СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ
БЕОГРАД

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST, UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

Godina VII. Nova serija, br. 20 BEOGRAD, 22 JUL 1956 Cena 30 din

DUGI SVETLI PUTEVI ISTINE

Beleške o našoj ratnoj prozi

TREBA da govorim o ratu i o ratnoj literaturi u trenutku kad se smiruju ljudi, kad se smiruje svet, kad se smiruju godine: rat se polako zaboravlja, potiskuje iz svesti, i sve reči dobronamernih ljudi streme ka miru, ka tišini i spokojstvu, ka svetlosti. Već su daleko iza nas, žive još samo u treperavim, grčevitim prisećanjima vezanim za izvesne datume — dani kad se strasno i strašno borilo i ginulo na bezbrojnim poprištima ove zemlje, kad smo strepeli od upornog, nesnosnog bumbarskog zujanja bombardera, kad smo zamračivali prozore, sklanjali se u nesigurne, mračne i memljive podrume, bežali sa ulica, bežali iz grada, iz naših ugodnih i udobnih soba strahujući od smrtonosnih avionskih tovara, kad smo stajali u redu pred pekarom i bakalnicom, kad smo osluškivali mukle noćne korake okupatorskih patrola, zviždaljke, krike, pucnjeve, kad smo, na domaku, na dohvatu slobode, slušali užurbanu, sve gušću tutnjavu topova, i potom, kao posle dugog, mutnog i mučnog sna, odjednom preporođeni, očišćeni, [illegible]ošćeni, vedro i srećno pozdravljali partizanske kolone. Zar je to prošlost, jesu li to već tako daleki, davni dani? Ponešto (neku ljubav, neki bol) ne smemo nikad zaboraviti.

Pamtimo — da ne patimo, da ne bismo patili u budućnosti. Kad se govori o ratnoj literaturi, onda te reči kazuju gotovo sve. Knjige o ratu i knjige protiv rata nikad nisu sprečile ratne pokolje i požare. Hoćemo li onda posumnjati u snagu i delotvornost književnosti? Ne, ta sumnja neka otpadne, — premda je veoma mali broj knjiga kao što je, naprimer, »Čiča Tomina koliba« od Harijete Bičer Stou, koje su, u trenutku kad su se pojavile, imale neposredno i prekretnički odlučno dejstvo sile, zakona, pravde, neumitne istine. Ratna literatura, dakle, nije izazvala rat, ali ga nije ni onemogućila. Koje li sreće za čovečanstvo da je 1939 godine umesto borbenih i histeričnih agresivnih parola, marševa, doboša i zastava — nekim čudom — »Oganj« od Anri Barbisa postao tema razgovora, rasprava i diskusija! »Sprečiti ratove! Da li je to moguće? To je neizlečiva rana sveta«. Tako je pisao Barbis, — ali ko ga je poslušao? Ko je i kad je poslušao protivratne poruke i pouke Aristotela, Erazma Roterdamskog, Voltera, Kanta, Romena Rolana i tolikih drugih? Puste želje, puste nade. Okrenete se i pogledate iza sebe, unatrag godina i decenija, i stare, mračne slike vraćaju se neumoljivo: bojišta, leševi, mnogo leševa, ruševine, čitavi gradovi zbrisani, tužne, crne senke umesto ljudi, puna, gusta groblja umesto parkova... Pa se onda, prirodno, pitamo: šta tu može literatura? Kako da pomognemo, kako da ublažimo bol, da isceli rane?...

Ona potseća, opominje, poučava čoveka. Saveti su, doduše, odavno postali banalna i demodirana stvar; naš vek bi, pored mnogih svojih dobrih (i zlih!) tekovina, hteo da istakne i osnaži još jednu: ljudsku individualnost i samouverenost koja je sama sebi cilj, sama sebi dovoljna, samozadovoljna, nihilistička. Stoga savremeni čovek ne voli da sluša i prima savete. Netrpeljiv je, isključiv; dublji, staloženiji ljudski ponos nadomešta prkosom, površnošću, egoistički praktičnom prilagodljivošću i bezobzirnošću- šarlatanstvom. Skromnost je danas postala smešna osobina. Opameti se (ako ima pameti) tek kad ga udari i poklopi stena njegove vlastite tvrdoglavosti, neznanja, plitkosti i gluposti, nerazbora. A tada je obično za sve kasno, pa i za kajanje. Posredi je, rekao bih, moralna otupelost, jedan neodgovorni nehaj današnjeg čoveka: prema drugima i prema sebi. U tom slučaju literatura preuzima ulogu preventivnog i upozoravajućeg dejstvovanja. Ona bodri, savetuje, jača i razgaljuje ljudski duh; može to, jer se ne služi direktnom, utilitarističkom i pragmatičkom poukom. Umetnička reč deluje sporije, ali sigurnije i trajnije od propagandističke. A kad je u pitanju rat: dužnost piščeva je da otkriva i objašnjava uzroke i posledice srozavanja i nipodaštavanja ljudske ličnosti; da je brani; da brani život pred razularenim demonskim silama mraka i terora.

Svi ratovi nisu isti, ali je zadatak piščev uvek isti: odbrana ljudskog dostojanstva. Lav Tolstoj je u »Ratu i miru« bio — razumljivo — na strani Rusa protiv Napoleona, ali se nije ustručavao da raščlani skrivene razloge i kobne posledice tog sukoba. Taj objektivizam karak-

M. I. BANDIĆ

(Nastavak na petoj strani)

JUBILARNA GODINA VELIKOG JUGOSLOVENSKOG NAUČNIKA

PRVI IZ RODA ROBOTA

Predviđanja

Već pre šest decenija pokazao je Tesla i praktički i teoriski da je putem bežičnih prenosa mogućno prenositi ne samo signale, ne samo vesti, već i upravljati pokretnim objektima na moru, kopnu i u vazduhu. Za ono vreme (1900) takvo otkriće izgledalo je fantastično. Tesla, naravno, nije mogao naići na razumevanje kod svojih savremenika koji su se njegovom izumu prilikom demonstracije u njujorškoj luci, divili samo kao genijalnoj igrački. Američko ministarstvo rata, kome je predložio da se ovaj izum koristi u ratnim operacijama, nije uopšte Teslu udostojilo odgovora. Utoliko više Tesla danas zaslužuje priznanje za ovaj i druge izume, kad ideja automatskog upravljanja na daljinu, bežičnog upravljanja pokretnim objektima, doživljuje praktično ostvarenje i neslućeni razvitak.

Tesla je predviđao da će ovakvi automati zameniti čoveka u mnogim njegovim radnjama i da će to biti veoma važan preduslov ljudskog blagostanja.

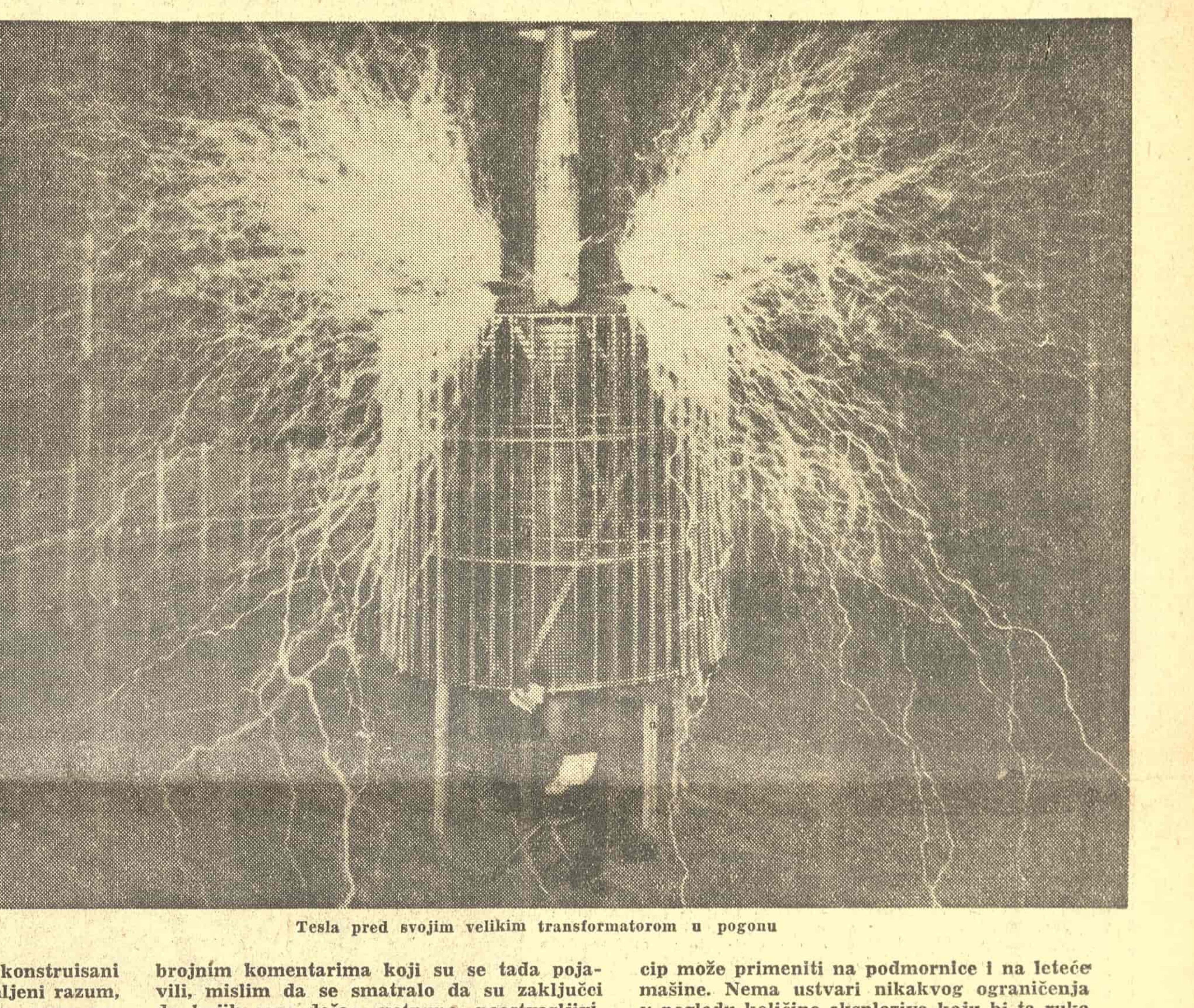

Tesla pred svojim velikim transformatorom u pogonu

Svi automati koji su do sada konstruisani imali su, da tako kažemo, pozajmljeni razum, jer je svaki od njih pretstavljao samo sastavni deo udaljenog operatora koji mu je izdavao razumne naredbe. Ova oblast tehnike još je u povoju. Ja želim da pokažem da je, makoliko to izgledalo neverovatno, moguće konstruisati automat koji će imati svoj vlastiti »razum«, čime hoću da kažem da će takav automat biti u stanju da sasvim nezavisno od operatora, prepušten samome sebi, odgovarajući na spoljne uticaje koji će delovati na njegova čula, vrši razne radnje i operacije kao da je obdaren inteligencijom. On će biti sposoban da se drži određenog pravca ili da se pokorava naredbama koje je dobio daleko pre toga, biće u stanju da odluči da li nešto treba da učini ili ne treba, i da stiče iskustva ili, drukčije rečeno, da beleži utiske koji će zatim sasvim jasno uticati na njegove dalje radnje. Ja sam ustvari već izradio i plan takvog automata.

Mada sam do ovoga izuma došao već pre više godina i mada sam ga svojim posetiocima veoma često objašnjavao prilikom izvođenja demonstracija u svom laboratoriju, on je postao poznat široj javnosti tek mnogo docnije, pošto sam ga usavršio. Razume se, izazvao je mnoge diskusije i senzacionalne izveštaje. Ali veći deo te javnosti nije shvatio pravi značaj te nove tehničke grane, niti je uočio veliku snagu principa koji joj leži u osnovi. Koliko mogu da sudim po mnogobrojnim komentarima koji su se tada pojavili, mislim da se smatralo da su zaključci do kojih sam došao potpuno neostvarljivi. Čak je i ona manjina koja je bila raspoložena da prizna izvodljivost moga pronalaska videla u tome samo jednu vrstu samopokretnog torpeda koji bi se mogao upotrebiti za uništenje ratnih brodova, pa i to sa vrlo sumnjivim uspehom. Opšti je utisak bio da se ja nosim mišlju da takvim jednim sredstvom upravljam pomoću Hercovih ili kakvih drugih zrakova. Postoje torpeda kojima se upravlja elektricitetom sprovedenim kroz žice, a kako postoji mogućnost uticanja i bez žica, gornji zaključak se nametnuo sasvim prirodno. Da sam postigao samo to i ništa više, napredak bi bio sasvim neznatan. Ali se tehnika koju sam ja razvio ne sastoji samo u uticanju na pravac pokretnog tela, nego omogućava vladanje tim telom u svakom pogledu, izvođenje svih onih mnogobrojnih prenosa i pokreta, kao i operacija svih unutarnjih organa jednog individualizovanog automata, makoliko bilo tih organa. Oni koji su kritikujući govorili da je ovo kontrolisanje automata neizvodljivo zato što se lako može ometati i ne sanjaju kakvi se čudesni rezultati mogu postići upotrebom električnih vibracija. Svet se polako kreće napred te se nove istine teško primaju. Danas je nesumnjivo da se uz pomoć tog principa može izgraditi, za napad kao i za odbranu, ruka čija će razorna moć biti tim veća što se princip može primeniti na podmornice i na leteće mašine. Nema ustvari nikakvog ograničenja u pogledu količine eksploziva koju bi ta ruka bila u stanju da ponese, ili u pogledu domašaja udarca. A premašaj je gotovo nemoguć. Ali se snaga ovog novog principa ne sastoji jedino u toj razornoj moći. Njegova primena uvodi u ratovanje jedan elemenat koji do sada nije postojao — ratnu mašinu bez ljudi kao sredstva za napad i odbranu. Dalji razvitak u tom pravcu mora u krajnjoj liniji pretvoriti rat u borbu mašina bez ljudi i bez gubitaka života, do čega ne bi moglo doći bez ovog novog pravca razvitka, a što je, po mom mišljenju, neophodan uvod u trajan mir.

Budućnost će, ili potvrditi tačnost ovog mišljenja, ili ga opovrgnuti, a ja svoje ideje o tome iznosim skromno, ali s dubokim ubeđenjem!

Stalni mirni odnosi između nacija najodlučnije će uticati na slabljenje one snage koja zadržava kretanje mase čovečanstva te će biti najbolje rešenje ovog problema. Ali hoće li se ikad ostvariti san o sveopštem miru? Nadamo se da hoće. Ostvariće se kad svetlost nauke razagna i poslednje tmuše, kada se svi narodi stope u jedan, kad patriotizam postane isto što i religiozni zanos, i kad čitav svet postane jedna zemlja sa jednim zajedničkim jezikom i jednim zajedničkim ciljem.

(Iz članka »Problem uvećanja ljudske energije««, juna 1900) Nikola Tesla

Rembrant: Sveti Petar (crtež)

U celom svetu proslavlja se 350 godina od rođenja velikog holandskog umetnika. U idućem broju »Književne novine« doneće priloge povodom ove značajne godišnjice.

MALI ESEJ

TRI PITANJA

KRAJEM ove sezone ugasilo se nekoliko pozorišta u unutrašnosti. Ustvari, prestala su da rade neka manja profesionalna pozorišta koja nisu opravdala svoju dosadašnju ulogu, a samim tim ni potrebu svoga daljeg postojanja. Tako je problem smanjenja broja pozorišta, koji je pokrenut još pre šest godina, — 1950, — na jednom savetovanju u Beogradu, iako još ne potpuno, ipak jednim delom rešen.

Međutim, iz dosadašnjih iskustava, a naročito sada, posle smanjenja broja pozorišta, iskrsavaju neka pitanja mnogo jasnije i određenije negoli dosad. Pre svega, u većini pozorišta zapaža se znatno manji broj posetilaca. To je naročito došlo do izražaja u ovoj sezoni. Otkuda to? Izvesna pozorišta, osećajući se već »sigurnima« zbog obezbeđenih dotacija, postala su glomazna i nepokretljiva. I dok su ranijih godina pozorišta vrlo često odlazila na gostovanja, znatno šire shvatajući i ostvarujući svoju kulturnu ulogu, poslednjih godina ona su se, manje-više, zatvarala u svoje dvorane, to je dovodilo do opadanja broja pretstava i posetilaca. Razume se da takvo gledanje na ulogu pozorišta (i to iz samih pozorišta!) nije uvek moglo da opravda trošenje znatnih materijalnih sredstava za njihovo izdržavanje koja su odvajana, čak i na uštrb prečih kulturnih i prosvetnih potreba. Otuda su se u mnogim mestima, na zborovima birača, pojavljivali prigovori, često i kritike. Naročito je isticana nedovoljna funkcija pozorišta kao celine, i posebno, glumaca kao društvenih i kulturnih radnika.

Ta izvesna »kriza publike« postala je problem i u nekim većim pozorištima. Nisu, otuda, bezrazložno zagrebačka pozorišta, naprimer, baš na kraju ove sezone, razvila svestranu aktivnost da se što više približe gledaocima, da potraže novu pozorišnu publiku. Zar o tome ne govore rečito premijere po fabrikama, ugovori s preduzećima o posetama radnika, itd? Očigledno je, naročito sada posle smanjenja broja pozorišta, da će mnoga morati da postanu znatno mobilnija negoli dosad. Primer Pulskog pozorišta, malog po sastavu, koje je skoro uvek u pokretu, zatim Beogradskog dramskog pozorišta, Niškog, i nekih drugi, najbolji su putokaz širokog shvatanja kulturno-vaspitne uloge.

Dalje, kad su izvesna pozorišta već ukinuta i kad su neka pred prestankom rada (u Crnoj Gori, naprimer, diskusije su još u toku), zapaženo je da srezovi nisu obezbedili u svojim budžetima dovoljna sredstva za gostovanje dobrih profesionalnih pozorišta. Mnogi gradovi neće moći da se zadovolje samo s priredbama amaterskih pozorišnih grupa i biće s vremena na vreme, potrebno da svojim građanima omoguće i dobre pozorišne pretstave. A za to su potrebna i finansiska sredstva.

Najzad, još jedna stvar. Ukidanjem pojedinih pozorišta s pravom se očekivalo da će biti izvršena selekcija glumačkog osoblja, upravo da će otpasti veći broj onih bivših amatera koji su ušli u pozorišta pre nekoliko godina iz raznih preduzeća i ustanova. To su mahom mladi ljudi koji danas samo pretstavljaju »glumački balast«. Bilo je normalno da se pretpostavi da će biti izvršena koncentracija dobrih, talentovanih glumaca u onim pozorištima koja su ostala i koja imaju uslova za dalji rad i razvoj. Međutim, rukovodstva pozorišta i pozorišni saveti nisu izvršili potreban odbir. Zbog toga se na kraju sezone i desilo da su u mnogim pozorištima i dalje zadržani vrlo slabi članovi, a da su drugi, bolji i dobri, s većim glumačkim stažom, ostali bez angažmana.

Svakako je neophodno i ovom pitanju, bez obzira na već zaključene ugovore, naći rešenje. Inače, i samo smanjenje broja pozorišta, čemu su baš i doprineli ti slabi pozorišni radnici, ne bi imalo svoj određeni kulturno-umetnički smisao i cilj. Jasno je da takva »politika« pojedinih rukovodstava pozorišta uopšte ne doprinosi podizanju kvaliteta pozorišne umetnosti.

Boško Babović

15 dana

Na trećem festivalu jugoslovenskog filma u Puli naš novi film „Zle pare" (proizvodnja „Lovćen-filma" — scenario Ratka Đurovića — režija Velje Stojanovića) doživeo je uspeh kod publike. Svi novinski izveštači tvrde da je ovaj film vrlo uspeo.

Na savetovanju filmskih kritičara i publicista u Puli urednik našeg lista Vicko Raspor održao je referat „O problemima umetničkog filma".

U Muzeju grada Beograda (Zmaj Jovina 1) otvorena je vrlo zanimljiva izložba dokumenata iz zaostavštine Stevana Mokranjca. Izložba će biti otvorena do 1 septembra

Ovogodišnju nagradu Udruženja književnika Srbije dobili su Mihailo Lalić za roman „Raskid" i Stevan Raičković za zbirku pesama „Balada o predvečerju". Nagrade iznose po 150.000 dinara.

Delegacija Saveza novinara Jugoslavije odlazi u posetu novinarima Poljske. Grupu naših novinara predvodi Dušan Blagojević, gl. urednik „Borbe".

U Parku Narodnog muzeja u Rijeci počele su „Pozorišne igre na otvorenom" izvođenjem šekspirovog „Hamleta". Naslovnu ulogu tumačio je Veljko Maričić.

Na Cetinju je osnovano Udruženje književnika Crne Gore. Tom prilikom dodeljene su književne godišnje nagrade Radonji Vešoviću, Čedu Vukoviću i Branku Prnjatu u ukupnom iznosu od 240 hiljada dinara

U Ljubljani je otkriven spomenik poznatom slovenačkom pesniku Antonu Aškercu. Bistu je izradio pok. Niko Pirnat, a arhitekta Plečnik izradio je postolje i uredio okolinu. Ovim je završena proslava stogodišnjice pesnikovog rođenja.

Bogdan Babić predvodio je izabrani hor beogradskih horskih pevača. Hor je odneo prvu nagradu na međunarodnom takmičenju u Langolenu — Engleska. Veći na — pevača su amateri iz Akademskog hora Beogradskog univerziteta. Ovo je peta prva nagrada u inostranstvu dodeljena horu pod upravom dirigenta Babića

Na Pulskom filmskom festivalu izabran je žiri kritike: Vicko Raspor („Književne novine"), Vitko Musek („Revija-film"), Milutin Ćolić („Politika"), Franc e Vreg (Ljudska pravica"), Đorđe Bogojević („Borba"), Aleksandar Petrović i Mira Boglić („Vjesnik").

Pesnici Vasko Popa i Grigor Vitez vratili su se iz Rumunije posle jednomesečnog gostovanja. Oni su prisustvovali i Kongresu rumunskih književnika.

Izvršni odbor Međunarodnog udruženja likovnih umetnika u Parizu izabrao je našeg slikara Marka Čelebonovića za člana žirija koji će dodeliti međunarodnu nagradu od 10 hiljada dolara za najbolje delo godine. Pored Čelebonovića žiri će imati još dva člana.

20-og jula Grafički kolektiv otvara nagradnu izložbu „Poznajete li savremenu srpsku grafiku? Posetioci sa najtačnijim odgovorima izabraće umetničke radove i dobiće ih besplatno.

PANORAMA

Priznanja Ivanu Meštroviću

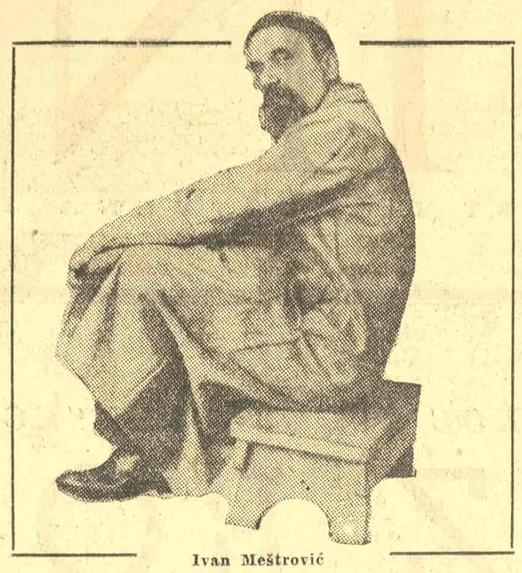

Ivan Meštrović

Nedavno je Ivan Meštrović dobio zlatnu medalju Nacionalnog instituta likovnih umetnosti i književnosti u Americi. Nagrada mu je predata na redovnoj godišnjoj skupštini Američke akademije i Nacionalnog instituta. Tom prilikom je poznati američki vajar Voker Hankok, predajući Meštroviću visoko odlikovanje, rekao: »Nagrađujući Ivana Meštrovića zlatnom medaljom za vajarstvo, mi izražavamo svoje uverenje da njegovo delo i danas stoji iznad oblaka koji zamračuju umetničke ideale. Ono stoji visoko po svojoj snazi, po dubini svog religioznog osećanja, po čovečanskom patosu i tragediji koje izražava, po raznovrsnosti svog oblika. Ali postoji još jedna odlika koja tom delu daje osobenu oštrinu, a to je univerzalnost koja proističe iz njegovog dubokog rasnog karaktera«. Tom prilikom Zlatnu medalju za muziku dobio je kompozitor Aron Kopland. Ostale nagrade dodeljene su u novcu (oko 26.000 dolara) dobitnicima iz oblasti književnosti, muzike, slikarstva, vajarstva i arhitekture.

Prošlog meseca Meštroviću je odato još jedno priznanje: na Kolumbija univerzitetu izabran je za počasnog doktora pored šestorice najistaknutijih ličnosti kulturnog i naučnog života. Pret sednik Univerziteta, dr. Grejson Kirk, odao je priznanje umetniku »za izražavanje neuništivih misli u trajnom kamenu i drvetu, koje će napajati generacije budućnosti, kao što nadahnjuju sadašnje«. Potpretsednik Univerziteta, dr. Džon Kraut, rekao je tom prilikom i sledeće: »Meštrović je savršeni umetnik plastičnog oblikovanja, izražavajući svoja osećanja sa istom lakoćom u svakom medijumu. Danas Univerzitet Kolumbija ima čast da mu oda priznanje za njegov doprinos jednoj umetnosti koja je isto toliko plemenita, koliko i snažna, umetnosti koja je po svom dejstvu univerzalna«.

▲

Uspeh Cankareve drame u Parizu

Na tradicionalnom pozorišnom festivalu koji se svakog leta održava u Parizu, naša zemlja je ove godine bila pretstavljana od Slovenskog narodnog gledališča iz Ljubljane sa Cankarevim Slugama. Ako se može suditi po kritikama koje su izašle u pariskim listovima i revijama to je bo potpun uspeh i dalja afirmacija jedne zemlje o čijim pozorišnim tradicijama nije postojala ni najbleda pretstava sve do velikog prošlogodišnjeg uspeha Jugoslovenskog dramskog pozorišta. Tim povodom francuska revija Les Lettres français e u broju od meseca jula ove godine donosi prikaz svog recenzenta Jean Gandrey-Rety u kome se ovaj renomirani kritičar paralelno osvrće na dela prikazana od barcelonskog pozorišta Giljem de Kastra (Sid) i Teatra Nasional iz Osla (Divlja Patka) kao i Sluge Ivana Cankara. Sva tri dela kritičar ocenjuje veoma povoljno, ali dok se u oceni Kornejevog Sid-a oseća sentimentalnost prema francuskoj tradiciji (na šta je verovatno i računao proslavljeni režiser de Kastro), ili poštovanje prema Ibzenovoj veličini — tako često nepristupačnoj mediteranskom duhu — dotle se u prikazu Cankarevog dela zapaža istinito divljenje prema jednoj poštenoj socijalnoj viziji sveta. Pošto je utvrdio da se ovo delo vrednošću svojih realističkih kvaliteta i dubinom psiholoških opažanja vezuje direktno za nordisku dramsku školu, Jean Gandrey-Rety piše da je ovaj siže pisan pre četrdeset godina, a koji je ustvari oštra satira na klerikalizam, i danas toliko aktuelan da se nijedan moderni francuski pozorišni pisac ne bi usudio da artikuliše u replikama svojih ličnosti ni stoti deo onoga što Cankar formuliše.

Osnovni interes ovaj kritičar koncentriše na literarne kvalitete dela izražavajući impresiju da je u Jugoslaviji pozorišna umetnost mnogo više stvar pisanja dobrih dela, ili posvećivanja pažnje dobrim komadima, nego igra režisera i scenografa. Ali i za samu realizaciju drame recenzent ima lepih reči, a naročito za izvrsnu glumu Staneta Severa, Maksa Furijana, Pavla Kovica, Lojze Potokara i Ančke Lavarjeve kao i že jarko oživljenu mizansenu Slavka Jana.

Kritika se završava ironičnom napomenom da ovaj komad pretstavlja vrhunac anahroničnosti — u Francuskoj, i da posle njega ostaje dugo u pameti kako je divna stvar sloboda izražavanja na pozornici — u inostranstvu. Poslednja misao kritičareva je da ovi festivali imaju mnogo šta da kažu u umetničkom i dramskom smislu francuskom pozorištu.

▲

Plitvički festival poezije

Izdavačko preduzeće »Likos« iz Zagreba, poznato po izdavanju zbirki pesama madih pisaca, u saradnji sa Plitvičkom komunom i SSRN kotara Gospić organizovaće u avgustu ove godine Festival poezije. Namera je priredivača da ovaj festival bude stalna godišnja priredba na kojoj će se okupljati jugoslovenski i strani pesnici. Ovogodišnji festival trajaće šest dana i na njemu će prisustvovati oko četrdeset domaćih i stranih pesnika. Pored većine hrvatskih pesnika iz Srbije su pozvani Oskar Davičo, Vasko Popa, Stevan Raičković, Miodrag Pavlović, Risto Tošović, Milan Dedinac, Tanasije Mladenović, Branko V. Radičević, Dušan Kostić; iz Makedonije: Blaže Koneski i Aco Šopov; iz Slovenije: Ivan Minati, Janez Menart i Matej Bor; iz Bosne i Hercegovine: Hamza Humo, Izet Sarajlić i Mak Dizdar; iz Crne Gore: Janko Đonović i Žarko Đurović. Iz inostranstva očekuje se dolazak Salvatora Kvazimoda i Alfonsa Gata (Italija), Pjera Emanuela (Francuska), Jaroslava Sajferta i Vićeslava Nezva (Čehoslovačka), Borisa Pasternaka (SSSR) i drugi. Pored čitanja poezije program festivala predviđa i »razgovore o poeziji« koji će docnije biti štampani, zatim muzičke i druge priredbe. Tom prilikom dodeliće se i »Likosova« nagrada za najbolju knjigu pesama u Jugoslaviji koja je izašla tokom prošle godine.

Knjiga u Britaniji

Zanimljivo je da je u celom svetu naglo porastao broj izdavačkih preduzeća, a knjige u milionima primeraka preplavljuju književne rafove. Nije čudo što se onda javlja pesimističko mišljenje da je javnost naučila da sluša i gleda, a zaboravila da čita; da će radio, televizija i film isključiti svaku potrebu za knjigom. Naravno, ovo je mišljenje ne samo preterano, nego i apsurdno. Danas se ni broja ne zna knjigama koje izlaze kao jevtina izdanja i koja se prodaju u ogromnim tiražima. Englezi su se dosetili da jevtino izdaju i knjige umetničke vrednosti. Kod njih je naj popularnija »Knjiga za svakoga« izdanje koje je nedavno proslavilo svoju pedesetogodišnjicu. Prva knjiga ovoga izdanja bila je »Džon sonov život« od Bosvela. Ona je 1906 godine stajala jedan šiling. Hiljadita knjiga ovog izdanja jeste Aristotelova »Metafizika«. Ona danas staje sedam šilinga. Polurano izdanje »Pingvin« štampa se već preko dve decenije i pre dve godine izdalo je svoju hiljaditu knjigu. Prva kniga u ovom izdanju bila je biografija pesnika Selija od Andre Moroa, »Ariel«. Knjiga je 1935 godine stajala svega šest penija. Kada je u pomenutom izdanju izašlo Soovo delo »Inteligentne žene vodič kroz socijalizam i kapitalizam« ovo izdanje brzo se razvilo i retka je koja grana nauke ili književnosti da nije ovde zastupljena.

U Britaniji ima oko devet hilja da knjižara. Najveći knjižar je Smit. On ima 376 knjižara i preko devet hiljada malih prodavnica u kojima prodaje i drugu robu, novine, časopise, kožarske proizvode. Preko toliko razgranate prodajne mreže do kupaca najčešće dopiru jevtini ja izdanja. To znači izdavačka preduzeća. Ona su se ujedinila sa knjižarskim preduzećima, sa štamparima, javnim bibliotekama, književnicima i velikim brojem privatnih lica u Nacionalnu ligu knjiga koja je neka vrsta prosvetno-trgovačkog tela čiji je glavni zadatak da u britanskoj javnosti potstiče naviku čitanja knjiga. Glavni uspeh je ipak u tome što se svi izdavači trude da imaju bar po jednu jevtinu biblioteku. Tako knjiga najbrže nalazi svoga kupca.

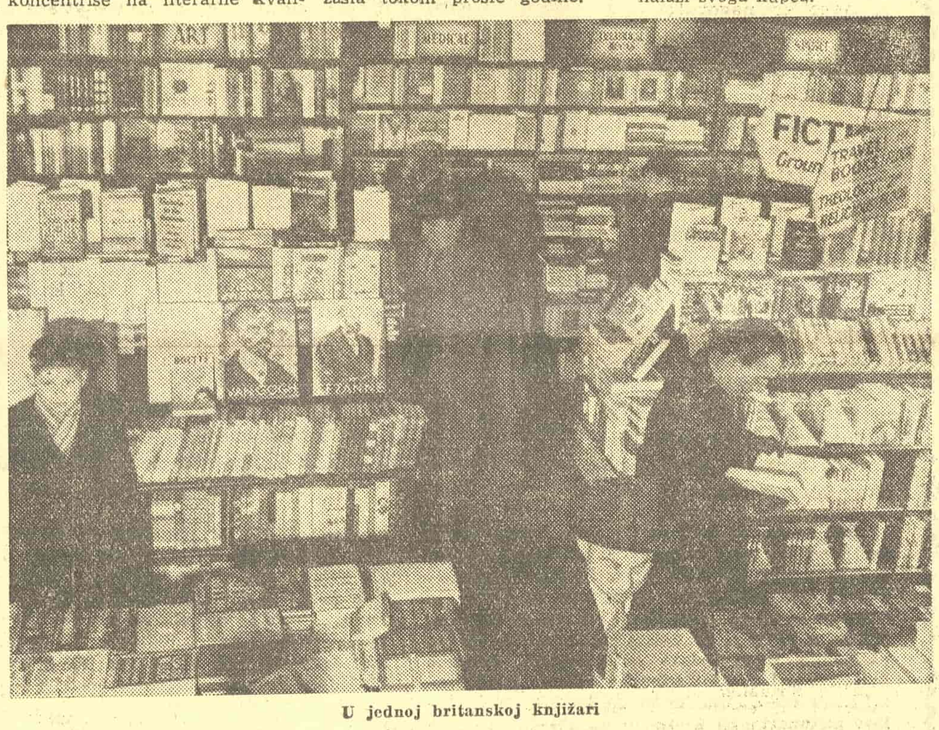

U jednoj britanskoj knjižari

▼

Smrt Valtera de la Mera

Prošlog meseca umro je engleski pesnik Valter de la Mer u svojoj osamdeset trećoj godini. On nije pripadao nikakvoj određenoj poetskoj školi niti bio povezan s kakvom bilo grupom: bio je prosto »dobri Valter« kako za svoju pesničku braću tako i za širok čitalački svet. U ovaj poslednji treba uračunati i decu, kojoj je on (kao Zmaj našoj deci) dao puno lepih pesama.

To je bio pesnik snova i imaginacije, sa mnogo lične privlačnosti, snažan evokator slike, čarobnjak reči. Po nekim crtama, njegov lik potseća na vizionara Vilijama Blejka, na mistička V. B. Jitsa, na belgiskog simbolista Materlenka. Za šezdeset godina njegovog književnog života pored njega se smenilo nekoliko pesničkih generacija, desilo se dubokih društvenih i književnih promena: nijedna od njih nije smanjila njegov glas, niti su njegove pesme »izlazile iz mode«. Engleska kritika proriče im stoga besmrtnost.

Mihail Šolohov

»Okrugli sto«

Mihail Šolohov uputio je otvoreno pismo piscima celog sveta, pozivajući ih da se zajednički iskupe u svojoj misiji humaniteta. »Pisci celog sveta treba da imaju svoj okrugli sto. Mi možemo imati različita shvatanja, ali nas ujedinjuje jedno: težnja da budemo korisni čoveku«. Solohovljev poziv odjeknuo je u mnogim zemljama i mnoge novine donose odgovore Šolohovu. **Sesil Viljems** (Južna Afrika) piše, između ostalog: »svaka prava umetnost je univerzalna. Ona ne trpi nikakve barijere jezika, rasa, društvenih uređenja, religioznih ubeđenja. Gubitak koji je »hladni rat« naneo međunarodnim kulturnim vezama, treba da bude što pre nadoknađen«. **Rože Ikor** (Francuska): »Mišao o kulturnoj zajednici vazda mi je bila prisna. Ja sam pristalica zbližanja među piscima isto kao što sam u politici pristalica slabljenja zatečenih odnosa«. Solohovljev predlog prihvatili su mnogi pisci među kojima i **Viljem Fokner** (Amerika), **Suan Zjeu** (Vijetnam), **Andraš Bek** (vajar, Mađarska) i drugi.

Leonid Leonov: »Potrebno je da pisci ne smatraju svoj pisaći sto nekakvom eksteritorijalnom tačkom u prostoru. Okupljeni zajedno naši pisaći stolovi mogu da obrazuju moćnu tribinu sa koje bi se čula u svakom uglu zemljne kugle poštena reč za mir, za progres i uzajamno razumevanje među na rodima«. Svi pisci prihvataju Solohovljevu ideju a neki i predlažu njeno praktično ostvarenje: da se sazove svetska konferencija pisaca, da se izvrši prethodna razmena mišljenja preko štampe. Preko štampe već mnogi i dejstvuju i u tom smislu objavili su svoje napise Sartr, Karlo Levi, Marija Majerova, Hovard Fast, Lion Fojhtvanger, Leo Še, Kazimeš Brandis, Jesetiro Jekemura, Leone Pičoni, Silvija Mađi-Bonfanti i drugi.

IZLOG ČASOPISA

»Letopis Matice srpske« br. 5

Veoma zanimljiv je esej o jasnosti i nejasnosti u poeziji, koji je specijalno za »Letopis« napisao Žan Gomije, profesor za modernu francusku književnost na Univerzitetu u Strasburu. On je pre svega konstatovao da »nejasnost u pogledu poezije nije ništa apsolutno«, pa kaže: »Izražajna forma koja se u početku, u času objavljivanja, učinila zagonetnom dobronamernom čitaocu, posle malo godina postaje skoro jasna«. Tom prilikom je analizirao razne vrste nejasnosti u pesničkom ostvarenju. Impresivnu prozu »Bolno, bezbolno« dao je Boško Petrović. Štampane su pesme B. L. Lazarevića, Zlatka Gorjana i Božidara Timotijevića.

Sime Vučetić objavljuje veoma iscrpne beleške o našem stihu i stihu uopšte. O Svetozaru Miletiću i njegovom stavu prema Pariskoj komuni piše Nikola Petrović. Muris Idrizović je dao svoja razmatranja o slici Bihoraca u delu Čamila Sijarića, u kojima je sa prilično oštrine oponirao literarnom postupku pišćevom. U rubrici »Osvrti« M. Sever ističe izvesne jezičke probleme, a naročito se zadržava na stvorenim razlikama u pogledu pisanja pojedinih znakova u ćirilici i latinici. Rubrika »Feljton« sadrži oveći članak Radojice Tautovića »Đavo protiv čoveka«, pisan povodom demonologije i humanizma Tomasa Mana. U rubrici »Pročitano« Miodrag Kujundžić afirmativno prikazuje »Paorske balade« Bogdana Ciplića. M. Selaković sa simpatijama propraća zbirku pesama Dušana Kostića »Mreže«, a Miodrag Protić iznosi više zamerki drami Ljubiše Jocića »Na rubu noći«. Radoslav Rotković piše o prozi Branka Prnjata, za koga kaže da je »najmlađi i najmoderniji afirmisani crnogorski prozaista«. Jelena Saulić govori o jednoj ruskoj studiji Ivana Gundulića i njegovog dela, dok L. Z, piše o Krilovljevim basnama u prevodu Brane Mesarovića. S. Cucić se kritički izražava o dvema knjigama za decu, o zbirci »Rosna rukovet« i o zbirci pripovedaka Gliše Babovića »Voda sa izvora«. Pored prikaza izložbe Zorana Petrovića u Novom Sadu, postoji još i oveća rubrika »Listajući časopise«. Umetnički prilozi su od Zore Petrović i Aleksandra Luković a data je i reprodukcija jedne mrtve prirode Danilove škole.

* * *

»Republika« br. 3

Uvodnik ovoga broja je proza Ervina Šinka »Dvije sestre«. Priču »Pustinjak«, koja opisuje život u dalmatinskom selu, ima Vjekoslav Kaleb. Mirjana Matić-Hale štampala je beletrističku prozu »Lipe«. U prevodu Grigora Viteza donesena je lirika sedmorice mladih slovenačkih pesnika: Kajetana Koviča, Ivana Minatija, Petera Leveca, Tone Pavčeka, Jože Šmita, Cirila Zlobeca i Janeza Menarta. Sve su pesme intonirane mekim, odmerenim akcentima. Štampani su i stihovi Zlatka Tomičića. Niz pesama plemena Kečua (Peru) koje se odlikuju neposrednošću izraza i snažnom lirskom obojenošću preveo je Nikola Milićević.

O zaboravljenom prozaistu Nikoli Vukojeviću piše Mile Joka. Takođe je objavljena rasprava Žana Pola Sartra »Reformizam i fetišizam«, u kojoj se govori o izvesnim aktuelnim problemima francuske levice. Uz taj Sartrov članak donesen je prilog »Svjedočanstva jednog procesa«. Neku vrstu pregleda stvaranja Benedeta Kročea dao je Bruno Popović Josip Tabak ima zanimljiv članak o književniku Ivaru Lo Johansonu, koga naziva švedskim Maksimom Gorkim, dok se na nekoliko problema savremene čehoslovačke proze osvrnuo Miodrag Ašanin. Preveden je kritički osvrt na kulturne prilike u Engleskoj, koji je dao Dž. B. Pristli. I u ovom broju postoji obiman materijal iz raznih područja kulture i nauke. Tako je pisano o nekadašnjem i sadašnjem Beogradu, o persiskim minijaturama, o problemima arhitekture u svetu, o Travničkom sporazumu od 1754 između Dubrovačke i Mletačke republike, o borbi protiv buke, o tuberkulozi danas, o veštačkom satelitu, zatim o seksualnom životu na zapadu, o brontosaurusima, o apstrahizmu kao strahu od života.

Uz pripovetku, punu istočne fantazije, Li Kung-Coa »Upravitelj južne vazalne države« priložen je kratak pregled kineske pripovetke iz doba dinastije Tang. Članak o Gojinim freskama propraćen je nizom reprodukcija. Veći prostor dat je pozorišnim i filmskim pitanjima. E. F. Burijan govori o praškom pozorištu D. 34, a Vlado Madarević o novim dramskim premijerama u Zagrebu. Marko Fotez ima odlomak o Dundu Maroju na Lastovu. Prikazan je film »Pesma sa Kumbare« i pisano je o uspehu našeg crtanog filma i o filmskom jeziku Zorža Skrigina. Stampana su zapažanja Alberta Moravije o piscu scenarija. Pored niza kraćih beležaka o književnosti, objavljen je i »Sajam knjiga«, gde je prikazano više dela, uglavnom domaćih pisaca. Prilog iz sportske problematike o »amaterima« u Melburnu štampao je Mladen Delić. I ovaj broj ima veoma mnogo ilustrativnih priloga koji dopunjuju život tehničkog uređenja ovog našeg magazina.

G. S.

* * *

»Književnost« br. 6

Na uvodnom mestu Milan Damjanović ima članak »Konrad Fidler i problem razlikovanja lepog od umetničkog«, u kome izriče zaključak da »u krizi savremene umetnosti koja traje, Fidler stoji na samom njenom početku i to upravo sa problemom razlikovanja lepog od umetničkog«. U prevodu Stanislava Vinavera data je poznata pesma Artira Remboa »Pijana galija«. Interesantna su lirska traženja Branka Miljkovića i Vidosava Danojlića. U ovom broju je završeno objavljivanje uspomena Laze Kostića, koje su pisane na nemačkom. Te uspomene je preveo i priložio kraću napomenu Milan Kašanin. Bora Ćosić ima uznemireno ostvarenu prozu »Jedan novi svet«. Štampan je III čin pozorišnog komada Josipa Kulundžića «Firma se skida«.

U »Književnom pregledu« Miodrag Protić iscrpno govori o pesmama Božidara Kovačevića, povodom izlaska zbirke »Zaustavljen talas«. U prikazu je naročito istaknut deo pesnikovog stvaranja do 1926. Miloš I. Bandić opširno analizira roman američkog pisca Normana Majlera »Goli i mrtvi«. Povodom izvođenja Sartrove »Bludnice dostojne poštovanja« na novosadskoj »Maloj sceni«. Vladimir Petrić živo i slikovito raspravlja, ulazeći u niz detalja, o problemu filozofije i scene. Rubrika »Dnevnik« objavljuje zanimljiv članak Jovana Hristića pisan povodom izlaska knjige Miloša N. Đurića »Sofoklove tebanske tragedije«. U rubrici »Svedočanstva« Miloje R. Nikolić je doneo materijal o sporu Bore Stankovića pred Državnim savetom. U rubrici »Kulturni događaji-knjige« štampana su razmišljanja Stanislava Vinavera o izvesnim problemima poetskog stvaranja Artira Remboa. Prikazane su knjige Fride Filipović »Do danas«, Zlatka Tomičića »Vode pod ledinom« i »Jermenske novele«.

Pažnja!

REVIZORIMA I PRETPLATNICIMA. Sve uplate vršiti isključivo na naš tekući račun: 102-T-208. ADMINISTRACIJA i REDAKCIJA: Francuska 7 Tel. 21-000

IZ STARIH DANA

Pogibija Garsija Lorke

Povodom dvadesetogodišnjice smrti velikog španskog pesnika

Pošto smo napustili Granadu na mestu gde leži nova Plasa de Toros, odvezli smo se preko Čertoze dva kilometra dalje do jednog raskršća; tamo smo skrenuli nadesno. Put je ubrzo dobio seoski karakter; uz ivicu su rasle agave i kaktusi. Počeo je da se penje i ubrzo nas je doveo do predela sa brežuljcima koji je bio pun maslina i malih dolina — bio je to divan predeo za lutanje. Kola su polako odmicala; bilo je bezbrojnih zavijutaka, a put je bio delimično kamenit, delimično pun rupa.

»Idemo istim putem. Ovuda su ga vodili pre no što su ga streljali« — reče Miguel prigušeno. Vozili smo se ka Viznaru, malom selu između brežuljaka, da bi potražili mesto na kome je ubijen i sahranjen pesnik Federiko Garsija Lorka.

Kad sam Miguelu izrazio želju da saznam kako je Garsija Lorka streljan, a i da vidim mesto gde je sahranjen, on nije postao ništa manje zbunjen. Španjolci ne vole da govore o tome, a na drugi deo moje molbe je odgovorio: »Mnogi stranci idu na groblje u Granadu. Ali, on ne leži tamo. Tamo je grob drugog jednog pesnika Ančžela Ganiveta. Da bi se došlo do groba Garsije Lorke, potrebno je poći petnaest kilometara dalje, ka Viznaru. Danas se pouzdano zna da su ga tamo ubili i sahranili«.

Odgovorio sam da bi želeo odmah da otputujem tamo i da udaljenje nije ni pomena vredno. Miguel je bio jedan trenutak neodlučan, a zatim reče: »Ni ja nisam tamo još nikad bio — to je povoljna prilika«.

Podosmo prvo u Kale de Los Kukaras — to je put na kome počinje istorija Garsijine smrti. Išli smo preko Trga Bibarambla i zaustavili se pred kućom broj jedan u Kale de Los Kukaras. Bila je to skromna kuća, a u prizemlju sam primetio neku praonicu s imenom vlasnika: Rozales. »Tu su ga uhapsili« — reče Miguel. Posmatrao sam kuću. — Sedosmo zatim u kola i podosmo u Viznar.

Delimično mi je tok događaja bio poznat. Garsija Lorka, koji je bio zet Montezinosa — socijalističkog gradonačelnika tog grada — našao je na početku građanskog rata sklonište i utočište u toj kući.

Jedan od Razalesovih, Luis, bio je pesnik, a drugi ni manje ni više već jedan od mesnih rukovodilaca falange. U tome se slažu svi, ali tada stvar postaje nejasna. Zbog toga sam zamolio Miguela da mi ispriča sve što zna.

»Verzija, za koju ja smatram da je istinita, počinje ovako. Garsija Lorka je u toj kući živeo i verovao je da je u njoj siguran i zaštićen. Ali u Granadi je bila milicija »Ceda« (»Confederacion Espanola Derecha Autonoma«) čija je dužnost bila izvršavanje određenih zadataka. Kao što je poznato, ona je bila pod komandom Ramona Ruiza Alonsa, čoveka ko' je odrastao kod Salezijanaca, a kasnije postao slovoslagač u listu »Debata«. Tada je još bio konzervativni katolik, a danas je verovatno monarhist. Taj Ruiz Alonso je hteo da se istakne. No, treba da se vratim nešto unazad. Komunisti su, sećate se još možda, prvih dana građanskog rata često emitovali pesme Garsije Lorke preko radija. Falangistima se nije dopala pesma »Romance de Guardia Civil«. Da li poznajete tu pesmu? — Poznavao sam je. U toj je pesmi kapetan Gvardije bio prikazan kao naduvena budala, a njegov podoficir kao maloletni glupak. Miguel je pričao dalje. »Garsija Lorka je tu romansu napisao bez nekih skrivenih političkih misli. On je poticao od Cigana, a Cigani mrze Gvardiju; to je kod njih tako od pamtiveka. Tada je, nanesreću, taj Ramon Ruiz Alonso u svojoj glupoj glavi počeo da pomišlja na osvetu. Hteo je da pokaže da je on poveo inicijativu i naredio hapšenje Garcije Lorke u kući Rozales. Bilo je to u noći 27 jula 1936 godine«.

»A zatim?«

»Otuda se ne zna ništa sasvim pouzdano. Neki kažu da se Garsija Lorka, one noći kad je bio uhapšen, nalazio sam u kući, drugi tvrde da je s njim bio i Luis, brat onog falangističkog rukovodioca ,ali da nije mogao da ga brani. Odred pripadnika »Ceda« odveo je pesnika sa još trojicom ili četvoricom u Viznar i sve ih tamo pobio«.

U Viznaru smo se zaustavili na trgu. Na vratima kuća se pojaviše ljudi; žene su izvirivale i gledale nas radoznalo — njihove su ruke bile bele od brašna koje su mesile za hleb.

Raspitivali smo se nasumce. Bilo je teško naći nekog ko bi priznao da zna nešto o pogiji Garsija Lorke, a videlo se takođe odmah da ne govore istinu. Posle strpljivog traženja nađosmo, najzad, jednog koji nam reče da mu je poznato mesto na kome su se vršila streljanja prvih meseci Građanskog rata. Bio je to čovek plave, kudrave kose. Upitao nas je da li tražimo nekog rođaka, a kad smo odgovorili da se radi o jednom prijatelju — velikom pesniku, reče:

»Tada morate da pođete ka Kamino de la Fuente. Ako tražite pesnika, on leži tamo«.

Zamolili smo ga da nas otprati do tog mesta; odgovorio je da treba da ga sačekamo da odnese kući lopatu koju je nosio na ramenu.

Cekali smo; kad se pojavio iz kuće, bila je i jedna žena s njim; pogledala nas je nepoverljivo.

»Ona ne želi da se njen muž meša u tu stvar« — promrlja Miguel.

Meni je to podozrenje izgledalo glupo. Covek dođe do nas i pozva nas da pođemo za njim. Prošli smo kroz selo u pratnji šestorice ili sedmorice radoznalih dečaka koji su išli za nama na korak otstojanja.

Kad smo došli do poslednje kuće, čovek se zaustavi. Bio je ponešto zbunjen.

»Ne mogu da idem s vama do Fuente — reče — ali, ako nastavite ovim putem dvadeset minuta, ne možete da pogrešite«.

On podiže ruku da nam pokaže mesto gde je put koji je išao nizbrdo zavijao i vodio preko nekog malog mosta. Bili smo razočarani. Tada čovek pogleda jednog od dečaka; dečku je moglo biti oko deset godina i izgledalo je da je najstariji iz grupe.

»Ti možeš da ih otpratiš do Fuente« — reče.

Miguel je hteo da isključi svaku zabunu i naglasi:

»Do Fuente gde su sahranili streljane«.

Dečko je odgovorio odmah:

»Da, ka grobovima streljanih, do klisure«.

Išli smo putem koji je bio kao neka staza kojom mogu da idu samo tovarne životinje. S desne strane je bio bočni zid lanca brežuljaka, a s leve strma ivica neke uzane, duge doline; mora da ovuda, kad su kiše, protiče brzi potok, ali sada nije bilo ni kapi vode. Kad smo došli do malog mosta posle dvadeset minuta hoda videli smo s desne strane uzanu klisuru.

»Ovuda, gore« — reče dečak, pređe put i poče da se penje nekom putanjom u obliku žljeba.

Bio je to pust i zapušten predeo. Išli smo još dve stotine metara a tada se dečak zaustavi. Ispruženom rukom nam pokaza jedva vidljive nabore. Upitali smo ga da li je siguran i on odgovori prostodušno:

»Svi to u selu znaju«

I ostali dečaci potvrdiše klimnuvši glavama. Nije bilo ni krsta, ni kamena, ni najmanjeg znaka.

»Ništa — rekoh — sem pamćenja tog dečka«.

Bilo je nekorisno tražiti istinu pod tim retkim šipražjem i tom travom i morali smo da se zadovoljimo pomišlju da Federiko Garsija Lorka leži, možda, do naših nogu, a možda i nekoliko metara dalje, u divljoj i pustoj klisuri. Nedaleko je bila neka rupčaga sa ustajalom vodom.

»To je grob« — reče nam dečak iako ga nismo pitali. »Mnoge streljane su tu bacili, ali moj otac zna da pesnik nije tu«.

Upitao sam ga da li zna pesnikovo ime. Nasmešio se kao da moli da mu oprostimo zbog njegovog neznanja.

Osvrnuli smo se. Pred nama je bio usečen put još pedeset metara dalje ka stenovitom zidu brda. Pogled je klizio duž klisure ka horizontu koji se izdizao nad zelenim brežuljacima, obasjanim suncem. Spustili smo oči. Zemlja bi se mrvila pri dodiru noge. Bila je plavičasta, kao prašnjavi škriljac. Miguel se saže i izvuče nešto iz žbuna: isrpva nisam znao šta je to. Bila je to neka vrsta plašta, dužine jednog metra, kao da je od celofana, laka i prozirna.

»Ove godine su zmije već promenile kožu« — reče on. »Ovo nam ostavljaju kao uspomenu«.

Meni se to dopalo i pomalo ekzaltiran u svojim mislima pretpostavljao da u tome vidim nešto simbolično. Koža je podrhtavala na vetru i podržavala uobrazilju: »kao neko tajanstveno sećanje, kao neko otkrovenje«.

Iz knjige »Viaggio sopra la terra« — Enrico Emanuelli.

(Preveo: Jugoslav Rajner)

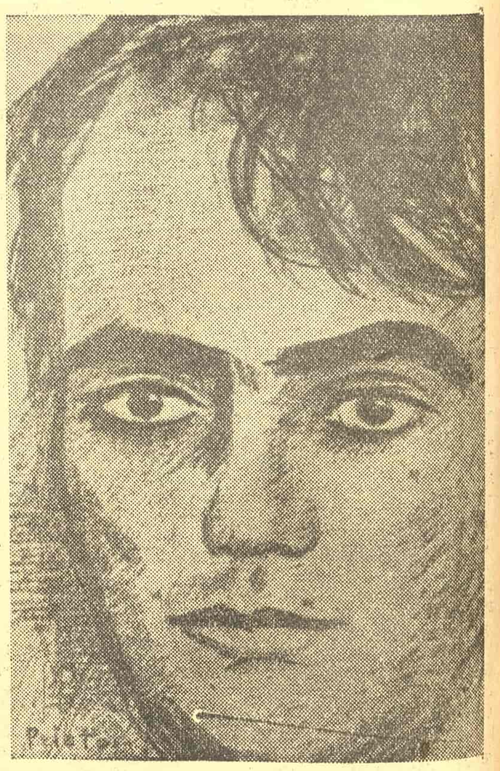

F. G. Lorka

FEDERIKO GARSIJA LORKA:

Gazela strašnog prisustva

Hoću da voda ostane bez korita.
Hoću da vetar ostane bez doline.
da noć ostane bez očiju
i moje srce bez zlatnog cveta.
Da volovi razgovaraju sa širokim lišćem
i da glista umre u hladu,
da blistaju zubi lobanje
i da žuta boja preplavi svilu.
Mogu da podnesem suton zelenog otrova
i slomnjene lukove gde pati vreme.
Ali ne pokazuj mi tvoju čistu nagotu
kao otvoreni crni kaktus u šiblju.
Ostavi me sa čežnjom tamnih planeta.
ali ne pokazuj mi tvoj sveži struk.

Preveo Miodrag Gardić

KRITIKA

PLODOVI JEDNE RASKRSNICE

(VLADAN DESNICA: »TU, ODMAH PORED NAS«. MATICA SRPSKA, NOVI SAD, 1956).

OVA Desničina knjiga proze komponovana je prilično produhovljeno i tendenciozno. Na njoj se, kao na kakvom ogledalu, jasno sagledava izvesna tvoračka udvojenost, razgranatost i razuđenost na dva tematski potpuno različita i raznobojna kruga. Kraće rečeno, naporedo sa jednim Desnicom koji je potvrđen, osvedočen kao moderni nastavljač Matavuljev, sada nastupa još jedan, drugi — neujednačen, i neosvedočen, ali prisutan. Eto jedinstvene prilike da ih poredimo, merkamo i zavadimo... Mnogo teže da ih pravilno ocenimo.

Prva faza Desničine novelistike, koja je svoj najlepši pečat dobila u prošlogodišnjem »Prosvetinom« izboru, u znaku je nastavljanja lepih tradicija jednog osmišljenijeg realističkog tretmana dalmatinskog ambijenta, u znaku regionalne literature u dobrom, foknerovskom značenju te inače proskribovane reči. Noviji autorovi uzleti su druge boje, drugog smera i drugog karaktera. Dok su ranije pravi, životodavni sokovi bili osnova i potka akcije i refleksije, da bi tek implicitno nosili neku od ideja, da bi tek u nastavku, u čitaočevoj nadgradnji, poslužili i kao materijal za problem, novije Desničine priče trepere od sasvim suprotnih, intelektualnih preokupacija. U njima je lepo i sa dosta predisponiranosti dotaknuta tema čovekovog gubljenja, njegovog savremenog otuđenja, naslućena njegova odiseja u uslovima urbanističke obespredmećenosti i bezizlaznosti. Umesto neposrednog rekreiranja života i čoveka iz jednog manje više geografski određenog kraja, umesto te umetničke odanosti sokovima zavičaja i porukama ljudi koje poznaje i voli, sada se kreira umetnikova ideja. Sada se ostvaruje problem, raspliću se njegove niti, od njega, problema, esejističkim putevima indukcije, polazi se ispočetka oprezno, potom se na primerima, slučajevima života, potvrđuje snaga i verodostojnost njegova, i krug se zatvara isto onako kao što je i — otvoren: lepom prozno - esejističkom rečju.

Onaj potvrđeni, toliko puta čitan i toliko puta ponovo drag pisac, očigledno, našao se na jednoj od onih retkih, plodnih i plodonosnih raskrsnica. Sudeći po napomeni na kraju knjige (»I u ovoj zbirci, kao i u **Olupinama na suncu**, pojavljuju se uporedo, izmiješane i neodijeljene, proze koje za pravo potječu iz dva različita kruga i koje, idealno, sačinjavaju dvije posebne knjige...«), Desnica je te raskrsnice itekako svestan, i to je ono što je ohrabrujuće za ishod njegovih pretstojećih putovanja, njegovih »prečih preokupacija«.

TEKUĆI tokovi razvitka naše proze nedvosmisleno su izlučili na površinu dve koncepcije, dva shvatanja umetničkog čina, dva sistema u obdelavanju jedne i uvek iste misterije života. Prvo shvatanje nazvano od nekih realizmom, pledira za ostajanje kod starih nivoa u pitanjima izraza, no, u boljim slučajevima, ide za produbljavanjem tretmana, za aklimatiziranjem novom vremenu i novim zahtevima u pogledu sadržaja. Nužna je to akomodacija, to usvajanje savremenih naučnih dostignuća, to zahvatanje novih tema, nužna i značajna, proizašla iz borbe, katkada i nesvesne, ali borbe, ali napora: za svoje mesto pod suncem. Dobra većina naših savremenih prozaista je na ovim relacijama: silina, neodoljivost onoga što oni imaju da kažu, združena sa darovitošću i gorštačkom čarovitošću, nalazi put do čitaoca, osvaja ga, probija se do vrhunca umetničkog kazivanja, zaoravajući jednu novu, specifičnu brazdu savremene umetnosti; brazdu oplemenjenog, uzdignutog realizma. Ovo govorimo zbog »regionalnog« Desnice, iako on nije najbolji primer za krajnosti o kojima je reč. I takav Desnica, Desnica »regionalni« pisac koji svoju reč hrani amanetom dalmatinskog sela, gradića, kamena i sunca, uvek je imao nečega od više radoznalosti duha, uvek se odvajao od slepih snaga životne građe opčinjujući ih svojom ironijom, svojim lirizmom. Tako je izgrađen, i na tim osnovama leži pisac, čija je reč — umetnička, ljudska, etička istina o jednom kraju.

Prostrana i iznijansirana slika seljačke zaostalosti (»Proljeće u Badrovcu«) toliko je plastična, toliko proživljena, jedinstvena da najedared zaboravimo činjenicu da se radi o tematici koja se u ovoj literaturi obrađuje punih sto godina: toliko je to umetničko bojenje osvedočeno, poetsko, neodoljivo i duboko. Ništa neuspelije nisu ni novele o sjaju i bedi provinciskih, primorskih gradića, o ljudima sa dna, o onima koji prekraćuju i zavaravaju svoju promašenost noćnim seansama, razgovorima sa duhovima (»Spiriti«, a potom »Benta-gušter«, »Posjeta u bolnici«.) Nemoć da se prodre u

Vladan Desnica

tajne ovozemaljske lepote života, nemoć da se bude vladalac postojećeg, osuđenost na obroke hladnog krompira, naterali su te tužne, jadne, sitne i malo lukave ljude na samoodbranu i sveobmanu: opštenje sa spiritima je njihova jedina odbrana, njihova kompenzacija.

NOVOG Desnicu, onog Drugog Desnicu, koji od problema, od ispostavljene i pretpostavljene koncepcije gradi svoju novelu, ilustruju, sa više ili manje sreće, priče »Solilokviji gospodina Pinka«, »Priča o fratru sa zelenom bradom«, »Tu, odmah pored nas«, »Mudrac sa Istoka«, »Mali iz planine« »Zašto je plakao Slinko?«, kao i neki pasaži drugih pripovedaka. Određenost prostora ovde je zamenjena određenošću vremena. Više to nije Dalmacija, nije lečenje zavičajnih rana. Sada je to zemlja koja nije određena, ali je vreme (pod vremenom ovde podrazumevamo savremenost tenog i iščašenog vremena: sitna nevropatija malih ljudi progovorila je u Desničinoj prozi, najzad, pravom, čekanom rečju, rečju uživljenom i oživotvorenom, da je život, splet njegovog krvnog sistema, nepodeljiv i neodvojiv od piščeve prvobitne zamisli, od htenja: da igra na čistu kartu problemske zanimljivosti. Ili, taj gospodin Pinko. Taj sitni, divni, svakodnevni naš gospodin Pinko, malo zastrašen, malo obeshrabren, malo izgubljen, malo umoran (sličan mu je i gospodin Šarić iz »Aprilske večeri«). Gde će se završiti njegovi samorazgovori? Kad će on prestati da bude gradski skorojević? Kad će zaboraviti badrovačko sunce i badrovačku sirotinju? Čini nam se, da je gospodin Pinko, ipak, novonaseljenik grada, iznenađen moralnim, intelektualnim i psihičkim raskolima gradskog miljea. Njega muče sitni problemi, male apsurdnosti, kaprici slučajnosti: kao što vidite, moderna mitologija širokih razmera ovde je gledana kroz poleđinu lupe, umanjena i unakažena. Pa ipak, Desnica je, u »Solilokvijima« postigao ono što mu u mnogoj kratkoj priči nije pošlo za rukom: sjedinio je, vešto, prirodno, kako on to već ume, život sa imaginacijom, koncepciju sa krvlju; nije stavio u centar Pinkovu meditaciju, već Pinka celog, Pinka kao fenomena, Pinka kao jednu od istina našeg vremena.

Taj novi, taj koji u svojoj glavi nosi zamršena središta svetova, taj jednog nekoliko izvrsnih, finih, modernih novela, i nekoliko nagoveštavajućih malih eseja, sinopsisa z adobre priče. Sa raskrsnice koju je ova knjiga tako samouvereno obeležila, sutrašnji Desnica poći će, nadamo se ,radije putevima njegovog nenadmašnog Pinka, nego li putem jednom tako dobro dočaranog badrovačkog sunca.

Milovan Danojlić

VOLŠEBNIK POEZIJE

Odabrana dela Žerara de Nervala. »Nolit«, Beograd, 1956

Možda je poezija za Nervala bila čarolija kojom je sprečavao porazno dejstvo svoje demonije. Ta njegova vradžbinska, magiska veština ostavlja danas u nedoumici sve nervalovce. I prošlogodišnja jubilejska svečanost provedena je u neiscrpnom odgonetanju Nervalovih knjiga tajanstva i mašte. Sto je godina bilo prošlo od njegove smrti, davno usnulo volšebničko carstvo romantike, metafizika opsene nepovratno iščezla u pesku zaborava, a delo Nervalovo ostalo čarobno i opsenarski lepo. Kažu da je samom sebi okončao život pomračena uma ako ne u crnoj psihičkoj depresiji. Svi frojdisti sjatili su se oko tajne Nervalovog života s one strane, ispod praga svesti, i tumače njegove snove da rasvetle i objasne sve što je u njima bilo utvarno, da dokažu veze između Nervalovog intimnog ljubavnog života i njegove sublimne poezije, da pokažu kako je tajna jezgra ljubavi — eros, u svakom njegovom poetskom retku ostavio svoj trag. Za njima nastupaju nervalovci, pa onda psiholozi raznih vrsta, pa istoričari književnosti. Učenosti i invenciji nema uvira kad će u pitanju ovaj volšebnik poezije. Najzad će se nekome učiniti da je sve iscrpljeno i sve objašnjeno. Nažalost konačnih odgonetki nema, jer su najmagičnije veze između pesnikovog bića i dela, pa je teško reći da je svaka dublja istinitija lirika neko »cveće zla«, kao što ni vedrina nije izvor velike poezije.

Ali se ispitivati može sve, pa i veze pesnika i poezije. Uzalud su ipak sve analize, indukcije i dedukcije, sociologije i metasociologije, ostaje tajna kako se tvori umetnost. To ne znači da je sad jedini odgovor dostojan da se pripiše receptu srednjevekovnog alhemičara doktora Fausta. Ne, ali svi procesi, fluidi, sublimacije i koješta drugo što smo izmislili da kompenziramo sebi jasno otkrivanje i saznanje tajne, isto su takva nejasna, neuka i »alhemiska« objašnjenja. Čitajući Nervalovu »Silviju« naprimer u stalnoj tenedoumici šta je v e r o v a t n o ili šta je m o g u ć e pesniku poslužilo kao princip odbira: koji će elemenat sna ili jave da se isprede u zlatan konac pesnikove mašte, Mozak, ta volšebna retorta čiji rad pratimo i anatomski i patološki i fiziološki, koju rastvaramo i sklapamo iako je pogrešan potez samo dovoljan da joj zaustavi rad, kakva je to nevidljiva njena lučevina što je nazivamo procesom sublimacije? I onda, kako se taj zlatni konac poetski utkiva u tkanje koje nam je svo žeženo i plameno pred očima, kojim redom, kojim odbirom?

Klinger: Ilustracija za Nervalov prevod „Fausta"

Zna se da je Nerval bio zatočnik kabale, da je bio veliki metafizičar sličan onom Kirikovom, samo ne obezdušen, već sa vrelim pesničkim srcem i radosnim slutnjama istinskog u životu. Nerval je verovao da postoji neka veza između spolj njeg i unutarnjeg sveta, on nikad nije osetio da je san odmor, smatrao je da ga san oslobađa stega vremena i prostora, sličan zagrobnom životu, i pitao se: »Ko zna da ne postoji neka veza između ova dva života i nije li moguće duši da tu vezu već sad usposta vi? Ali pravi i neukrotljivi nemir došao je tek kad se odlučio da pronađe smisao svojim snovima. San mu se upleo u život, budan je sanjao, u snu mu probijala java, i tako je postao ukleti lutalica među javom i među snom. Vreme prošlo i vreme buduće povezano je: mi živimo u svome potomstvu, i naše potomstvo živi u nama. Tako je poimao Nerval i bio ubeđen da mnoge stvari koje drugi opisuju nadugačko i naširoko shvata i bit im saznaje svojim duhovnim okom.

Znao je Nerval da je narod uklješten u kaste, znao je i za dvojnika u hofmanovskom smislu i tvrdio da »u svakom čoveku postoji jedan gledalac i jedan glumac«. »Borimo se protiv đavola, borimo se i protiv samog Boga oružjem koje nam pružaju predanje i nauka« — kliknuo je tražeći istinu pod obrazinom ludila, da potone u mistiku. Izgubio je veru u večni život ali sjedinio carstvo stvarnosti i duhova: »zemaljski događaji su po mome mišljenju povezani s onim što se odigrava u nevidljivom svetu. To je jedan od onih neobjašnjivih odnosa koji ni meni samom nisu jasni i na koje je lakše ukazati nego tačno odrediti njihovu prirodu«. Onda je opet tražio utehu u veri jer mu je duša plovila neodlučna između života i sna, između duševnog nemira i povratka hladnome razmišljanju. Možda je to zato što je odrastao u kraju punom čudnih legendi i još čudnijih praznoverica, možda je to doneo uticaj kabalističkih knjiga u koje je za ceo vek bio uronio. Verovao je u magnetizam zvezda i Mesec je za njega stecište bratskih duša koje, oslobođene svojih smrtnih tela, sa snažnijim elanom rade na renesansi sveta. »Sve živi, sve se kreće, sve je uzajamno povezano; magnetski zraci koji zrače iz mene lično — veli Nerval — ili iz drugih, proizilaze, prolaze nesmetano kroz beskrajni lanac stvorenih stvari, to je nevidljiva mreža koja pokriva svet, i čije tanane niti održavaju saobraćaj između planeta i zvezda. Sužanj na Zemlji u ovome trenutku, ja opštim s jatom zvezda koje učestvuju u mojim radostima i u mojim bolovima«. Najzad kao utočište ostaje samo pesnička kula od slonove kosti, na kojoj se udiše čisti vazduh samoće, pije zaborav iz zlatnog pehara legendi i opija se poezijom i ljubavlju.

I kao što ne treba znati kabalu da bi se tumačio Nervalov poetski tekst, kao što ne treba biti metafizičar da bi se osetile sve njegove slutnje, muke i pobede u njegovoj borbi sa sopstvenim demonom, tako ni njegovo delo ne treba rasprskavati i sitniti u parčad da bi se nasložio poneko sa racionalnim jezgrom istine koja je nama znana. Merila svakojaka odbacimo da bi nam bio prisan njegov poetski tekst kojim je simbolički premašio sve ostale romantičare, koji je po svojoj lepoti i jedinstvenom izrazu milozvučan kao Ulandova lirika, iz carstva naših snova otrgnut i dat u čvrstom kristalu Nervalove vizije koja nam prelama spektar neslućenih poetskih lepota. Zanosi i zablude romantičara davno su potonuli u našem zaboravu, ali je ne-

(nastavak na četvrtoj strani)

GAMAL ABDEL NASER:

»Filozofija revolucije«

„Filozofija revolucije" Gamal Abdel Nasera treba da bude skroman doprinos borbi za lep i i sigurniji život egipatskog naroda. Naserova knjiga je rezime dosadašnjih uspeha, iskustava i napora u savlađivanju svih prepreka koje stoje pred mladom Egipatskom Republikom. Ona je proizvod želje da se postavi uopšteniji sud o proteklim događajima, kao i da se definišu osnovni idejni stavovi Revolucije.

Iskustva, izneta u ovoj knjizi, pomoći će Egipćanima da bolje upoznaju i razumeju ciljeve i zadatke revolucionarne borbe. Za ostali svet Naserov spis je izvanredan dokumenat i divno svedočanstvo o događajima čiji simboličan datum pretstavlja 23 juni 1952 godine

Posebnu draž ova razmišljanja o Revoluciji imaju u tome što ih je pisao vođa te Revolucije i jedna od najistaknutijih ličnosti savremenog političkog života. Istoričari, sociolozi, filozofi i umetnici reći će kasnije svoju reč o zbivanjima od 23 juna, ali niko od njih neće moći da prećuti „Filozofiju revolucije" Gamala Abdela Nasera. Ovo tim pre, što misli egipatskog državnika nisu samo svedočanstvo, već i deo borbe za pobedu naprednih ideja.

Knjiga je podeljena na tri dela. Svako poglavlje pisano je u jeku borbe, te neposredno izražava duh i smisao prekretnice u egipatskoj istoriji. Naser napominje da je prošlo tri meseca pre nego što je seo da piše treće poglavlje, jer za to, u bukvalnom smislu te reči, nije imao vremena. On je to ipak uradio, pošto je postojao unutarnji diktat, koji ga je gonio da piše. O svojim razmišljanjima Naser kaže: „Oni traže da se sami pred sobom otkrijemo, da znamo ko smo i kakva je naša uloga u pojedinim etapama egipatske istorije.

Da upoznamo uslove koji su nas okruživali u prošlosti i okružuju u sadašnjosti, da bismo znali kojim putem idemo.

Da otkrijemo naše ciljeve i snagu koju treba prikupiti da bismo ih ostvarili.

Da otkrijemo uslove u kojima se nalazimo, da bi nam bilo jasno da više ne živimo na usamljenom ostrvu.

To je ono što nameravam..

Jedna obična zahvalnost na polju na kome vodimo najveću bitku za oslobođenje naše domovine od svih okova koji joj smetaju".

Ovde Naser izražava zahvalnost svima onima koji su se, ne štedeći živote, žrtvovali za ideale opšteg dobra. To je priznanje jedne borbe i napomena da ništa nije uzalud učinjeno.

Govoreći o političkim događajima Naser je pričao i o sebi, tako da „Filozofija revolucije" ima unekoliko autobiografski karakter. Ovakav način izlaganja sasvim je logičan i ničega nema nameštenog niti uobraženog. Naser je morao nešto reći o sebi, jer je na taj način rekao i o nizu svojih drugova, koji su se s njim rame uz rame borili. Knjiga postaje pripovest o jednoj generaciji, koja se usudila da istini pogleda u oči. Predsednik Egipatske Republike sa tugom govori o indiferentnosti i nepokretnosti mnogih svojih sunarodnika. On sa razumevanjem piše o tome i objašnjava takvo stanje vekovnim ropstvom i surovom kolonijalnom eksploatacijom. Izgleda kao da neki Egipćani samo posmatraju, a ne učestvuju u životu. Svojom knjigom, Naser želi da probudi njihovu svest i da ih aktivizira u borbi za podizanje životnog standarda. Zato je bilo potrebno govoriti i o drugima i o sebi. Njihovi primeri pokazuju da su u pitanju živi ljudi, od krvi i mesa, a ne idealizirani bogovi kojima je jedino dopušteno da se tako ponašaju.

Biografija Naserova je jednostavna ali ipak složena. Na prvi pogled to je obična karijera vojnika, koji posle svršene akademije odlazi u jedinicu da bi docnije postao profesor oficirske škole Međutim, još kao učenik gimnazije Naser se počeo interesovati za politička i društvena pitanja. Prvo mu je pala u oči inferiornost i neravnopravnost Egipta u odnosu prema drugim državama. Počeo je tome da traži uzroke, pa je sve dublje i dublje ulazio u probleme savremenog kapitalističkog sveta. Shvatio je užase imperijalizma i kolonijalne politike. Tako je od vatrenog rodoljuba postao revolucionar koji se bori za promenu društvenih odnosa. Citav njegov život povezan je sa borbom najnaprednijih snaga protiv imperijalističke politike velikih sila.

Knjiga je, ustvari, neposredno ispričana istina o postanku i razvoju osnovnih načela Revolucije, koji su dobili svoju konačnu formulaciju u nacrtu Ustava Revolucije:

1. „Uništenje imperijalizma i njegovih sledbenika".

2. „Uništenje feudalnih odnosa".

3. „Eliminisanje prevlasti kapitalista i njihovih prava".

Naser uprošćeno i jednostavno objašnjava ova načela egipatskom narodu, želeći da prodru u svest svakog čoveka.

Uzroci Revolucije, po Naseru, nisu ni u pokretu „Slobodnih oficira", ni u Palestinskom ratu, već ih treba tražiti mnogo dublje u društveno istorijskim zbivanjima. On napominje da se ne smeju zaboraviti ni vremenske ni prostorne komponente. Pod vremenskim uslovima Naser podrazumeva istoriski razvitak društvenih odnosa, koji se mora odvijati na određenom prostorno — geografskom položaju. On piše o vekovnom ropstvu Egipćana i o bezobzirnoj eksploataciji Egipta od strane kolonijalnih sila. Za njega evakuacija Sueca nije samo jedna politička pobeda, nego je to simboličan događaj, kojim Egipat postaje potpuno nezavisna i slobodna država.

U vezi sa geografskim položajem postavlja se pitanje uloge koju među arapskim svetom, tako isto i na celom afričkom kontinentu. Egipat, kaže Naser ne može mirno gledati bezdušnu eksploataciju 200.000 000 Crnaca od strane mnogo manjeg broja belih ljudi.

U knjizi se ističe da postoje dve revolucije: politička i socijalna. Politička revolucija dobija svoj pravi smisao tek kad se izvrši promena u društvenim odnosima: „Shvatio sam, još od početka, da uspeh našeg pokreta zavisi od našeg shvatanja situacije u kojoj živimo i da je nemoguće da dekretom izmenimo to stanje i usporimo ili zaustavimo tok događaja.

Ovoga puta je trebalo da izvršimo napad na političku strukturu zemlje i njeno društveno uređenje".

Kao jedan od prvih „napada na društveno uređenje" bila je agrarna reforma, čime se udarilo na egipatske feudalce i njihove ogromne posede Seljaku je razdeljena zemlja i to je jedna od najznačajnijih mera koje je izvršio Revolucionarni Komitet.

Revolucija, podvlači Naser, mora biti okrenuta budućnosti. Ono što se dosad odigralo samo je preduslov za sve bogatiji i sadržajniji razvitak Egipta. Vođa Egipta govori o bogatstvima svoje zemlje, koja dosad nisu mogla biti potpuno iskorišćena. To pripada sadašnjosti, i još više budućnosti industrijaliziranog i razvijenog Egipta. Revolucija nalazi svoje najpunije ostvarenje u širokoj saradnji među narodima, koja će omogućiti da ljudi žive slobodno, bez eksploatacije i ugnjetavanja.

Naserova knjiga se čita u jednom dahu. Puna ljudske topline i duboke humanosti, svakako će naići na veliko interesovanje kod jugoslovenskih čitalaca.

Predrag Perović

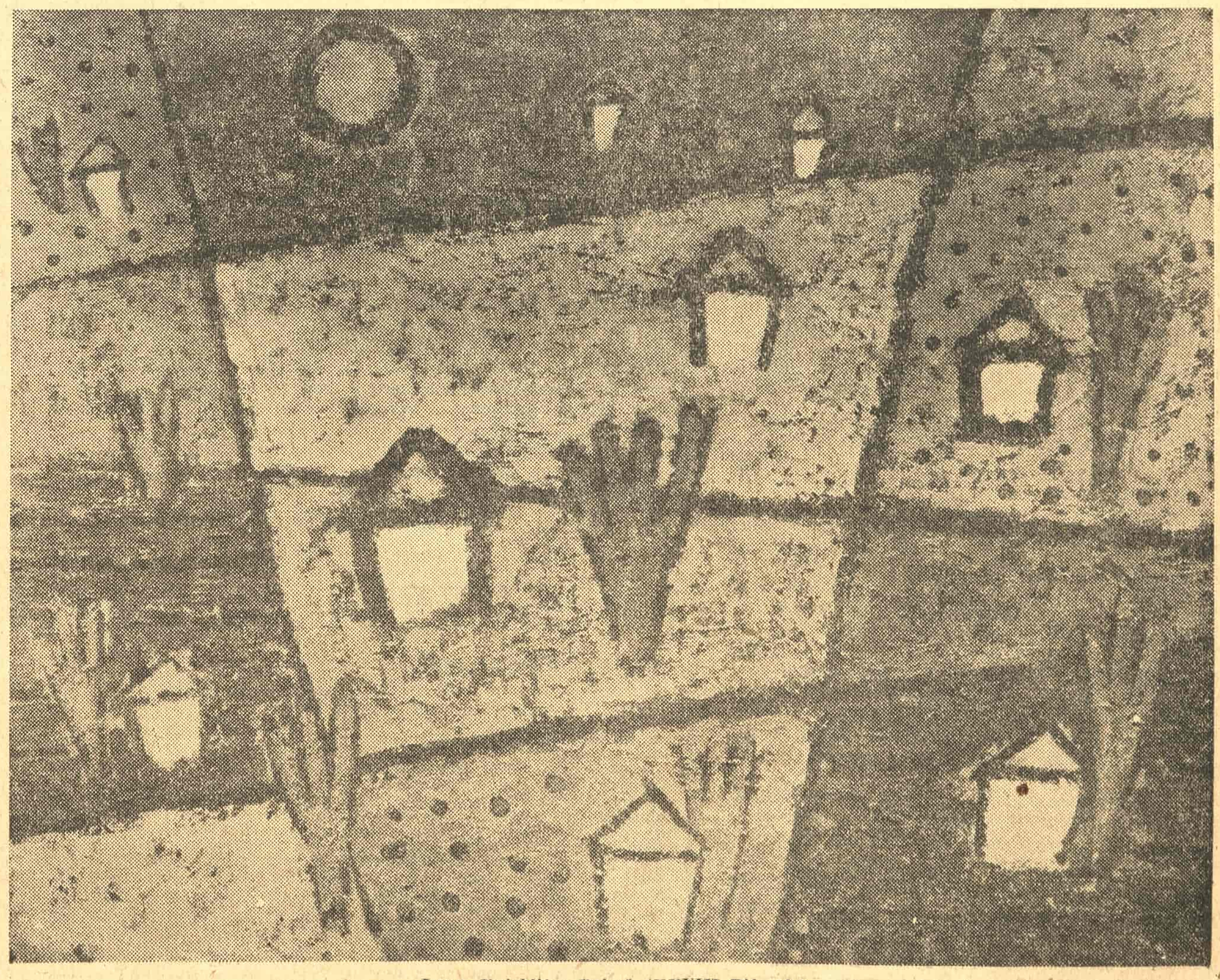

Lazar Vujaklija: Pejsaž (XXVIII Bijenale)

(nastavak sa treće strane)

ugasiv njihov poetski sjaj, i njihova umetnička lepota nas pleni, svet njihove mašte očarava a njihov tragični ude: kome su odolevali zadivljuje.

U ovoj knjizi Nervalovih odabranih dela poređani su alem-kamenovi njegovi. Tu su AURELIJA, SILVIJA i PANDORA, sve poetske priče inspirisane njegovom tragičnom ljubavi, nerazrešivo dvojstvo plotskog i spiritualnog ostalo je u spregu i ovde. Ali je ljubav data sublimno, opervažen mističnim vezom snova i snoviđenja, u tajanstvenom svetlu nestvarnog. Tu su i nešto kraće njegove fantastične novele: OPČINJENA RUKA i ZELENO ČUDOVIŠTE, obe izrazito romantičarske, fascinantno ostvarene sugeriraju dve legende. Jedna je francuska, o otkupu ruke samrtnikove kome je dosuđeno gubilište. Ruka će imati pakleno vradžbinsko dejstvo. Druga je inspirisana Hofmanovim đavoljim eliksirom i slavnim Medardusom. Eliksir je ovde troguban: donosi nesrećnu ljubav, oduzima duševni mir i plod kupljene ljubavi izrođava u repato đavolsko čudovište. Svu prozu preveo je Božidar Marković trudeći se da koliko može lepše dočara čarobnu zvučnost francuskog originala.

Na kraju je prevedeno petnaestak Nervalovih pesama. Sve biser do bisera: »Artemida«, »Mirto«, »Gospođi Agado« »Horus«, »Hristos na Gori Maslinovoj« i druge. Nepojmljiva je lepota Nervalove poezije. Nju je možda najbolje osetio Bodler koji se naslađivao njenim simboličkim tajanstvima i crpeo iz nje izražajne snige za svoj pesnički opus. Svaka poetska ili estetska analiza obogatila bi se u bescenje asocijacijama i tumačenjima Nervalovih volšebnih stihova. Većinu pesama preveo je Stanislav Vinaver, stari nervalovac i poklonik Nervalovog izražajnog kliktaja, kako bi to on rekao. Preveo je pesme vispreno, maksimalno adekvatno, naravno u svom, vinaverovskom duhu. Tri pesme (»El desdichado«, »Mirto« i »Zlatni stihovi«) preveo je pesnik Sima Pandurović, a dve (»Delfika« i »Anteros«) Zoran Mišić. Predgovor knjizi napisao je Vinaver. Iscrpno i znalački dočarao je pisca i protumačio njegovo delo. Svestran u znanju i sa smislom za svekolike pesničke vizije i tajanstva, Vinaver je uvek ponirao u Nervala smatrajući ga pretečom savremenog poetskog kazivanja, i ovim svojim predgovorom obogatio svoje esejističko delo jezički bogato i blistave duhovitosti.

Miodrag Maksimović

IZLOG KNJIGA

FRANCE BEVK:

»CRNA KOŠULJA«

(»Slovenska matica«, Ljubljana 1956)

France Bevk

Otpor omladine Slovenačkog Primorja protiv fašizma i italijanske političke i kulturne ekspanzije osim u nešto memoarskog materijala, do pojave Bevkovog romana, nije bio ozbiljnije, dublje, sadržajnije umetnički obrađen.

U želji da novim generacijama ispriča povest o jednom nadstvarnom heroizmu stvarnih mladih ljudi Gorice, Trsta, Rijeke i cele Slovenačke Istre, France Bevk romanom »Crna košulja« započeo je svoju trilogiju o borbi slovenačke omladine da svoju zemlju zaštiti od tuđinskih uticaja, trilogiju o borbi koja nije imala samo narodnooslobodilački karakter već i socijalno politički i, jasno, osobenost jednog pregalačkog angažovanja ka nacionalnoj i kulturnoj emancipaciji Slovenačkog Primorja od italijanskog iredentizma koji je, posle Musolinijevog »marša na Rim«, ustostručio svoju ekspanzionističku udarnu snagu.

Ta tegobna, ta ubedljivo ljudski usplamsala borba mladih Slovenaca, na svakoj stranici ovog romana sadržajno je protkana revolucionarnom delatnošću ljudi kao što su Lenart, Jeler, Šmonc i Dominik. No, iako veoma plastično ocrtani likovi omladinaca — boraca ipak su dosta manje »živi« od znatno upečatljivijih i određenijih likova Gantara i Mohora, slovenačkih izdajnika koji služe italijanskoj upravi.

Kao poseban kvalitet ove proze treba istaći jasno Bevkovo prikazivanje ljudi i situacija, svih onih neprospavanih noći, sumnji i tvrdokornih, upornih i smišljenih poteza odbrane i neophodne konspiracije, treba istaći neposredno Bevkovo osvetljavanje svih onih činjenica koje su prevučene lirskom patinom ljubavi i mladalačkog stremljenja ka slobodi. Prvi deo omladinske trilogije Franca Bevka obećava da će ovo delo moći da bude od znatnog interesa za čitaoca, naročito omladinskog, i van Slovenije.

Branko Pelć

▲

FRANE BARBIJERI:

»VJERA JE NOVAC«

(»Kultura«, Zagreb, 1956)

Osnovna namera ove knjige novinara Frana Barbijerija je publicističko raskrinkavanje temelja na kojima, danas, leže Vatikan i katoličanstvo. Obaveštenost o istoriskim zbivanjima i uvid u mnoge dokumente bliže i dalje prošlosti daju samoj knjizi jedan ton ozbiljnosti, jedan ton ozbiljnijeg novinarstva i značajnijeg publicističkog delanja uopšte. U kritici Vatikana i rimske svešteničke kurije Barbijeri je pošao od početka, od legendi o prioritetu Vatikana nad ostalim crkvenim centrima, dokazavši da su mnoga učenja o nastanku Vatikana puki falsifikat. Ono čisto religiozno što svako versko učenje ispočetka nosi u sebi, podvlači pisac, davno je potonulo u vodu. Čovek XX veka, pogotovo onaj na Zapadu, onaj koji na svojim plećima oseća sve »blagodeti« papinskih mahinacija i stvarnih tendencija, vidi, ustvari, jednu degenerisanu kastu koja sasvim otvoreno postaje kočnica društvenog napretka. Ta sviknutost klera da igra ulogu »izvanrednog instrumenta socijalne konzervacije« i jeste upravo ono što još od srednjevekovlja, od inkvizicija i lomača, briše njena religiozna obeležja, ono od čega je pošla i što je trebala da sledi. U tome se ogleda, u ovoj knjizi, pravilno postavljanje problema, pravilno shvatanje smera kritike katoličanstva. Ne napada pisac katoličanstvo i Vatikan kao religiju: on napada mračnu društvenu ulogu Vatikana, koji je ne jednom, u bližoj prošlosti, pokušao da omete ideje jugoslovenstva, a ideje jugoslovenskog socijalizma napose.

Izvanredno je zanimljiv materijal kojim pisac raspolaže u ovoj svojoj optužbi jedne kaste koja svim snagama pokušava da se privoli novome vremenu, pokušava da opstane u novim uslovima. Barbijeri govori o tajnim i javnim kanalima vatikanskog kapitala, o načinima sticanja i rasipanja novca, o unutrašnjoj strukturi te kaste, o odnosima između papinske hijerarhije i radničke klase, o pokretu radnika-sveštenika, o odnosu Vatikana sa različito uređenim državama, o profašističkoj delatnosti katoličkih krugova, naročito vrhova, u pripremama Hitlerove agresije.

M. D.

▲

MIŠKO KRANJEC:

»ZEMLJA SE S NAMA KREĆE«

(Slovenski knjižni zavod«, Ljubljana 1956)

Svojim najnovijim romanom »Zemlja se s nama kreće« Miško Kranjec završava trilogiju započetu »Pisarnom« i romanom »Pod zvezdo«.

Roman »Zemlja se s nama kreće« ukazuje nam da je Kranjec ostao veran pesnik svoga rodnog zavičaja Prekomurja, njegovih ljudi, svih onih koji su u mnogočemu slični glavnom junaku Nacu Koudili; a oni su mu slični po svojoj usplamsaloj, dubokoj i životodavnoj sraslosti za zemlju i po veri u nju. Eto, uzmite samo Koudilu: on je raspet između svojih naprednih društveno-političkih shvatanja i svoje seljačke, robustne a u isto vreme nežne ljubavi za zemlju: on, zapravo ne može da ne bude podeljen između ova dva motiva. Kada prestaje da bude oblasni politički aktivist on iz dubina svoje psihe emanira ljubav za zemlju: on je za nju gorljivo osetljivi zemljodelac sa kulačkom tvrdoglavošću, povremeno potpuno predan osećanju sopstvenosti nad svojim »grundom«. I ne samo to: Koudilina nemoć da nađe srednji put između svog apolitičkog uverenja i svoje privrženosti posedu, to je ona fina pređa iz koje se tka njegova lična drama da bi, na kraju, sa strašću svoga unutrašnjeg osećaja ipak završio u tihoj luci jednog uobičajenog, uhodanog, pozitivnog političkog aktivizma u svome selu. Koudiline ljubavi, strasne, vehementne i razorne, manje-više efemerne, prate istinu njegovih kolebanja i poeziju njegovog osećanja za zemlju. Međutim, nije Nace glavni junak romana: pisac je kroz njega samo projicirao neodoljivo privlačnu moć zemlje i sela, političku borbu unutar sela, borbu predrasuda i imetaka, sa novim shvatanjima što je i sa sociološkog stanovišta više no interesantno.

A da Miško Kranjec ume da doživi lepote prirode i oblike seoskog života možda najbolje mogu da potvrde vanredno upečatljivi lirski opisi prirode koji dočaravaju, u mnogo čemu, štimung i ambijent sela Ravno. To su opisi koji se prepliću sa prikazom Nacijevih unutrašnjih nemira, od onih koji se tiču političkih uverenja pa do onih prema ženi koju voli i doživljajem svih ostalih razočarenja što potresaju psihu glavnog junaka Kranjičevog romana.

Roman je ovaj umetnička panorama, tačnije, jedna jasna i lirska slika poratnog slovenačkog sela: ne jednom vidni su oni elementi koji su, uopšte uzev, osobenosti razvoja i izgradnje posleratnog socijalističkog sela kod nas. Sočnost izvornog, narodnog, pripovedačkog jezika Miška Kranjca čini ovaj roman, pre svega, jednom ubedljivom pesničkom istinom o njegovom Prekomurju.

B. P.

▲

DIMITAR DIMOV:

»UKLETE DUŠE«

(»Kosmos, Beograd, 1956)

Ovo je roman o mračnim, nesvakodnevnim, crnim silama jedne sunčane južne zemlje. Roman o katoličkoj kasti u Španiji, roman o Španiji od pre dvadeset godina, o danima kada su njeni rodoljubi kratkotrajno i krvavo poneli zastavu republike. No, mnogo više, »Uklete duše« su svedočanstvo o onima sa druge obale, iz drugog rova: svedočanstvo o kontrarevolucionarima, bela knjiga o stavu, o zločinima sveštenstva; pored toga, ovo je momenat procesa raspadanja preživele i bespomoćne građanske klase, obezglavljene, osuđene da ostatak života provede po barovima, uz morfijum i morbidnosti svake vrste.

Pri kraju romana ima jedna rečenica koja je najjasnija oznaka vremena naslikanog na tih tristo stranica: »Bilo je, to neko zloslutno osećanje da je upala u zemlju gde je neko otključao i na slobodu pustio ludake, koji su preuzeli na neki način vlast i sada progone normalne ljude«. Ti ludaci, plemići, hidalgosi, zatucano katoličko sveštenstvo, ta zemlja Španija u agoniji, u osvitu fašizma. Španija pred, za vreme i posle građanskog rata, sve je to Dimov dočarao, sugestivno i verno. Dramu jednog vremena ispričao je kroz dramski zaplet koji je uzbudljiv i vešto sproveden. Slike i prilike u opštem planu događanja, previranja i komešanja, u celom tom haosu jedna strankinja smrtno zaljubljena u frigidnog i poluludog verskog fanatika Heredilju, razbijena pretstava o zemlji kastanjeta i toreadora, britke oštrice socijalnih problema, — eto nekoliko tema koje su u »Ukletim dušama« najupečatljivije, centralne.

Ima u Dimovljevoj prozi dosta reporterskog elementa. Nesumnjivo, slika on jedno vreme, ljude, sukobe klasa, i, što je za pohvalu, tu i takvu, objektivnu istinu, on ne izneverava. Ali, malo tu ipak, ima od kreativnog čina, malo od ličnog unošenja, ličnog bojenja i autohtonog ostvarivanja. Likovi, makoliko bili tipični, nekako su isuviše papirnati, postavljeni zato da odigraju svoju ulogu, istoriski tačnu, ali umetnički nedovoljno uverljivu i iznijansiranu. Zato se ova knjiga radije čita zbog Španije, manje zbog Dimova. Rečnik Dimovljev, sistem njegove opservacije, ne jednom su odlike publiciste ili boljeg novinara. Ima to opravdanja: Bugarin, on je boravio u Španiji kao student histologije, i hteo ne hteo, i mnogo šta video spolja, kroz turističke naočare za sunce. Napredno orijentisan, ne mnogo darovit, napisao je knjigu koja je površna, mada ne ležerna: napisao je nešto kao publicistički roman, ukoliko ovakav termin uopšte postoji.

Knjigu je sa bugarskog preveo Stole Stojiljković.

M. D.

▲

ANDRE MOROA:

»DIKENS«

Izd. »Svjetlost«, Sarajevo 1956

KAKO je teško odbaciti ona svojstva sujete koja nas ometaju da sa ljudskom neposrednošću shvatimo okolinu i ljude sa kojima dolazimo u dodir, kako je česta naša nemoć da svoju pretencioznost zamenimo vrlinom ljudskog napora da se jedna ličnost ili jedno delo ili jedan trud shvate kao činjenice života koje se voleti mogu i koje umemo poštovati. Ili, ako ne baš to — ono bar treba ih razumeti kao osobenosti života iz kojih čitamo podatke o suštini života pojedinca. Nameću mi se ovi zaključci čitajući biografiju Dikensa koju je napisao Andre Moroa sa prisustvom svoje moći da izbegne prikazivanje sebe i da afirmiše svoj napor usmeren ka cilju toga da se Dikensonovo delo objasni Dikensovim životom i manje od toga, ali ipak vidno, da njegov život objasni njegovim književnim delom. Da, tek kada sklopimo korice ove knjige setimo se autora biografije i, tim više, zaključak o moralnosti njegovog napora da nam Dikensa približi, postaje nezamenljivo i stvarno čitaočevo uverenje da je Moroa ovom knjigom ostvario nenametljivu, živu i prisnu povest o autoru »Davida Koperfilda« i »Male Dorit«, o onome koji nam je još za prve naše mladosti, za čitav život, sugerirao likove Olivera Tvista, Fegina i Mika Vokera, Skruda i Pikvika.

Zaista, ako je jedna od suštinskih vrednosti Dikensovog dela i u tome što nam ono tako jasno svedoči njegovu moć shvatanja ljudskih duša, — onda je sigurno i to da ova biografija jeste pouzdano svedočanstvo i o tome da pisac pisca ne samo da može razumeti sa ljudskom ljubavlju prema istini, već i sa punom, delatnom snagom da objasni sve one okolnosti koje su jedno delo učinile umetničkom povešću o tuzi i radosti življenja. A to je Moroa uspeo i nije samo lik Dikensov objasnio, niti je pak napisao kritičku studiju o Dikensu, ili njegovu romansiranu biografiju; roman je ovo o Dikensu čoveku i piscu i istovremeno, paralelno sa tim, studija o Dikensovim delima. U jednom trenutku čini nam se da čitamo studiju sa obiljem vešto izvedenih i duhovitih komparacija i digresija a odmah zatim, dalje, da čitamo povest o pesniku što hoće da nam »pokazuje osećanje koje može da pripada i budućnosti, osećanje koje vlada čovečanstvom, neku vrstu srećne slobode u sićušnosti, poštovanje otvorenih očiju, religiju bez reči (Santajana).

Čini mi se da jednostavnost humanog sadržaja u ovoj biografiji, jednostavnost koja je tako vidna, — istinu o Dikensu čini i jednim većim uspehom samoga biografa u odnosu na biografije Šelija, Dizraelija i Bajrona. Biografija Dikensa, verujem, može da nam dokaže i to da je Moroa, pored Malarmea i Žaka Prevera, jedan od onih francuskih pisaca koji je zaista ubedljivo dokazao da shvata mentalitet Engleza i svetove engleske književnosti, osobenosti života Engleske. Biografiju Dikensa na naš jezik je preveo Risto Besarović.

B. P.

▲

Petar Konjović

PETAR KONJOVIĆ:

»STEVAN MOKRANJAC«

(»Nolit«, Beograd, 1956)

Evo monografije koja premaša i nadrasta okvire jednog jubileja. Treba reći da je ovakve knjige vrlo teško pisati. Jer, to što je naš istaknuti kompozitor Petar Konjović napisao o Mokranjcu nije samo romansirana biografija, nije izrazita monografija, nije stručno-muzički esej, a nije, na sreću, ni suvi podatak. Možda baš stoga ona zadire smelo i upućeno u svako od pomenutih područja. Upoznajemo kroz Konjovićevu knjigu, Mokranjca-čoveka, divimo se, smejemo ili čudimo njegovim osobinama; pratimo njegov put od Negotina preko Beograda do velikih svetskih centara u kojima se razvijao i sticao muzičku kulturu: upoznajemo se sa njegovim službovanjem, sa nemaštinom, sa životom jednog duha koji je u onoj i onakvoj sredini hteo da bude muzičar a ne muzikant.

Pored približavanja umetnikova života, Konjović objašnjava sve, i najrazličitije vidove Mokranjčevog muzičkog stvaralaštva. Uputstva njegova su tačna, dokumentovana. Imamo tu podrobnu, a, opet, vrlo zanimljivu analizu svih petnaest Mokranjčevih »Rukoveti«. Konjović obrazlaže i analizira narodni melos, folklor, iz koga je Mokranjac nikao, koji mu je, u najboljim delima, poslužio kao osnova, a često i potka, muzičkog stvaranja; sa razumevanjem je interpretirana Mokranjčeva duhovna muzika i podvučeni njeni visoki muzički kvaliteti. Obeležena je, često uzgred, čitava jedna epoha, »jedna pesma i jedna epoha« u kojoj je procvetao Mokranjčev muzički dar, u mnogo čemu pionirski: svuda je Konjović, kompozitor i znalac, umeo da pronađe pravu reč, reč koja objašnjava. Svuda je Mokranjčev zvuk u vremenu sa sigurnošću i ljubavlju obeležen jednostavno: jedan savremeni umetnik odlično je razumeo jednog od svojih prethodnika na istom putu, istoj parceli umetnosti.

M. D.

▲

OTO BIHALJI — MERIN:

»ŠPANIJA«

(»Džepna knjiga«, Sarajevo, 1956)

Bihalji je prikazao Španiju u istoriskom kretanju i punoj sve stranosti života. Njegovo osećanje za najraznovrsnije životne dodire, došlo je i ovde do izražaja. Opisivanje građanskog rata nije jedini cilj ove knjige. Upravo to je samo povod, koji je autoru dao mogućnosti da iznese svoja uverenja o lepšoj budućnosti, ne samo španskog naroda, već i celog čovečanstva. Taj etičko-humanistički stav poslužio je kao osnova za stvaranje ove knjige, u kojoj je postignut sklad između piščeve erudicije i njegove sposobnosti za suptilna uočavanja pojedinih trenutaka životnih zbivanja.

»Španija između smrti i rađanja« upućuje čitaoca na razmišljanje o istoriskim događajima i ličnostima. Uporedo sa iznošenjem ličnih doživljaja i utisaka, Bihalji izlaže, u kratkim potezima, istoriju Španije. Kod njega postoji jedno specifično osećanje za markantne istoriske ličnosti, kao i za događaje koji pretstavljaju prekretnicu u istoriji naroda.

Osnovna ideja ove knjige je da se proces društvenog razvitka mora posmatrati u kontinuitetu ljudskosti koja je vekovima patila pod žigom društvenih protivurečnosti. Bihalji traži opšti nit patnje čoveka, bilo da se radi o osvajanjima Vojvode od Albe ili o fašističkim trupama generala Franka. Pred nama iskrsavaju turobne vizije Eskorijala, španskih kraljeva, feudalaca i pobunjenih građana. Ali ni iz jedne rečenice ne probija pesimizam, jer je vera u narodne snage vrlo duboka i iskrena.

U knjizi nema egzotike ili jeftine živopisnosti. Naprotiv, Bihalji objašnjava društveno-istoriske uslove građanskog rata. Nalazio se na samom ratištu i družio se sa borcima, beležeći njihove misli i osećanja. On je uspeo da vrlo tanano dočara atmosferu zemlje u kojoj fašističke vlade pomažu reakcionarne snage generala Franka. U centru svih zbivanja je Madrid, kao osnovni pokretač i mozak tih događaja. Madrid postaje simbol internacionalnih brigada, čijim učešćem cela borba dobija opšteproleterski opšteljudski smisao. Posebna pažnja se posvećuje učešću Jugoslovena na strani naprednih snaga.

Ova knjiga o »rađanju i smrti« bila bi nepotpuna kada se u njoj ne bi govorilo o velikim umetnicima i umetničkim dostignućima Španije. Posebni odeljci posvećeni su El Greku, Goji, Servantesu, Lorki itd. Naročito se ističu mesta koja govore o Goji i Lorki, dvojici umetnika koji su tako dobro razumeli narodne patnje i borbe. Inače, nikad se ne zaboravlja kultura (knjiga je ilustrovana reprodukcijama Goje i Pikasa) kao sastavni deo čitavog života.

»Španija« nije samo dokumenat o prošlosti, već i svedočanstvo savesti jedne generacije, čija snaga traje i danas. Oslobođenje španskog naroda postaje stvar skore budućnosti i zato je ova knjiga i sada vrlo aktuelna. Zbog toga treba pozdraviti njenu pojavu u drugom, srpskom, nešto skraćenom izdanju.

P. P.

▲

»BIBLIOGRAFIJA RASPRAVA, ČLANAKA I KNJIŽEVNIH RADOVA I«

(Zagreb, »Leksikografski zavod FNRJ«, 1956)

U nizu enciklopediskih i leksikografskih edicija koja izdaje Leksikografski Zavod, izašla je iz štampe prva sveska Bibliografije monumentalnog enciklopediskog dela koje obuhvata građu objavljenu u jugoslovenskoj periodici od njenih prvih početaka (kraj 18 veka) do 1945 godine.

Potreba za ovakvim delom oseća se već duže vremena, naročito ga željno očekuju naučni radnici koji gube dragoceno vreme u traženju dokumentacionog materijala. Rad na istoriji i reviziji našeg kulturnog nasleđa, rad na nacionalnim naukama biće sasvim olakšan kada delo bude završeno.

Leksikografski zavod se smelo prihvatio složenog i teškog zadatka: popisati i obraditi bibliografsku građu iz preko 4000 periodičnih publikacija (časopisa, novina, kalendara, godišnjaka, zbornika itd.). Bibliografija obuhvata sve naučne discipline, a sav materijal bibliografski popisan razvrstan je u 44 struke.

Bibliografija obuhvata područje FNRJ i sve jugoslovenske jezike. Obrađen je izvestan broj periodične štampe na našem jeziku van naše zemlje, zatim jedan mali broj iseljeničke štampe i stranih časopisa koji su se bavili izučavanjem naše istorije i kulture.

Bibliografska građa iz opštih naučnih disciplina nije unesena sva, već je vršeno odabiranje, dok je nacionalnoj grupi predmeta data prednost — uneseni su i manji prilozi, jer su oni često jedini izvori i građa za naučna istraživanja.

Prvo će biti objavljen materijal iz nacionalnih naučnih disciplina, i to ovim redom: nauka o književnosti i jugoslovenske književnosti, zatim istorija, filologija, strane književnosti, likovna umetnost, pozorište itd.

Pred nama se nalazi prvi tom, kao početak ostvarenja ovog istoriskog poduhvata Leksikografskog zavoda. On ima dva dela.

Prvi deo donosi priloge o književnosti uopšte, teoriji književnosti i uporednoj književnosti — od naših i od stranih autora. Obuhvata 4171 bibliografsku jedinicu i saopštava rezultate rada svih poslenika literature na ovim radovima objavljene u našoj periodici.

Drugi, deo, šest puta obimniji (27.197 jedinica) donosi radove iz istorija jugoslovenskih književnosti od autora čija prezimena počinju slovima od A-K.

Sledeće dve sveske obuhvatiće ostale autore (od L-Ž), zatim radove o prevodnoj književnosti, časopisima (našim i stranim), istoriji književnosti ostalih naroda, narodnoj književnosti (domaćoj i stranoj), književnim društvima, ustanovama, akademijama, priredbama (domaćim i stranim).

Bibliografske jedinice poređane su ovim redom: prvo anonimi, a zatim jedinice sa autorovom šifrom, inicijalom, imenom ili pseudonimom. Jedinice istog autora poređane su hronološkim redom. Interesantno je napomenuti da ima veliki broj anonimnih napisa u našoj istoriji književnosti (preko 9000 bibliografskih jedinica). Uz bibliografske jedinice, kod kojih se iz naslova ne vidi sadržaj napisa, dodate su beleške koje dopunjuju i objašnjavaju naslov.

Na kraju knjige nalaze se predmetni indeks, registar šifara i registar autora. Predmetni indeks obuhvata sve jedinice, sva lična i opšta imena o kojima se govori u bibliografskim jedinicama. On je u malome bibliografija po predmetu, pa je prema tome sastavni deo same bibliografije. On je vrlo detaljno rađen — analitički do maksimuma, tako da je vrlo dragocen u korišćenju Bibliografijom.

Registar šifara, pseudonima obuhvata razrešene autorske znakove, šifre, inicijale i pseudonime i dr., a registar autora obuhvata autore, prevodioce, priređivače teksta, komentatore, intervjuisane ličnosti, intervjuiste itd.

Kao i svaka bibliografija tako i ova nije bez praznina, što i sama redakcija napominje, ali one nisu ništa u poređenju sa kapitalnom vrednošću i značajem ovoga dela. Svi propusti i greške koji budu primećeni u toku izlaženja biće dopunjeni i ispravljeni u Dodacima koji će izaći na kraju. U njima će biti objavljen i bibliografski materijal od 1941 do 1945 godine.

Kao i ostala enciklopediska izdanja Leksikografskog zavoda tako i Bibliografija prelazi granice naše zemlje po svome značaju i vrednosti. Sav materijal bibliografski popisan ima oko 1.200.000 jedinica i obuhvatiće oko 40 tomova velikog enciklopediskog formata na možda oko 40.000 str. dvostubačnog teksta.

Ova naša opšta retrospektivna Bibliografija znači veliki doprinos svetskoj bibliografiji i nauci uopšte. Nijedna zemlja na svetu nema ove vrste i ovakve bibliografije, kojom se mi možemo ponositi, i samo svesrdno pozdraviti ovaj istoriski poduhvat Leksikografskog zavoda, koji svojim enciklopedijama i drugim izdanjima zauzima istaknuto mesto među našim izdavačkim zavodima i naučnim ustanovama.

Vrednost Bibliografije upoznaće svi koji se budu služili njome, a naša nauka dobija s njom jedan neprocenjiv priručnik, koji će višestruko omogućiti napredak svim našim naukama, a posebno nacionalnim.

Žarko D. Protić

▲

FEDERIKO GARSIJA LORKA:

»PJESNIK U NJUJORKU«

(»Epoha«, Zagreb, 1956)

Lorkina poezija je traganje za elementarnom, praiskonskom lepotom prirode. Priroda je po Lorki bezgranična u svojoj moralnoj lepoti i uvek spremna da primi sve oblike ljudskih nadanja, jer samo u čežnji se nalazi puni smisao čovekove egzistencije.

U komplikovanoj kapitalističkoj mašini Njujorka pesnik je osetio da je život postao konačan. Surova eksploatacija i užasna trka za novcem ugušili su zelene, žute i crvene boje Lorkinih patnji i radosti. Na putevima Španije Garcija Lorka je nalazio da čak i smrt ima svoje odjeke između sunčanog sjaja i boje cveća. Ovde, u vrtoglavosti dalekog velegrada, toga nije bilo.

Skinute su sve maske i pred pesnikovim očima pojavio se prizor izrabljivanja, bez predrasuda, konvencionalnosti i obzira. I Lorka je na svoju filmsku traku počeo da prenosi ulice, radnike pored mašina, bedne crnce i čitav jedan život, u kome se snovi moraju krijumčariti.

Tako je nastala zbirka pesama »Pesnik u Njujorku«, gde su se u jedno stopile dve vizije sveta, koje su stvorile poeziju nesvakidašnje, čudesne lepote. Pesnik je tražio i pronalazio snove na ulicama, gradilištima, u bankama i delovima grada gde beda pretstavlja i sadržaj i oblik.

Ovu bedu Lorka je prikazao kroz metafore protesta. Veliki majstor nije dopustio da u svome revoltu bude banalan. Ljudska patnja je za njega istinski doživljaj, a ne verbalno iživljavanje i hvalisanje na račun drugih ljudi. Sav uzdrhtao, on piše stihove u čuvenoj pesmi »Kralj Harlema«:

»Aj, Harleme! Aj, Harleme!
Aj, Harleme!
Nema tjeskobe slične tvom
potlačenom rumenilu,
tvojoj uzdrhtaloj krvi
u tamnoj pomrčini,
tvojoj granatnoj snazi
gluhonijemoj u polusjeni,
tvome velikom kralju
zarobljeniku u odori portira.«

Brutalnost života ne zavodi pesnika u sentimentalnost. On je razumeo da sladunjava tugovanja neće pomoći ovim ljudima koji nemaju ni zore ni večeri. U jednoj pesmi se priča kako zora plače, ali ljudi ne smeju plakati, jer će se onda zauvek izgubiti. Zato Lorka priziva prirodnu snagu Volta Vitmena, čija snažna ličnost donosi sa sobom dah reka i pašnjaka.

Jazbine velegrada u ovim stihovima otvorile su svoju »dušu«. Svuda ljudi čeznu, zaključuje Lorka, da mirno spavaju pored reke ili pod tihim otvorenim nebom. Neba u tom gradu nema.

Teško je reći za stihove Garcija Lorke da li su »moderni« ili »nemoderni«, jer su se potpuno identifikovali sa ritmom savremenog života. U svakom slučaju moraju naići na neposredno interesovanje čitalaca.

P. P.

▲

PJER MOANO:

»KRALJEVSKI LOV«

(„Svjetlost“, Sarajevo 1956)

Pjer Moano je imao buran život. Početkom rata zarobljen je od strane Nijemaca, ali uspjeva da pređe na slobodnu teritoriju i da se priključi pokretu otpora. Borio se u Maroku, Italiji, pa opet u Francuskoj. 1948 objavljuje prve novele, 1951 prvi roman („Oružje i prtljag“), a 1953 „Kraljevski lov“. Čovjek sa tako bogatim iskustvom mogao je iz svoga ratnog putešestvija izvući materijal za nekoliko knjiga. Ali njega više zanima lov, i to ne slučajno: oba djeda su mu bili lovci i on danas, za njihovim primjerom, lovi u Vogezima i ribari u Tureneli. I zato nam se čini da je on ovdje najbliže sebi. Odavno nijesam čitao tekst koji bi bio tako majstorski komponovan i tako daleko od svakog nasilnog traženja. Moano je spretno izbjegao opasne stranputice na koje ga je navodila uzbudljiva fabula. To je mogao, prije svega, zato što mu je dobro poznavanje predmeta omogućilo da napiše gustu prozu u kojoj je svaka rečenica plod unutrašnjih imperativa. On je strastveno vezan za lov i šumu ne samo zato što se ta ljubav prema prirodi rodila još u djetinjstvu, nego zato što u tajanstvenom padu stabala, u vrebanju, iščekivanju, nagađanju, ima nešto od sveljudske težnje za novim doživljajima. Nije bez razloga Moano stavio kao moto svome romanu Paskalove reči: „Ne znaju da ih ustvari privlači samo strast za traganjem, a ne ostvarenje cilja“.

R. R.

DNEVNIK

Sudbina pesnika

Pogreb je bio zakazan u pet časova. I sve je bilo spremno: kola, venci, govor, povorka. Sanduk nije pritiskivao ramena, jer pesnik ne bejaše težak. A kada je crni automobil krenuo, konačno je sve postalo uzaludno. Pesnik koji je onako gorko i pravedno prekoreo poeziju — »Poezijo, sram te bilo!« — otišao je, kako se to kaže, od nas. Otišao je, možda, uvređen.

Automobil je išao napred. A posle — kao u Momčilovoj pesmi: »I pogrebli ga valjano«... zavejao je besmisao.

Imao je sasvim malen korak. A morao je mnogo da pešači. Nikada nije mogao da stigne na vreme. Uzalud je čekao pred vratima Saveza pisaca. Pesnik — profesionalac! U njegovom slučaju to je značilo skoro — čovek bez posla. Teško može da se živi samo od poezije. Tražio je zaposlenje, mesto portira u nekoj ustanovi. Nije smeo, onako mali, da izađe pred đake. Mada bi ga đaci brzo zavoleli. Pričao bi im o literaturi i svojim putovanjima. Postao bi najdraži nastavnik. Ali on nije smeo da pokuša. Pomoć je, najzad, stigla, ali prekasno.

Pa zar su slučajni stihovi njegove dobre pesme »Ponoć mene«: »Bar sad ne brineš brige sirotinjske, jadnice moja! Celoga dana, onog dana uzalud tražih pare. A kad ti dođoh — mrtvoj ti dođoh... Velika patnice moja, krvavo te pozdravljam.«

Tako po nekad odlaze pesnici. (A ova zemlja nema mnogo dobrih pesnika!) Poštujemo ih kada postanu pokojnici. I to je već poslovično. Tada oborimo glave i ćutimo. Postanemo smerni.

Bio je to pesnik Risto Ratković, onaj njegov smeh koji ga je divno prolepšavao njegova buntovna poezija, cipele broj trideset i pet, mala kavanica pored tuđeg stana u kome je stanovao, noć kad mu se učinilo da je sasvim sam, pa je pomislio na omču. Pesnikov prvi odar — prosektura. Lekari su secirali nekog čoveka. Nisu ni pomislili da je to jetra pesnika »Ikone« »Mrtvih rukavica«. »Dodira«, »Zoraja«, »Nevidboga«. Nije imao ko da im kaže. A tako završavaju samo skitnice i ljudi bez imena!

Jun mesec 1954. Na novom beogradskom groblju humka dečaka. Pesnik je onim malim korakom prešao svoj životni put.

Ali, dešavaju se čudne stvari, rađaju se same od sebe, postaju pravilo. Nazovimo ih zakasnelom pažnjom. Ali, ipak, pažnjom. Mada nas iznenađuju, mi ih očekujemo. Znamo da će doći. Neminovne su kao i naši zaboravi.

Pesnik nije konačno umro (kako se to kaže!) Posle njegove smrti pojavljuje se zavičaj. I zavičaj traži svoga pesnika. Brani ga od zaborava. Organizovan je odbor za podizanje spomenika. Vajar je izradio bistu. Zavičajni muzej poklonio je sobu mrtvom pesniku. (Najzad, pravi domaći kutak!) A ovih dana na naslovnoj strani srednjoškolskog časopisa »Polet« slika mladih pesnika iz Bijelog Polja, članova literarne sekcije »Risto Ratković«, i članak uz sliku na naslovnoj strani u kome piše: »Prošle godine osnovana je literarna družina »R. Ratković«. Ova je družina i u ovoj i prošloj godini postigla vidne rezultate. Članovi su vrlo vrijedni i zbog njihove aktivnosti naša je družina najpoznatija u Crnoj Gori... Brojem mladih pjesnika i prozaista ne može se pohvaliti nijedna škola kao naša u Bijelom Polju. Na posljednjim sastancima diskutirali smo o »Korenima« D. Ćosića, Ljubomir Cvijetić dao je opširan referat o poeziji. R. Ratkovića...«

I, tako, raste pažnja prema mrtvom pesniku. Jer njegov zavičaj zna da bi bez njega bio siromašniji. Pre Riste Ratkovića Sandžak je imao samo jednog pisca. To je bio Sveti Sava. Dolaze novi, mladi. Pojavljuju se na literarnim sastancima literarne družine »Risto Ratković«. Već im je izašla grupna slika na naslovnoj strani srednjoškolskog časopisa. I zaista, čudne su sudbine pesnika. Poslovično je, koliko su čudne; pravedne ili nepravedne.

Branko V. Radičević

Džumhur: Risto Ratković

PEDESET KNJIGA SLOVENAČKIH KLASIKA

Već deset godina Državna založba Slovenije u Ljubljani sistematski objavljuje dela slovenačkih klasika i ovih dana je prosavila značajan jubilej: izdala je pedesetu knjigu te svoje edicije.

Mada je i pre rata bilo sličnih pokušaja da se dela pojedinih slovenačkih književnika izdaju s komentarima istaknutih stručnjaka (pok. dr. Prijatelja i drugih), Državna založba se 1946 odlučila da izda sve važnije slovenačke pisce uz uvod i komentar savremenih naučnika, čija je dužnost da svakog klasika komentarišu najmodernijim merilima materijalističkog shvatanja kulture. Pored toga se u zbirci objavljuje i važnija korespodencija dotičnog pisca, kao i njegovi publicistički spisi koji imaju kakvu vezu sa kulturnim radom. Dosad je objavila dela Srečka Kosovela (1 knjigu), Aškerca (2), Jurčiča (7), Tavčara (5), Linharta (1), Krsnika (5), Stritara (6), Levstika (6), Trdine (8), Ketea (2), Murna (2), i Gregorčiča (4 knjige). A u planu su dela Simona Jenka, Janeza Mencingera, France Prešerna, Ivana Cankara i Prežihova Voranca, tako da bi cela zbirka obuhvatala 122 knjige. Urednik izdanja pojedinog pisca priprema i monografiju istog. Sada su u pripremi monografije Simona Gregorčiča i Josipa Murna.

Glavni urednik čitave edicije je dr. Anton Ocvirk, prof univerziteta u Ljubljani, a urednici pojedinih pisaca su: dr. France Koblar, Josip Vidmar, dr. Anton Slodnjak, Marja Borštnik, Alfons Gspan, Dušan Pirjevec, Tine Logar i drugi.

Upočetku je redakcija predviđela da svaka knjiga obuhvati najviše 20 štampanih tabaka, ali su mnoge od njih porasle do 25, pa čak i do 40 štampanih tabaka. Tiraž se kreće od 3 do 5.000 primeraka i prvih 16 knjiga je potpuno rasprodato te se Založba nosi mišlju da pripremi dopunsko izdanje, pošto knjige nailaze na veliki prijem, naročito kod intelektualaca i omladine.

M. R.

Košarkaši

**Dečaci zavitlani, mrdljivi
neumirivi i mrkoledi
prave meka i brza čuda
od ruku, od nogu, od leđa,
od pticastih lukova rasmejane lopte,
pa se izmešaju
s mirisom mokre šljake
i svojom grlatom vikom
zbljesnuti, oznojeni, nezakočivi
razmrdali, rastrčani,
brzoruki, izmešani i jaki
i srećni od čuda u svojim mišićima
od koga su dahtavi
i sa pesnicom radosti u grlu.
Sasvim vešti i na vrhovima prstiju
veliki drugovi s loptom.**

Mirjana Stefanović

ESEJISTIKA

Poetski humor Crnjanskog

Povodom »Seoba« i »Dnevnika o Čarnojeviću« u izdanju »Minerve«, 1956

PONOVNO čitanje »Dnevnika« i »Seoba« još jače mi je nametnulo ideju da Crnjanski, koji se tražio u tragičnom, i koji je sebe, kao pesnika, našao u ratu, ima snažnu naklonost ka humoru. Smisao za humor on je našao uporedo sa smislom za tragično, i taj smisao kasnije će svesno i sve više da se razvije. Njegove »Priče o muškom«, koje su ispod »Dnevnika« i »Seoba«, krcate su karikaturom, a njegov propali roman »Suzni krokodil«, koji je neko vreme izlazio u »Srpskom književnom glasniku«, upravo trpi, boluje od preterane težnje za nakaradnim koje treba da nasmeje.

Da nije bilo rata, da nije Crnjanski široko uplovio u tragiku, mislim da nikad ne bi razvio u sebi ovaj smisao, koji je tipičan za modernu psihologiju. Stvar je valjda u tome što ima nekih doza koje čovek ne može i koje, najzad, i ne mora da svari i da podnese. Možda su to one velike sume koje su stvarale značajne komediografe, i sjajne komedijante po Evropi i u vreme kada se ona vozila, svakodnevno, u kolima što vode na vešala?

Najzad, zašto bi čovek krio: ima istina koje danas prihvatamo sa manje patetike, i manje spremni da ih pustimo da nas mrve i mese kako hoće. Osetili su to konjunkturni umetnici, osetio je to ‚kao problem, još i Valeri, kada je svojevremeno pisao, govoreći o modernoj umetnosti, da mu je sumnjivo što ona deluje šokovima, na sama čula, što je sva upućena na sensornu našu aparaturu. Kao da umetnik pronalazi nove doze, kao da ih pojačava. Na filmu, najviše se to vidi. Današnji film sve češće donosi naturalizam najgrublje vrste, injekciju koja se zabija u kičmu, trula lica mrtvaca, u raspadanju, — to su doze u koje se još ima poverenja. Jer, ko će da izađe na kraj sa današnjim čovekom? Pretrpeo je on neke stvari, i postao je imun za njih. Ono što bi nekada naše mame i bake dovodilo do užasa, nas ostavlja relativno hladnokrvne. Ako mi kažu da smo otupeli, da smo postali neosetljivi, odgovoriću: ne, mi se samo branimo.

U tome, što ume da se nasmeje, vidim jednu od najinteresantnijih i vrlo impresivnih odlika Crnjanskog. Nešto, istina, što je Crnjanski sasvim ozbiljno shvatao, i ne pomišljajući, valjda, da nas nasmeje, dodali smo mi — neka nam je prosto. Ja, naprimer, smejao sam se ponekad tom pomalo ćaknutom mladom Carnojeviću koji pati prilično narcisoidno. Izgledao mi je kao neki demodirani Verter u ratnom izdanju. Ali, i sam Crnjanski je osetio potrebu za smehom, i to baš tamo, na ratištima, besmislenim i smešnim, pa je tako intonirao neke stvari, svesno je tako zategao neke žice: da osetimo želju da se osmehnemo, da se nasmejemo.

U »Dnevniku«, ipak, to je više osmeh nego smeh. Količina gluposti i besmislica narastala je paralelno sa neminovnom unutarnjom potrebom čoveka da se brani. Šta je čoveku, šta je ovom Crnjanskom ostalo drugo nego da se ponekad odbrani, i to osmehom, ako već nije mogao da se smeje? Sve je bila propast, i sve je bilo lomatanje, iz rova u rov, iz poraza u poraz, jedno potucanje koje kao da je na čoveka imalo apsolutno pravo.

»Dnevnik« je ozbiljna i potresna knjiga. On je mek i lelujav, on je pomalo snobovski, on je sav u štimungu, on je autentična poezija, ali to lutanje, i sva ta besmislenost, to klimanje glavom lišću, to razgovaranje sa sobom, pa one svilene čarape koje su se nosile u Banatu, dok se igrao tango, pa onaj banatski veltšmerc (pitao se Crnjanski: »Otkud veltšmerc u Banatu?«), pa one ikone što se premeštaju iz jednog ugla u drugi, pa šaptanja i došaptavanja, palanke i šorovi, kubeta crkava, pevačka društva, gurkanja i štipanja, slike cara Dušana, — sve to kroz lom i kroz besmislenost, donelo je i osmeh, koji se javljao istovremeno sa izvesnim osećanjem zadovoljstva što se sve baš tako dešava. Postoji valjda ta granica kada dara pređe meru, i kada čoveku, pa zvao se on i Miloš Crnjanski, sav ponet, i Don Kihotov sin, ne ostaje više dovoljno snage da bi sve to uzimao onoliko ozbiljno koliko je to činio u početku.

Lirski zamah, ne onaj upadljiv i prodoran, nego onaj uporni i polagani, koji vas polako obuzima, koji vas postepeno ispunjava, taj lirski zamah i ritam »Dnevnika« nije drugo nego još jedan pokušaj odbrane. Ako čovek usred rata, vukući se od bolnice do bolnice, može da pronađe akcente i dužine za svoj lirski potencijal, onda to već govori o njegovom nadvladavanju, duhovnom, svih tih užasa i strahota. Osmeh, koji Crnjanski izazove, s vremena na vreme, na račun svega toga, pa i na račun samoga sebe (dugo će posle toga, čitali smo, po Beogradu da ide sa beretkom na glavi i sa vojničkim uvijačima oko listova), to je takođe jedan lirski tre nutak. (Pesnik se, uostalom, i ne rađa tamo gde je potpuni poraz. Posle svega, voleo je ipak Crnjanski da bude demobilisani vojnik u poeziji, da se gadi i da govori kako mu je sve tuđe i glupo, i kako je od svega, i posle svega, ostala samo Suma tra, što je pretstavljalo pomalo stilizovano gađenje, i pomalo stilizovanu odvratnost, — dakle očiglednu literaturu.)

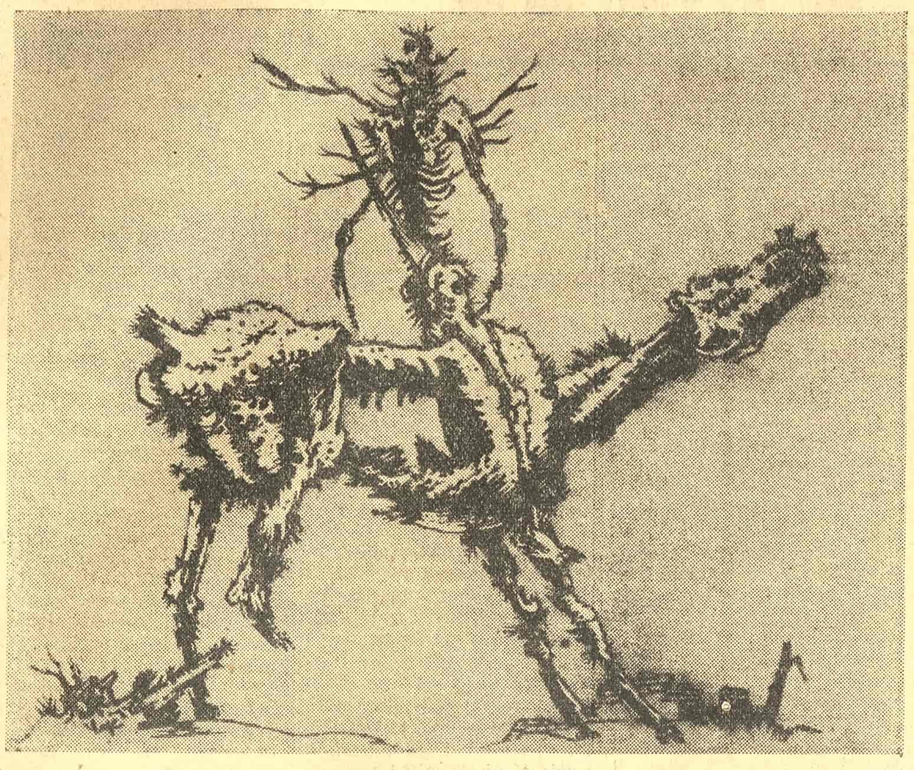

France Mihelič: Konjanik

U »Dnevniku«, Crnjanski se gadi osmehujući se. Osmeh daje ovoj prozi još više prozračnosti i lakoće. To osmehivanje i smeškanje, — koje pretstavlja one čudne briljantne pasaže humora sa konsordinom, pasaže koji se zaista neosetno i lako ulivaju u čitav tekst ponetosti i egoizma, haosa i izgubljenosti, — u drugom romanu Crnjanskog, u romanu »Seobe«, pretvorilo se ponekad i u smeh glasan i jasan, i to sa mnogo više gorčine. — Nije ni čudo: »Seobe« su izrasle iz »Dnevnika«, i prerasle ga. Ono što je osnovna ideja »Dnevnika«, koji je pre svega metaforičan, i više ženskast nego vojnički, to je ideja da smo se, otkako znamo za sebe, tukli za tuđ interes i za tuđ račun, i da je sve to jedna ogromna sramota i gadost. Ta ideja »Dnevnika«, pretežno u osećanju, čisto lirskom, duboko subjektivnom, metamorfozirala se u romanu »Seobe« u mit. Laku i pomalo asmatičnu iskidanost i zagrcnutost teksta o Čarnojeviću, Crnjanski je, pošto je ostavio iza sebe rat i prve svoje utiske i pometnje iz njega, zamenio većim zamahom, i na mahove znatno snažnijim. Osećanje Čarnojevića pretvorilo se u mit, i to u mit istoriski težak i potvrđen. Umesto narcisoidnog Čarnojevića, koji se pokazuje svetu, delujući i sam kao autentična lirika, ta čista pojava, ta malo ćaknuta figura, taj bol i ta blaga užagrenost, ta grozničavost fino transportovana u poetski do življaj, umesto tog Čarnojevića koji se seća kako je nekad, kao dete, neprestano navlačio i svlačio bele rukavice, dok mu se, majka, udovica, ljubakala levo i desno pojavili su se ovde ljudi ogromnih trbuha i tvrdih glava, pojavio se najpre on, Vuk Isaković, podbuo i zavijen u ovnujske kože, da se klatari, na čelu svog puka, bez razloga i smisla. Tu je njegova gospoža Dafina, tu je i njegov žuti brat Arhanđel, a tu su i svi oni ljudi i žene, ona ogromna masa (»Seobe« su naš prvi i najbolji, jedini roman mase), koji stradaju i zlopate se koji žive po močvarama i baruštinama, ubijaju i čekaju da budu ubijeni, sve u jednom učinilo samo kao isnikada kraja da sagleda.

Sve ono, dakle, što se provlačilo kao miris, kao štimung, blago naznačen, opreznom i mekom rukom, ovde se zgusło, najedrilo je, ispunilo se mesom, kostima i krvlju. Senke iz »Dnevnika« odjednom su se pokrenule, i počele su da urliču i da proleću kroz šibe, da padaju od kuršuma ili sekire, da služe nekakvoj Mariji Tereziji, da ostavljaju kosti u tuđini, ili se vraćaju kući kao aveti. Stil Crnjanskog, svečan i suzdržano tužan poput slavjanosrpskog, prilagođen tom mirisu blata i patnje, močvara i ovnujskih koža, znojavih, vrućih žena, krvavog i žilavog mesa u zubima, kobila i mošusa, reka i zvezda, postao je u ovom romanu čvršći, prodorniji, teži. Dobio je izvesnu težinu, nešto gusto i žitko u sebi, nešto što vuče nadole. Ono što se jednom učinilo samo kao istina jednog rata (da umireš bez smisla i da pucaš u ruske šinjele) ovde se odjednom pokazalo kao krvava i, što je važno, kao večita istina, kao naša kob, kao naš nacionalni udes. Seljakanje naših preko Save i Dunava, umiranje, urlajući, po tuđim zemljama, to je odjednom postala sva naša istorija, a osmeh iz »Dnevnika« pretvorio se u vrisku žena i urlanje ljudi: u knjizi gde se i gluplje i strašnije umiralo, i gde od narcizma nema ni govora, osmeh je morao da se pretvori u elementarni i nagonski, svirepi smeh. Ne jednom u »Seobama« tragično prevazilazi granicu tragičnog i, pre nego što se raspadne, pre nego što se pretvori u ništa, zadržava se još u smehu, u ovom nedelikatnom smehu, sa rukama na trbuhu, sa užasom u srcu. Uopšte sve je dato pojačano, ponekad skoro u maniru nekakve groteskne i prejake karikature. To je roman koji miriše na užas i na smrt. Humor je u njemu ravan užasu i gluposti. On je ponekad bestijalan, bezgraničan.

Razvitak humora kod Crnjanskog, pesnika koji je sebe u ratu našao, ustvari je sintetički prikaz njegovog razvitka kao pisca uopšte. »Seobe« pretstavljaju vrhunac. To je roman koji je više od svih naših drugih romana doneo tragediju i, istovremeno, smisao i za smeh.

Radomir Konstantinović

Svetli putevi...

(nastavak sa prve strane)

teristična je i za shvatanja Aldusa Hakslija: »...ratni zločin nad Roterdamom, ratni zločin nad Berlinom«, izjednačuje on, sagledavajući pakao Drugog svetskog rata u haotičnoj viziji »ljudoždera u ludnici«. Izuzev kod Marinetija, Danuncija i još nekih beznačajnih nacističkih pisaca, militaristički duh nikad nije triumfovao u literaturi. Savest ne dozvoljava umetniku da nasilje i smrt poistoveti sa lepotom i slobodarskim smislom (suštinom) poezije i literature. Polazeći sa određenog ideološkog stanovišta, ili se spontano, dinamično, čak i anarhoidno suprotstavljajući ratnoj stihiji — ali uvek sa izrazitim i naglašenim humanističkim aspektom — svi pisci, i evropski i američki, slažu se u jednom: da je rat, i pored pobedničkih rodoljubivih fanfara, zanosa, poklika, oduševljenja, u krajnoj konzekvenci: užas, pogrom, propast, dalekosežna i neminovna materijalna i moralna ljudska beda. Taj težak, porazan utisak ostavljaju i dela Remarka, i Rena, i Dos Pasosa, i Hemingveja, i Barbisa, i Borherta, i H. V. Rihtera, i Normana Majlera. U toj koloni bundžija, stradalnika, desperatera, pacifista i nihilista Norman Majler je u romanu »Goli i mrtvi« izrazio najveće gnušanje i dao najoštriju negaciju besmislenosti rata. Najtemeljitiju. I najpotresniju epopeju ljudske izgubljenosti i stradanja u ratnim razornim vihorima.

O TRADICIJI naše ratne proze nema mnogo šta da se kaže: mala je, neznatna. Izuzev Krležinih ratnih novela nemamo ništa ozbiljnije; tek tu i tamo poneka pripovetka, jedan ili dva romana — gotovo sve bi se moglo nabrojati na prste jedne ruke! Prvi svetski rat nije ostavio dublji trag u našoj književnosti. Danas, međutim, situacija je sasvim drukčija...

Ako bi se razvoj i uspon naše literature za poslednjih deset godina merio samo onim što je u njoj stvoreno u oblasti ratne književnosti, onda bi već taj podatak bio dovoljan za nedvosmislenu afirmaciju njenog sazrevanja i njenog napretka. Sudbonosni prelomi i preokreti u našoj bliskoj prošlosti, veliki, herojski i nezaboravni dani Narodne revolucije, dani i godine borbe, žrtava, krvi, umiranja, godine i dani svakovrsnih iskušenja, tegoba, malaksalosti, neverice, optimizma i bodrosti — mogli su da nađu odjeka i izraza u literaturi. I našli su. Koliko i kako — to su pitanja koja se, prirodno, ovde neodložno i neminovno nameću.

Odnos naših pisaca prema ratu, u kome su mnogi od njih aktivno od prvog dana učestvovali, onakav je kakav treba i mora da bude: trezven, konstruktivan, nemilitaristički, ali ne anarhičan, desperaterski, besperspektivan. Borba za slobodu bila je istovremeno i borba za novo društveno uređenje, i sve žrtve koje su u toj borbi nesebično date imaju jedan viši, plemeniti ljudski i patriotski smisao, i niko od nas neće dozvoliti da bude omalovažen, unižavan, ma kako i ma čime povređen i zloupotrebljavan. Između tog dužnog poštovanja i mnogih znanih i neznanih ljudi čija su pregaranja i žrtve to poštovanje pošteno stekle i zaslužile, postoji niz kompleksnih problema i nerazmrsenih, nerasvetljenih istina o ratu, o ratniku — čoveku i borcu, koje se ne mogu otkriti i razbistriti odjednom, u kratkom vremenu, letećim i letimičnim pogledom i potezom, kao što, takođe, ne mogu biti lako i brzo iscrpljene i zaboravljene.

Osnovna karakteristika naše prve ratne proze je izrazito ratnički i pobednički entuzijazam, dokumentarnost, faktografska i ideološka jednobojnost. To je bilo razumljivo. Grohot i lomot sa bojnih polja nije još bio ni iščileo iz sluha i sećanja boraca-pisaca, a oni su već uobličavali prizore rata, oživljavali istinite legende, podvige i strahote prvih borbenih linija. No takva jednostrana i, u suštini, površna agit-literatura nije, naravno, mogla naići na potpuno odobravanje i prihvatanje. Nešto je tu nedostajalo. Čovek ratuje, bori se hrabro, izdržava i odoleva mnogim napastima, — ali kako je njemu samom, intimno, u dubini i polutmini njegovog bića, u gorkim trenucima kad je sam sa sobom i svojim očajanjem, bespomoćnošću, strahom?

To za dugo nismo doznali. Čak ni kad su Mihailo Lalić i Dobrica Ćosić odlučno presekli i odbacili crnobeli šablon ratnog svedočenja. Oni su, doduše, uveli najzad živog čoveka, pozitivnog junaka, pravog borca Revolucije (Lalić u »Svadbi« Tadiju Čemerkića, a Dobrica Ćosić u romanu »Daleko je sunce« partizana Vuka, koga smatram jednim od najpunijih i najcelovitijih likova boraca u našoj savremenoj ratnoj literaturi) i, takođe, konflikt koji nije nosio ružičasto i egzaltirano obeležje iskonstruisanog, uveličanog herojstva, već je sadržavao svu oporost, težinu i dramatičnost surove stvarnosti u kojoj se dogodio. Sinteza istinitog, autentičnog lika i nekonvencionalnog, neulepšanog i nešablonskog sukoba (sadržaja) u našoj ratnoj prozi još nije ostvarena. Taj nesklad prisutan je i u romanu Oskara Davića »Pesma«: na jednoj strani je vrlo oštra i korozivna dilema konformizma, rešena smelo, otvoreno, beskompromisno politički nebogobojazno, i na drugoj strani je nestvaran, hipertrofirano mitski lik glavnog junaka Miće. On nam stoga nije postao blizak. Heroj, pozitivni junak, uostalom, i nije toliko važan. Važan je junak, ličnost. Važan je čovek.

Heroji su, uglavnom, jednostavni i jednostrani ljudi, i priče o njima brzo se iscrpljuju i još brže postaju monotone. (Heroje stvaraju trenuci, izuzetne životne okolnosti; svaki je čovek latentni heroj). Ne iscrpljuje se samo život i njegova tragika čije osmišljavanje i savladivanje znači i zrači radošću i optimizmom. Bol oplemenjuje čoveka i čini ga jakim, i jačim. Pisci se vraćaju izvoru i simbolu herojstva — običnom čoveku, njegovoj patnji i njegovoj maloj, iskrzanoj sreći. Suočavaju se — najzad — sa njegovom potisnutom, zapretanom, duboko zakopanom intimnom ličnošću, ispituju je, analiziraju i traže u njoj... Šta? Traže najvažnije: nevidljive rudnike energije i moralne snage koji i u najtežim tragičnim okolnostima, ili baš nasuprot njima, izgrađuju i stvaraju čoveka onakvim kakav on treba da bude — da bi bio, bitisao, da bi postojao, borio se, izdržao, izvojevao slobodu. Slutnju takvog čoveka umetnički je realizovao Antonije Isaković u svojim pripovetkama, i njegova vizija rata — »leševi plavi, sve plavlji i revolucija se čini kao veliko umiranje« — uzbuđuje, ranjava ,razara svojom potresnom istinitošću, i, istovremeno, nadahnutim poetskim dejstvom tragike, uliva veru u čoveka, u ljude koji su taj ratni vrtlog i metež nadvladali i osmislili, uli va gordost i pouzdanje u Revoluciju.

NEOSPORNO je da tragično osećanje života koje ga (život) — indirektno — potvrđuje i slavi, daje literaturi snažniji i trajniji pečat nego mit (mitomanija!), deklarativni, forsirani optimizam i starorealistička hroničarska dokumentarnost. I daje joj univerzalno ljudsko značenje. A to je upravo jedna od nužnih, nasušnih potreba ne samo naše ratne književnosti, već i naše literature uopšte. Uporedenja su neizbežna: imamo regionalističke i dokumentarne slike rata u romanu »Prolom« od Branka Ćopića; nadrastanje tog manira u poetsko-filozofskoj viziji Revolucije u romanu Vjekoslava Kaleba »Divota prašine«; i jedan usamljeni vrh: »Daj nam danas« od Radomira Konstantinovića. To je naš prvi (da li i poslednji?) egzistencijalistički roman, čiju sam ja filozofsku osnovu ranije oprezno nazvao »pozitivnim egzistencijalizmom«, a čiji je konačan smisao, kad se prevale i prebrode sve prepreke, zamršenosti i unutrašnje daljine ovog neobičnog romana, apoteoza ljudske egzistencije, aktivnog, intenzivnog postojanja. U tom romanu brutalnost i čudovišnost rata graniči se sa apsurdom kao njegovom totalnom negacijom. Mali čovek tu grčevito brani svoj život. I živi...

Tema o običnom, malom, najmanjem i najobičnijem čoveku u ratu time je bila samo načeta. Ono što pisci duguju našoj ratnoj literaturi upravo je ta tema o malom čoveku, o njegovom grču, agoniji, katarzi, pobedi nad sobom i zlom u sebi i oko sebe. Njegove dublje patnje su nepoznate. Njegova ljubav i strast još uvek je misterija. Sve istine o nje mu, eto, još ni izdaleka nisu izrečene! Iskrenosti nikad neće biti u tolikoj meri da bi postala štetna i razorna: što više iskrenosti! Onaj ko pažljivo prati našu savremenu literaturu neizostavno će zapaziti da se mnoge stvari u njoj kazuju u pola glasa, mnoge kroz zube, a mnoge se prećutkuju. Strah od intelektualne avanture, od nekonvencionalne kontemplacije, od filozofske znatiželje i analize je evidentan. Dosta se mislilo i pisalo u kalupima deseterca! Na osnovu naše savremene književnosti i— kakvu će pretstavu imati o nama danas čitaoci u idućem stoleću? Bojim se — vrlo šturu, siromašnu, oskudnu i nejasnu, nikakvu! Znaće da smo bili heroji i pregaoci, ali šta nas je pritom krepilo, bodrilo, unespokojavalo, razdiralo — neće znati. Psihološka drama našeg čoveka u ratu ,i danas pogotovo, uglavnom je neproniknuta i neobjašnjena. Treba li se već sad pomiriti s tim? Ili progovoriti glasnije ,odrešitije, neobuzdanije, punim, vrelim srcem i živim umom? Nećemo se potsećati na hrabrost: jer je umetnost prevashodno delo intelektualne i moralne hrabrosti. Pisci su oduvek bili prethodnica savremenosti i budućnosti, i konačna reč treba i ovom prilikom da pripadne njima.

Sve ove napomene, razume se, u potpunosti važe i za našu ratnu prozu. Ona je već dala neka vredna ostvarenja, ali to su kamičci, to su tek delovi nedovršenog mozaika. Treba otkrivati nove lepote Narodne revolucije i našeg čoveka u njoj. To nije posao jednog dana i jedne godine, i zato ne bi trebalo oklevati. Dugi, svetli putevi istine čekaju smele i srčane putnike-istraživače, talente, stvaraoce, umetnike...

Miloš I. Bandić

Ankica preskače konop

Ankica preskače konop,
luk njegov titra ko duga
koju krzaju laste.
Obruči kruga
u vertikali
kô vjenčići se plaste,
granaju se kô vali...
Ankica raste...

Odjednom, jaoh, čvor u disanju
i konopu,
s kojim se krilo goluba splelo!
A da se vinula još samo pola skoka,
poljubila bi čiopu
u čelo,
a sunce u oba oka...

Ante Cetineo

LIRIKA U PREVODU

Himna stvaranju ili Nasadasija

»Rigveda«, 10, 129

U početku istorije indiskog filozofskog stvaralaštva pojavljuju se RIGVEDE sa svojim himnama, prvi zbornik VEDA, koji sadrži više no hiljadu kraćih i dužih pesama religioznog sadržaja, i koji je u isti mah i najstariji književni spomenik čovečanstva uopšte. Utvrđeno je da su Vede postale na severozapadnoj strani Indije, u »zemlji mnogih reka«, a što se tiče vremena u kome su postale, postoje različna mišljenja. Dok Maks Miler još 1500-tu godinu s.e. uzima kao početak vednaske epohe, u najnovije vreme bonski indolog Herman Jakobi i nezavisno od njega indiski političar Bal Gangadar Tilak pokušali su, na osnovu astronomskih podataka, dokazati da se Vedama mora pripisati mnogo veća starost.

Himna stvaranja, koja se odlikuje izvanrednim umetničkim oblikom, i kojoj zbog njene filozofske dubine pripada prvo mestu među spekulativnim pesmama svih starih naroda, slobodna je od svake mitologije. Ona u prevodu glasi:

1. Tada ne postojaše ni nebiće ni biće,
ne postojaše ni vazdušni prostor ni nebo nad njim.
Ko je, dakle, držao svet; ko ga je krio u sebi?
Šta je bila voda, neispitana, duboka?

2. Nije bilo smrti tada, ni besmrtnosti,
nije bilo svetlosti ni noćne ni dnevne. —
Disalo je bez daha vlastitom snagom samo ono
jedno, osim kojega nije bilo ničega drugog.

3. Tamom je bio zavijen ceo svet,
okean bez svetlosti, izgubljen u mraku.
Jedno, kao klica života ljuskom zatvoreno.
rodilo se snagom svog unutrašnjeg zagrevanja.

4. Iz ovoga se u početku razvila žudnja,
i ona je bila prvo seme saznanja.
Koren bića u nebiću našli su mudraci,
ispitujući razmišljanjem u svome srcu.

5. I kad su zategli svoju vrvcu za merenje,
šta je bilo dole, a šta je bilo gore?
Bili su nosioci semena, razvijanja moći:
dole je bila prasnaga, gore naprezanje.

6. Ali ko to zna, ko bi od vas mogao objaviti
otkud je isprva postalo, otkud ovo preinačenje?
Bogovi su postali tek stvorenjem ovog sveta;
otkud je isprva postalo, otkud ovo preinačenje?

7. Onaj od koga je ovo stvaranje isprva postalo,
izveo ga on ili ne izveo,
onaj ko nad njim bdi u najvišem nebu,
taj to zacelo zna, — ili ne zna ni on.

Pokušamo li da tamne reči ove himne prevedemo našim filozofskim jezikom, prva strofa izražava neodređeno i neopisivo prastanje, vreme pre postanka sveta. Tada nije bilo nebića, jer ga nikad nije bilo, ni bića u empiriskom smislu. Pesnik zatim neizrečno stanje opisuje negacijama, tj. isticanjem onoga čega nije bilo: ni vazdušnog ni nebeskog prostora nad njim, ni okeana; još nije bilo ni smrtnih bića ni besmrtnih bogova; i meseca ni sunca obeležja noći i dana, tih prasuprotnosti postojanja. — svuda se prostirala tama u kojoj nije bilo nikakvih razlika. Ipak je postojalo nešto što pesnik obeležava neutralnom pokaznom zamenicom ono (sanskr. tad). To jedno, kao u docnijoj pretstavi klica ižvota od vaseljenskoga jajeta, kao Anaksimandrova nepropadljiva prasupstance, iz neodređenog stanja prelazi u postojanje svojim unutrašnjim zagrejavanjem (sanskr. tapas), tj. naročitim načinom za koji je pesnik znao iz svoje okoline i u njoj ga posmatrao. Zagrejavanje je savladivanjem strasti postignuto unutrašnje uzbuđenje kojim se pojedinac može uzdići iznad granica obične ljudske snage. Iz toga Jednog, koje se opisuje kao ono što omata pojavljuje se žudnja (sanskr. kama), pravolja za životom, kojoj je paralela u helenskoj filozofiji ne samo Hesiodov (TEOG. 120) nego i Parmenidov eros (Arist. MET. I 4. 984. 25). U petoj strofi pesnik iskazuje da se biće deli na donji i gornji deo. Prabiće se nahodi u oba dela: u donjem kao nevidljivo (sanskr. svadaja), kao auto kath hauto, natura naturans, d.s Ding an sich, a u gornjem delu kao naprezanje, kao fainomenon, natura naturata, Erscheinungswelt. Ko bi mogao znati — pita najzad pesnik u šestoj strofi — otkuda je svet prvobitno postao? To ne mogu znati ni bogovi, jer oni su postali tek postanjem ovoga sveta. Kad to ne znaju ni oni, ko bi to onda mogao znati? U sedmoj strofi pesnik — mislilac zamišlja sebi stvaralačku silu kao ličnost: onaj koji je prvi izazvao postanak sveta, stvorio ga on ili ne stvorio, onaj koji je iznad njega, taj zacelo to zna, ili ne zna ni on, jer pesnik odmah oseća da saznanja nema onde gde se jedno pojavljuje kao sve, de je sve istovetno, nego samo onde gde ima razlika, suprotnosti i promene.

Miloš N. Đurić

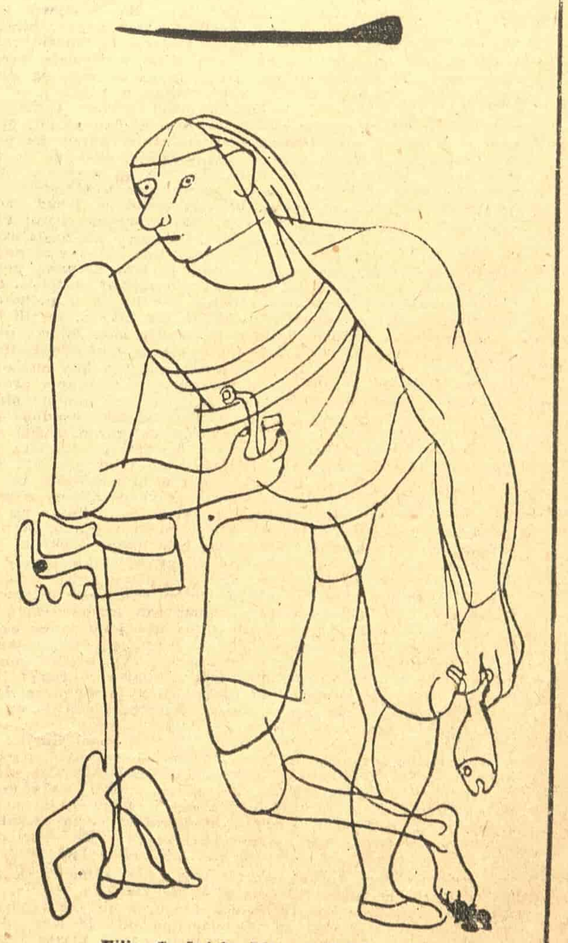

Vilim Svečnjak: Ribar kod fotografa

MEĐU ARAPIMA

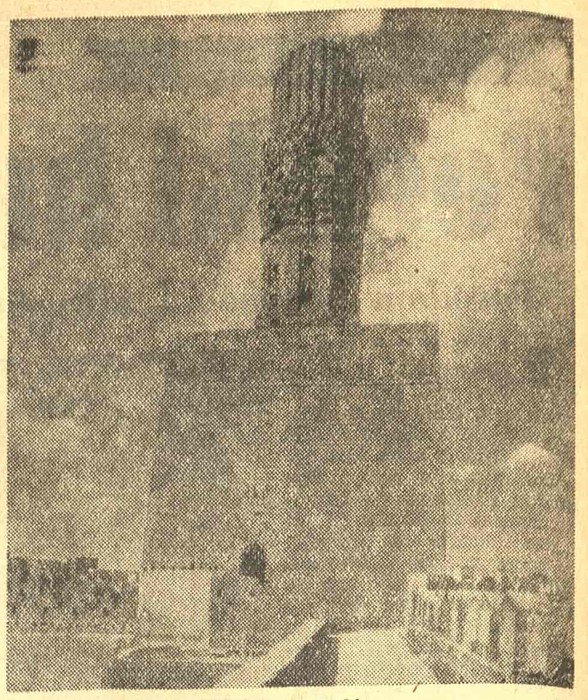

Mošeja El Hakim

KAO u nekom potresu, ili kao vodama potopa naneto, sve se ovde sudarilo:

Ovde su se sukobili interesi mnogih. Jer nafta je ovde jevtina.

Ovde se ljudi u trgovini susreću. Jer trgovina je samo spajanje dvaju polova, a električnu iskru zamenjuje obostrani interes, koji je zadovoljstvo pražnjenja.

Ovde su, najzad, tri religije, jedna za drugom, izmišljane, da bi se posle tog ime istog boga, različito krštenog samo, klale do današnjeg dana. Jer za svaku od njih, bog je jedan i jedini.

OVDE je svet najstariji. To naučnici dokazuju debelim knjigama, a predanja to kazuju u fantastičnim pričicama (koje ovde niču u ljudskim glavama, pod suncem i nad peskom, zalivane jedino poplavom pustinjskog pejzaža), u kojima stoje tragovi i odlomci svih vekova u kojima je svet postojao.

Istoričari su već u ponečem uspeli da dešifruju vreme. Oni će vam pričati o starom gradu Uru koji je bio čudo i slava onih najdavnijih vremena do kojih se sada s mukom prodire kroz naslage milijardi zrnaca peska što su se u milionima dana slagala na ove krajeve.

Stari profesori podržaće tim svojim tumaranjima kroz vreme savremenu turističku propagandu čas Alepa, čas Damaska, čas nekog drugog grada od onih koji se u ovim toplim krajevima peska i dveju žetvi otimaju za zvanje najstarijeg grada u svetu, najstarijeg u jednom vremenskom otsečku, od osnivanja pa dosad.

To je i tako, iako stari Sumerci i Akađani, Asirci i Feničani, i Egipćani nisu zidali svoje gradove da bi se kroz četiri ili šest hiljada godina otimali za kitnjastu majicu svetskog šampiona bilo u kom pogledu. Oni su samo u onom čovekovom nagonu za održavanjem i za stvaranjem prilagali svoju ciglu, koja je danas zakopana negde u najdubljem temelju svega onoga što mi s toliko ponosa nazivamo našim atomskim vekom i svojom savremenom civilizacijom, primenjujući to atomsko merilo (sad već usvojeno kao opšte spasavajuće i jedino) na sve: na umetnost kao i na tehniku, na lepe žene kao i na odnose među ljudima.

Ovde je svet najstariji, — od Luksora pa do Vavilona, od Ispahana pa do Tira — među tim imenima koja su nekad pretstavljala slavu i istorija, a danas: ruševine veličanstvenih spomenika, kolibe felaha od blata načinjene, ili jednostavno savremeni gradovi u kojima se (da li i to ovde spada u toliko čuveni istočnjački fatalizam) tako lako gine u sudarima poslednjih modela američkih automobila.

Da je ovde svet najstariji to će se neki čičerone već postarati da objasni sadašnjem namerniku, koji, doduše, nema štap da bi se ispomogao pri dugom pešačenju preko ovog vrelog peska (on se spustio jednim od Klipera na neki od velikih aerodroma ovde), koji, takođe, nema torbak na ledima (ali ima nekakav Kodak preko ramena) i koji ne preklinje jedno od tri ovdašnja izdanja boga jedinoga da ga navede na neku oazu, ne bi li kako utolio pustinjsku žeđ (on će se na licu mesta napiti koka-kole ili viskija sa sodom kod nekog od hiljada preduzimljivih Arapa što prodaju ove đavolje napitke u podnožju svakog istoriskog spomenika).

Zato je taj vodič što će dotle obigravati oko putnika dok ovaj ne popusti pred opsadom — ovde ljudi često imaju isuviše vremena — odeven u lepo ispeglanu belu beduinsku odoru i zna možda pet puta više bajki nego što ih ima u celoj »Hiljadu i jednoj noći«.

— Ovo, Morejska stena, najstarije je mesto na svetu, jer je na njoj, ovde u Jerusalimu, Avram hteo da posluša boga svoga i da žrtvuje sina Isaka...

Putnik će ili verovati (većina onih što ovamo dolaze su vernici), ili će se činiti da veruje (sunce ovde a u nepriviknutom čoveku potpuno ubija svaku želju za preduzimanjem bilo čega ili za suprotstavljanjem), ili će biti u nedoumici: »Možda zaista treba poverovati u to?«

Jer »gid« je to tako ubedljivo ispričao da stena što je u sredini lepotice — Omarove džamije, okružena fantastičnim prozorima, kedrovinom i zlatom, počinje da liči na mesto gde se odista bajke zbivaju.

Ali onda putnik vidi da su neki prozori grubo polomljeni i čuje kako vodič, nadvoje-natroje, ubacivši malo politike u svoje pričice, objašnjava:

— Po su razbili jevrejski topovi za vreme Palestinskog rata..., pa se seti da nafta, što je duboko dole pod celim Srednjim Istokom, određuje i nišanske elemente artiljeriji, isto kao što određuje način na koji će ovaj vodič izneti pred vas svoje pričice.

NE MIRIŠE nafta samo u Kairu i u Bagdadu, u Dželi i u Bejrutu, kada, već sagorela, izlazi kao dim iz automobila, što u hiljadama škripe točkovima po asfaltu ulica, drumova i pustinjskih pista u ovom ovde svetu.

Nafta ovde miriše u birоima bejrutskih trgovaca. Ona smrdi nad pustinjom u svim pograničnim incidentima. Ako bi neko hteo da objasni ceo ovaj spektar između »smrdi« i »miriše«, on bi to mogao učiniti tek pošto bi uspeo da priviri u tajne sve iz kojih mnoge niti vode one ruke što svakog dana kredom ispisuju brojke na tablama berzi u Njujorku, u Londonu ili u Amsterdamu. Možda je to malo uprošćeno rečeno, ali svaki decimal ovih brojeva određuje jednu nijansu u onom spektru.

A ljudi ovde, — ako se bave poslovima, ako drže pušku, ili ako motikom uređuju svoje kanalčiće koji vodu — život na njivu ovde — znajući to ili najčešće nesvesno, vrše postupke prema tim ćudljivim decimalima, a sve uime nacionalne ili čovekove časti, svejedno...

Svet je postao sasvim minijaturan: pre tri i po godine završen je veliki naftovod između Kirkuka u Iraku i Banijasa u Siriji. Naftovod je od 30 inča i kroz njega svake godine protiče 14 miliona tona nafte. Naftovod je stajao 43 miliona funti sterlinga. Ali je to beznačajna suma koju se isplatilo uložiti. Postoje ovde i drugi naftovodi koji su, osim beduina-nomada, jedini prolaznici kroz pustinju.

Rentabilne su to investicije. Jer ove godine, u Ženevi je na jednoj međunarodnoj privrednoj konferenciji pukla velika afera: neko je izračunao da se u celoj Evropi veštački održava visoka cena jevtine srednjoistočne nafte. Ruke na berzama ispisuju cifre, Arapi padaju u histeriju kad se pomene Izrael, isto kao što i Izraelci gube svest kad neko govori o sporazumevanju sa Arapima, a Evropa plaća visoku cenu jevtine robe, za koju nije plaćen danak za prevoz parobrodarskim kompanijama.

Naftovodi, gosti koji su se doselili u pustinju arapsku i jevrejsku u naše vreme, uneli su u ovaj spokojni svet nemir i miris i smrad nafte. Oni su pustinji uzeli mir i za uzvrat joj daju poneku crkavicu, dok nafta kroz njih ne prestaje da kulja danju i noću, cele godine.

Irak prodaje četiri petine svih urmi koje ceo svet pojede, ali je on i pri vrhu lestvice zemalja u kojima nafta šiklja iz zemlje. Saudiska Arabija do današnjeg dana nije ustanovila koliko ima stanovnika — između tri i po i osam miliona, kažu — ali njeni princevi (kojima se takođe ne zna broja) provode polovinu godine na francuskoj rivijeri, kupuju lepe žene i druga zadovoljstva ovoga sveta ne pomišljajući da blagoslovena nafta to plaća. Kuvejt školuje o državnom trošku svakoga stanovnika ako on to želi bilo u kojoj školi u svetu — od onih prihoda koje mu nafta daje. Nafta je svuda ista, ali ovaj svet ne bi bio tako raznoobrazan i bogat, iako ga pritiska jednoličnost pustinje, kad ne bi bilo ovih i toliko drugih razlika u njemu samom.

Amerika nema boljih kupaca za svoje automobile od Srednjeg Istoka. Ovde su kola od dve godine stara i smatra se posebnim šikom imati ne automobil, nego imati poslednji model Oldsmobila ili Kadilaka, na kome se gotovo još ni boja nije osušila. Sasvim mirno se to može nazvati snobizmom i skorojevićstvom, jer ovde automobile troše oni koji imaju para — trgovci i šeici, poslovni ljudi i prinčevi. Zaista, na ovom mestu najbolje odgovara izraz »troše automobile«, jer mirni i dostojanstveni Arapi gube svoj mir i spokojstvo jedino kad sednu za volan i kad iz kola počnu da izvlače i poslednji delić snage motora. Nigde se valjda ne vozi tako brzo, nigde valjda nema toliko nesreća i nigde valjda drumovi nisu toliko preplavljeni cisternama, koje razvoze benzin među gradovima, koji su ovde porasturani i pogubljeni po pustinji.

Automobili svih vrsta prevoze ljude i robu, koja ovde, ko zna po koji put, postaje predmet cenjkanja i preprodavanja...

Pradrevna egipatska freska: Lov

SVE može izgledati jasno na Srednjem Istoku. Sve osim jednoga: ko ovde kupuje?

Na ulici u svakom gradu između Kaira i Bagdada nuđiće vam dečaci i odrasli ljudi na prodaju sve. Možete kupiti i pastu za zube, ali nećete zbuniti sitnog prodavca ako mu i frižider zatražite. Reći će da i to ima, ali da tako glomaznu robu, razume se, ne može nositi stalno sa sobom. Ali on vas može, reći će takođe, odvesti na mesto gde se to nalazi. Ne budite neverni i nemojte proveravati, jer će vas zaista odvesti nekuda i pokazati vam ono što tražite, pa će vas još i ubediti da kupite, posle cenkanja i obostranog popuštanja.

U nekoj elegantnoj radnji u centru grada naći ćete običnu košulju koja je tri puta skuplja nego u pokrivenoj čaršiji, u radnjici u kojoj se ne mogu ni ruke raširiti. Kad vas prodavac u ulici oceni kao stranca, a to vam ne gine, bolje vam je da se bacite pod prvi automobil — ta smrt biće u svakom slučaju brža i manje mučna. Jer prodavac će ići za vama sve dok ne kupite potpuno nepotreban predmet. Ovde ljudi zaista imaju vremena uvek više nego vi, a o strpljenju i upornosti ne treba ni govoriti.

Sve je to jasno, ali nije jasno ko kupuje tolike nepotrebne predmete (osim, možda, naivnih Amerikanaca). Kome je potreban onaj polusat, a polulimena kutija što je na ulici u Kairu nudi mladić za dvanaest funti, da bi na kraju pristao da ga proda za jednu? Kome je potrebna statueta nekog faraona Keopsa, vešto i veštački patinirana da bi izgledala starija koju hiljadu godina, kad je nesrećni trgovac što vas vuče stalno za skut najzad daje sav zadovoljan za deset naših cigareta »Drina«, jako je pre toga tražio popriličnu sumu.

Naivno bi bilo objašnjavati to nekakvom trgovačkom strašću. Jer svi ti ljudi zaista žive od te svoje zlehude trgovine i od naivnosti stranaca, koji iz celog sveta hrle ovamo na izvore čovečanstva i na mesta gde je čovek prvi put to postao i gde je bogove izmišljao da bi se do danas imao kome klanjati.

Samo — ko to kupuje u tolikoj meri da bi hiljade trgovaca mogli živeti od zarade svoje trgovine, koja je cela smeštena po džepovima trgovčevim?

Kad krupni bejrutski trgovac kupi nekoliko stotina automobila i rasproda ih šeicima po arabijskoj pustinji, onda su poznate sve veličine koje objašnjavaju predmet: prodavac, kupac i zarada. Ali kad nesrećni dečak — sa divnim krupnim očima kakve se valjda viđaju samo u ovom delu sveta i koje jedanput viđene objašnjavaju one divne emaljirane oči na starim egipatskim skulpturama — prodaje »fišbajne« za kragne muških košulja, i kad se zna da od toga ne živi samo on nego cela jedna porodica, onda na pitanje ne može da se nađe odgovor, ma koliko se zvala upomoć politička ekonomija. Međutim, pitanje bode oči i muči čoveka koji je ove krajeve samo jednom posetio.

Drugo je Bejrut i drugo je najbogatiji čovek sveta Onazis. Bejrut održava vezu između dva sveta: arapskog i sveg ostalog. On kupuje i preprodaje u oba pravca i na tome zarađuje. Zato on preko leta živi sav u Gori Livanskoj, u divnim vilama i noćnim lokalima da bi izbegao primorsku zaparu. Zato je Bejrut mogao roditi, posle nekoliko hiljada godina prelivanja bogatstava na ovoj istočnoj obali Sredozemnog Mora, ljude koji imaju toliko mašte kad treba pronaći uživanja.

Vele, tako, za jednog čoveka ovde da mu je pasija cveće. Za njega kažu da ne voli sunce i vrućinu. On ima divan park oko svoje vile, a da bi u cveću mogao uživati u električnom strujom rashlađenom vazduhu svojih soba, on je montirao klimatizaciske kamere oko kuće i one mu reprodukuju cveće po zidovima sobe...

Poreklom Grk, Onazis ima veću flotu gotovo od svake države na svetu i koji živi na francuskoj Rivijeri, potpisao je ugovor sa Saudiskom Arabijom o isključivom pravu prevoženja njenog petroleja. To su milioni tona i Onazis je svom poslednjem brodu-cisterni dao ime kralja zemlje koja mu je tako lako stavila još jedno basnoslovno bogatstvo u džep...

Posle bejrutskih trgovaca i Onazisa, malom Arapinu koji nema šta da radi a koji možda to i ne želi nepriviknut, na ovom suncu ne ostaje drugo nego da presreće strance s lažnim »Omega« satovima ili s ponudama da će ga odvesti kod najlepše žene u gradu. Njemu je stvarno ostala samo ta beznačajna trgovina i sitna mala prevara, jer sve ono krupnije odavno je već raspodeljeno.

Zato Arapin, nemajući kud, kaže: »Maleš i usrdno se moli Alahu.

MALEŠ«, to bi beogradska ulica prevela svojim nenadmašnim: »Nema veze«, i ne bi pogrešila. Iz-

Kocka je bačena / Odlomci iz romana

NA PIJACI

Kao da leni, tromi hod letnjeg dana zastade i da je na usijanom belom, prašnjivom kvadratu Pijace zakoračao neki tamni usud. Zamalo što se konačno ne ukrstiše četiri putanje: jedna munjevita drama briznula bi kao kad se među ljudska tela zavitlaju sečiva. Gliša Radosavljević koso je sekao Pijacu. Rastko se i dalje nehajno gegao, brijući kamen duž trotoara, ivicom Pijace. Ususret je dolazio važno i bučno, još bučnije u nepomičnoj tišini zadremale varoši, štajervagen iz parnog mlina. Jurio je na stanicu da dočeka Jagodića. Manojlo Kršić, s dizginima u rukama, — jedini spokojan i svetao čas u njegovom nemom i prigušenom obračunu sa samim sobom — nije gledao nikud. Milovan, koji je kao slučajno pošao zaobilaznim putem ka pretsednikovoj kući, da bi usput, opet slučajno, skoknuo do Opštine, nailazio je iz bočne ulice. Zastade na mostiću. Kad ugleda Rastka, učini mu se da je uhvaćen u klopku, i rukom pritište svoje rastresite brkove, požutele ispod nosa. Hteo je da zadrži izdajničke reči. Na otvorenom dlanu Pijace, gde ništa ne može da se sakrije, izgledalo mu je da svako sluti, vidi, prokljuvio je njegovu misao. K kad mu se pogled zaustavi na Gliši, on shvati da mu je bilo potpuno nemoguće reći o n o, tu na tolikom suncu i tolikoj svetlosti. Ono što se može da kaže samo šapatom na uvo i u polumračnim kancelarijama i memljivim hodnicima Ovako, za tili čas, nevidljiva ruka proviđenja kao da povuče sebi konce, poremeti, odloži taj sudar: i četiri putanje se mimoiđoše. Oštar bezobzirni korak Gliše Radosavljevića, mračan kao misao na ubistvo, koja da se nije našla na ovom razgolićenom prostoru gde mesta nema za busije, da se pukim slučajem našla u šumi gde je iza svakog grma zgodno mesto, vrebala bi već u zasedi. Ovako je, natmuren, nošen svojom pomamom, ne gledajući nikog, izlažeći iz dvorišta Opštine, koso sekao Pijacu, podižući samo laku prašinu. Štajervagen hitro izbi na ugao Pijace i u brzom kasu, ne obzirući se, projuri pored nje, dugom glavnom ulicom u pravcu stanice. Samo šum točkova i jasan bat kopita, na puklom prostoru Pijace, još se više produbi i jeknu. Manojlo Kršić, sav predan svojim mislima, nije ništa video: ni Gliše ni Rastka, ni Milovana. Kao ni nekad, tako ni sad on nije predosećao drame koje se pripremaju. Ni mladom Veljku Jagodiću, koji je skoro mesec dana već u parnom mlinu svog oca provodio leto, ravnodušan prema svemu što se odigravalo u Rečiji, ne pade ništa u oči od svega onoga što se tu na trgu lometalo. Jedno jedino pitanje, iznenadno pala kap jakog mirisa koja zapahne svu teškost, obujmalo ga je celog: odkud najednom u njemu ta tuga? Očev odlazak značio je povratak za njega. Da li je moguće da ta mala Jelica nešto za njega znači? Njemu, kome je sve to bilo pomalo dosadno Jedino je Kršićka, koja ni u ovim udobnim kolima nije sedela spokojna, kad spazi Rastka pomislila u magnovenju: zašto ne uzmem dete u kola, i onako idem Golubici. Toliko puta se kajala u životu što nije odmah uradila ono što bi pomislila. Da nekog zadrži, da s nekim pođe, da nekog odvrati od onoga što je naumio, da nekom kaže da ode kad se ovaj nečka Ponekad se samo vajkala, a nekad ne bi mogla sebi da oprosti. Mnoge bi se neprijatnosti, pokatkad nesreća, bile izbegle. Eto, onda kad je Jezdimir pošao, onog žalosnog martovskog dana, samo da je znala, samo da je pokušala, mogla, da je šta bilo učinila. Možda ovaj dan neće doći ni svome kraju, a ona će verovatno sebi prebacivati, kajati se. Ali pomama bila je jača od tih lelujavih misli. Štajervagen je projurio pored Pijace i izgubio se u pravcu stanice. Ostavio je za sobom čitav oblak prašine. Jato vrabaca, skriveno i stišano u gustoj krošnji stare lipe, uznemireno lupom točkova, kao pomamno prnu do vrba, koje su lenčarile pored Pritoke. Ono malo vode, koja je jedva curila preko ispucalog žutog korita, nije moglo da osveži prašnjive, opuštene i retke grane. Tišina se opet vraćala na trg. I vrapci, iz mršavog, vrelog liščа vrba, jedva dočekaše da se zajedno s tišinom vrate u senovitu ututkanost guste lipe. Radoznale glave, koje je ovaj nesvakidašnji prolaz štajervagena kroz glavnu dugu, gotovo jedinu ulicu Rečije obaveštavao da se nešto sprema, povukoše se u hladovitu senku dućana. Večeras, kod „Kosova", znaće se već; a mogli bi da se klade: stiže Jagodić. Kakav li ga vetar donosi, kad bi samo još to mogli da nanjuše. Milovan, kome kao da teret njegovih misli povi ramena i kolena, skoro pripijen uz ogradu Opštinskog dvorišta, želeći da bude što nevidljiviji, žurno se ušunja u Opštinu. Tek tu, malo u zaklonu, mogao je da odahne, i da kako tako staloženije zakuca na vrata sudnice. U toj polutami mogu šapatom da se kažu i najpomamnije reči.

Za Rastka bi bolje bilo da je, prolazeći pored Opštine, shvatio smisao bučnih Glišinih reči, koje su dopirale kroz prozor sudnice, i da se odmah vratio kući i rekao majci. Bolje bi, možda, bilo da je, ugledavši štajervagen, mahnuo rukom i doviknuo: „Pa ja sam baš pošao k vama". Ali čudno: prvi put nije poželeo da se vozi. Ne samo da nije poželeo da se vozi kolima, nego je bio srećan što je mislio da ga ni Kršić ni Kršićka nisu primetili. Što je imao izgovor da luta sam. Da švrlja kako hoće, da se spusti na Moravu, da pođe preko mosta, da stigne u mlin kad hoće. Izgovor je bio tu: magaza je bila zatvorena, nije bilo čika-Manojla, morao je da krene sam u mlin. Nikad ga dotad nije toliko opila ova ulica, ovaj drum što se pružao u nedogled. Kliknuo je u sebi. Zaplamsao je u njemu neki zanos. Sam. Kao da je pred njim igrao neki plamen. I često ponavljani san o vatri koja beži i koju mora da dohvati, a on to nikako ne može i zbog toga se svaki put budi sav uplakan, učinio mu se sad lak, blistav, blizak i razumljiv, uhvatljiv. Ako još nije dohvatio taj plamen, samo je zato što mu je bio na dohvatu ruke, a on neće, još se s njim igra: prostor je pred njim slobodan, može još da ga goni. Toj igri danas kao da nema kraja. I Rastko sam bio je ponesen nekom pomamom

PREDVEČE

Veče je ipak iznenadno bilo došlo, iako je izgledalo da danu nema kraja. Nije došlo, bilo je tu, negde u prikrajku. Svi su najednom primetili: jare nije bilo nigde ni od korova, po sokacima se otvarao prozor za prozorom, na klupama ispred kuća već pokoja starija žena, retko čiča, dečurlija, bosonoga, jure, klis leti, iza zavese se pojavi glava mlade žene, s rukom na grudima, pridržava razdrljenu reklu, vikne, dete je samo pogleda, i nastavlja da meri maške; u glavnoj, jedinoj ulici, sabijenoj kao saće od dućana i radnji: sve što je varoš mora da stane na tom uskom prostoru između mostića na Pritoci i velikog mosta na Moravi: ostalo je — Mala žig za sva vremena; prizemna senka bila je stigla s jedne strane na drugu čaršije: poliveni trotoari, gde-gde i sam kolovoz, miriše mokra prašina, pune su nozdrve tog tupog daha zemlje; stolovi izneseni već pred „Kosovom", i „Evropom", u nekoliko redova, preko oluka podijum od dasaka ravan, trotoar se širi do polovine ulice, zastrveni belim čaršavima (samo za gospodu, oficire i trgovce) bili su prazni; na radnjama i dućanima dignute roletne i sa izloga skinuta platna stavljena da roba ne bledi; na Pijaci kore od lubenice, sahnu ogrisci zuba, muve se goje; pred dućanima gazde, kalfe još rade, proviri koji šegrt; razgovor s kraja na kraj: duga, glasna niska, ali bez buke, započne pa se izgubi, kao tek prvi akordi muzike koja se priprema: uostalom bilo je tek pred čas kad će zamalo da zacijuču čemanеta pred glavnim kavanama: za zadnjim stolom iznesen bas i bubanj; Cigana još nema; za kelnerajem se svađaju,

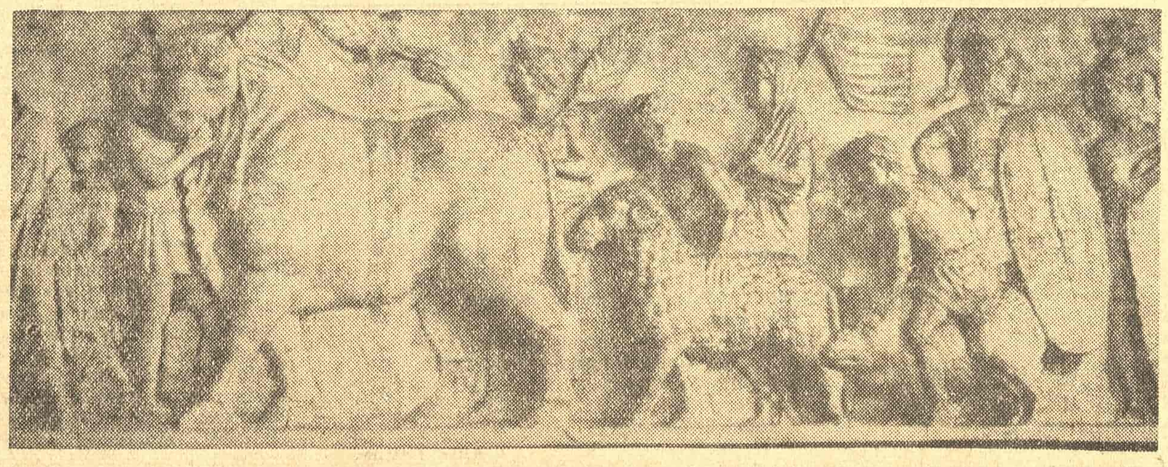

pred ogledalom doteruju tvrde kragne što nikako da im legnu uz vrat; u berbernici prvi put se tog dana usudili da dignu zavesu od trske i manistra na vratima svežije je već napolju negoli unutra; pred „Talparom" na panju krčme goveđu glavu pečenu u buragu: sa svakim rezom briznu kovrde mirisa pečenog mesa nigde više onog neba, olovnog i teškog, belog i usijanog, iako je sunce, već duboko nagnuto na zapad, izgledalo u punom svom sjaju, čak nekako raskošnije, krupnije blistalo zlatno, ali od njega se više ne beži u senku, ubistveno nije, ne tuče više svojim nevidljivim tučanim maljevima; Rastko smireno korača putem, bez šešira, ostao je zaboravljen na travi u bašti mlina, bez ijedne senke ili bore u obrvama ili na očnim kapcima: bistro sliveni pogled; polje i prve kuće; toplo je duboko nebo, i kao ocrtano, toliko je jasno, osenčeno tek kojim hladnim tonom boje čelika; sparine je nestalo, a omorine kao da nikad nije ni bilo; isparila se, i znoj s lica: sveža su čela kao tek umivena naglaskom noći; ako se gde god vuklo još nešto znoja, perlio se on sve sitnijim zrncima još samo u tamnom, progrušanom gnezdu pazuha, u udolinicima vrata, u tajnom rovu grudi, niz cevanicu, u onoj kotlinici ispod samog kolena. Svi su bili na nekoj oprezi. Čekali su U očima su britko lomilo pitanje.

Otreznila se bila Rečija iz svog učmalog letnjeg polusna. Svitnula je najzad, kao da je bila već zaplovila u prohladne, zvezdane reke noći Prenula se, dotle sva izgubljena, uspavana, pod bezbojnim vrelim nebom avgusta, sva utonula u svoje vrbake, bašte i korov, posivela od prašine što se sa svakim pirlukom vetra, sa svakim zamahom točka, sa svakim užurbanijim batom koraka podizala, i slegala na nju s nedogledne crnice Moravske doline. Čitavog dana je bila gluvonema. Tako bi svakako rekao neki rasejani putnik namernik. A bilo je dovoljno ono nešto zidova njenih kuća od cigala, naboja ili nalepa, taman toliko zida za zatvori čoveka sa sve četiri strane sveta i zaslepi ga, u toj svojoj sopstvenoj tami da obnevidi: rupe prozora i vrata ne smetaju; navuku zavese, navale reze; u toj prizemnoj ljudskoj noći u kojoj gore druga neljudska zver — sunca, cvetale su bile slepe mržnje, rasle neme strasti, rudeli zanosi, zgrušavali se, tamneli, iskrile se nade, gasile se, točili se otrovi, smrt brojala od oka, vodila neko svoje njoj jedino razumljivo duplo knjigovodstvo. Karte su bile podeljene još pre negoli je počela igra: pravila igre bila su ispisana u krvi; neko je u rukama imao adute neko samo loše karte, znao je on, ali je isto tako svako od njih znao da igra kao i batina ima dva kraja, jer i ruke su bile dvojake: adutne i loše; karte nisu bile ravnomerne podjednake kriške dinje pravilno podeljene, da se srećna porodica ne bi svađala, ni ruke uvek umne kao na poslu, u zamkama su često bile izgubljene te kibicovanju i merkanju nije bilo kraja. Paja je bio miran. Rekao je Golubici, i spasao je bio dušu. Pošao je, kao što je bilo ugovoreno, oko dva sata, i koračao brzo i spretno u mršavoj senci kuća; na duši mu je bilo lako, pa ipak nije išao pravim putem, već zaobilazno; više se šunjao, lopov, negoli što je jednostavno odlazio posle ručka kući svog zeta, Gliše. Miran, nije mogao biti sasvim miran: ne možeš biti sasvim miran, kad drugi drže karte, a ti samo gledaš, a đavo te neki šćepao i mira ti ne daje da ti, jednooki, vodiš igru sa sto očiju: niz kičmu mili nemir; krišom si rekao suprotnoj strani kakve su karte u ruci protivnika, ne baš onom kome treba već onoj koja i sama isto tako iskosa karte u tuđoj ruci gleda, i dršće, te nisi siguran kako će kolo da se svrši.

Dušan Matić

raz to znači zaista, ali je on tragičan po onome drugom što ne kažem, a što se pod ovim suncem i u ovom ustajalom društvu koje tek počinje da se budi pretvorilo u čitav jedan pogled na svet. Jer »maleš« je osnova neprotivljenja i nereagovanja, osnova priznavanja sudbine i svega onoga što se dešava. Zato se ovde i kao negacija »maleš«-shvatanja prijatno setiti da su Englezi najureni iz Sueca i da Arapi počinju da se izjašnjavaju o svetu u kome žive. To je utoliko prijatnije što je »maleš« kumovao svim religijama, iako su one ovde nicale kao pečurke još pre nego što je arapska varijanta nesuprotstavljanja nastala.

Ovde je prvi put ljudima jedan jedinstveni bog zamenio mnoge u liku jednog i jedinstvenog Jehove, mudrog i pravednog. On je postao na ruševinama mnogih bogova, onda kad ih je trebalo oboriti i među ljudima podići autoritet pojedinca. Danas taj bog voli Izrael i zvanično je ispisan na njegovim zastavama i dužan je da opravda njegovu politiku.

Za njim se pojavio svemogući bog — otac, sin i sveti duh — i Isus kao mučenik koji je svojim mučeništvom mnoge obavezao na vernost. On danas stoji ispred svih onih koji naftu ovuda vade, mada je od njega malo šta ostalo; možda samo ono o poštovanju tuđe sopstvenosti. On se ovuda pojavljuje uime civilizacije.

Najzad je stigao iz mašte Alah, i Muhamed njegov prorok je priznao sve ranije proroke, i Avrama i Isusa, ali je sebe proglasio poslednjim. On danas obara Arape u prašinu pustinjsku pet puta na dan i, da bi održao korak s vremenom, prilično se mehanizovao: Ranije se hodža, kad se treba moliti, peo na minare i odozgo pozivao verne da plate molitveni porez Alahu. Sada on sedi dole negde u parteru i peva pred mikrofonom, a zvučnici obavljaju njegov posao mnogo glasnije nego što bi on to sam mogao.

I tako, isprepletane interesima, trgovinom i poslovima — kolju se ovde kao nigde na drugom mestu tri vere uime istog principa i uime istog boga s tri imena.

Ovakva misao ni u koliko ne gubi od istinitosti zbog toga što smo mi uvek spremni da pozdravimo ovde svaku glasno iskazanu misao koja govori o mestu ljudi ovog kraja u savremenom svetu.

Zoran Žujović

LIKOVNA UMETNOST

Jedan Englez o našem paviljonu u Veneciji

Bernard Denvir rođen je 1917. Diplomirao je na Oksfordskom univerzitetu. Član je Kraljevskog Umetničkog Društva u Londonu i Izvršnog odbora Međunarodnog Udruženja Umetničkih Kritičara. Urednik je, časopisa ART i saradnik Britanske Enciklopedije i listova THE TIMES, THE MANCHESTER GUARDIAN. Jedno vreme bio je umetnički kritičar nedeljnog lista TRIBUNE. Piše umetničke kritike u THE DAILY HERALD-u. Objavio je knjige o Hogartu, Sardenu i o Renoaru.

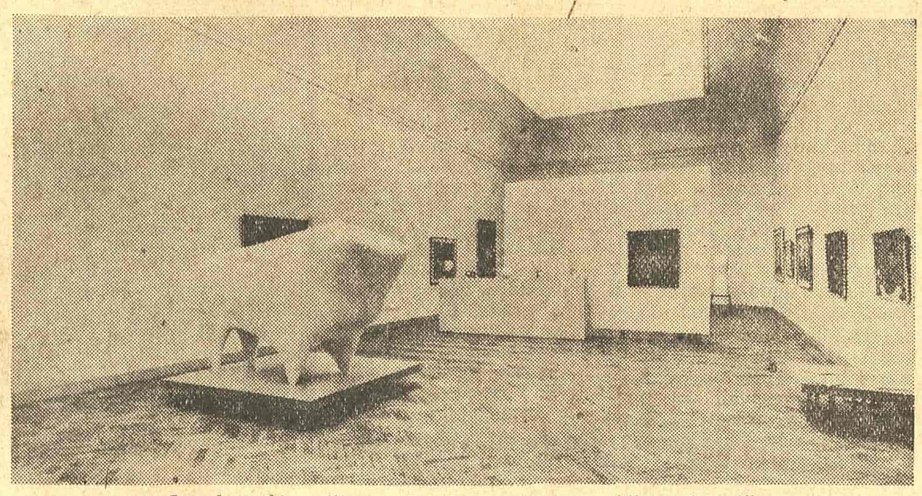

Jugoslovenski paviljon sa Bakićevom skulpturom bika u Veneciji

Iako možda ima dosta nedostataka, venecijanski Bienale pruža kritičaru likovnih umetnosti verovatno najveću pomoć koja se danas u svetu može naći. To naročito oseća posetilac iz Engleske, jer ona uska vodena traka koja odvaja njegovu zemlju od ostale Evrope deluje kao kakva prepreka čak i u ovo doba aviona. I nije slučajno što reč »ostrvski« nagoveštava ograničen vidik.

U Đardinima u Veneciji čovek može da vidi u isti mah i u najtešnjoj blizini današnju svetsku umetnost. Ovde se pokazuju zajedničke veze koje spajaju Japan sa Irskom, Sjedinjene Države sa Sovjetskim Savezom. Ovde se mogu videti umetnici iz raznih zemalja, čak i iz različitih civilizacija, kako rade, nezavisno jedan od drugoga, istim sredstvima na istom cilju.

Ali je najveća vrednost Bienala u tome što oživljuje maštu kritičara prikazujući mu dela umetnika van onih čiji su istinski dar velika državna nadleštva, publicisti, trgovci slika i dnevni listovi toliko izneli na glas i približili svetu, da oni gotovo podare celokupnim umetničkim životom. Gde god se dođe, čita se o njima, sluša se o njima — tim divovima savremene kulture. Nije uvreda ako se za velike ljudske genije kao što su Pikaso, Matis, Mur i ostali kaže da njihova slava liči na slavu filmskih zvezda. Oni uživaju stvarni monopol međunarodne slave i u svakoj zemlji umetnički kritičar poznaje njihova dela i poznaje dela svojih sunarodnika. Eto na takvoj ograničenoj ishrani kritičar je prinuđen da održava svoju maštu, i zato je najveća vrednost Bienala u tome što nam dođa da učinimo otkrića, da upoznamo dela umetnika koji, možda zato što nisu toliko čuveni kao »šest najvećih«, otkrivaju zamorenim očima novu vizuelnu svežinu i uživanje. Pre nekoliko godina veliko »otkrovenje« Bienala bio je meksikanski umetnik Tamajo, a ove godine dve stvari koje za mene pretstavljaju najveće otkrovenje jesu dela Šiko Munakate i Kazu Vakite u Japanskom paviljonu i dela umetnika izložena u Jugoslovenskom paviljonu.

Iako možda nije postojala svesna namera da se tako podesi, meni se činilo da veliki čar Jugoslovenskog paviljona leži u tome što četiri umetnika čija su dela izložena pretstavljaju, na svoj lični i suptilni način, četiri vladajuće težnje u današnjoj živoj umetnosti. Vajarstvo Vojina Bakića pripada onoj vrsti koja nikome u Evropi danas nije potpuno nepoznata. Ono je ishod borbe između misli i osećanja, između strasti i razuma, između srca i duha. Dok na prvi pogled izgleda sasvim nereprezentaciono, ono nas svaki čas iznenadi nekom neočekivanom i unutarnjom vezom sa obrisima ljudskog tela ili kakvim prirodnim oblikom. To vajarstvo upotrebljava prirodu kao izvor jezika sastavljenog iz metafora, a sintaksa mu potiče od neizbežnog pritiska onog mediuma u kojem umetnik radi.

Ista svest o mediumu, ista volja da se puste fizički elementi jednog umetničkog dela da kažu svoju reč, vide se u delima Marija Pregelja. I ovde zapažamo vekovnu borbu između namere i slučaja, između cilja i ishoda. Ima nečeg što nas potseća na Ruoa u bogatstvu njegovih boja, i ima poznavanja onoga što Francuzi nazivaju la cuisine de la peinture. Takva umetnost zahteva izvesnu monumentalnost, a u Pregeljevom slučaju to je još pojačano njegovom težnjom da svoja platna izdeli u odeljke, slično kakvom bareljefu. Na taj način on podvlači i izvesno osećanje dubine — osobito u **autoportretu** iz 1953.

Lazar Vujaklija blizak je Pregelju u tome što se u njegovim delima oseća slična monumentalnost, ali se u osnovi razlikuje od njega prirodom stava koji zauzima prema predmetu svoje umetnosti. Njegovo delo izaziva u nama osećanje gotovo religioznog tajanstva — njegove ličnosti borave u nekim kvazi-ceremonijalnom svetu koji se možda više približava tajanstvu Istoka nego Zapada. Na pamet nam padaju velike skulpture u Gandari, slike na zidovima budističkih hramova. Ti likovi postoje u svetu punom sugestivnog simbolizma, i kao božanstva sumorno razmišljaju o sudbini čovekovoj. Evo umetnika koji prvenstveno polaže na one polusvesne snage koje su od pamtiveka davale mnoga velika dela.

Na suprotnom kraju od Vujaklije nalazi se elegancija Protićeva; ovaj slikar vredno i uspešno obrađuje jedan vid vizuelne stvarnosti koji danas snažno privlači mnoge umetnike u mnogim i različitim delovima sveta. Ovde zapažamo uživanje u teksturi, neskriveno zadovoljstvo u rukovanju oblikom i volumenom i njihovom usklađivanju s onim istoriskim likovima koji su nam sačuvani na freskama starih majstora. Ima nečeg što nas potseća na Klea u stvaranju ovog umetnika, ali namesto pomalo usiljene čudljivosti starijeg majstora vidimo više čulnog uživanja u služenju umetnikovim jezikom boja i linija. To je umetnost jako istančana, ali ipak ne gubi dodira sa onim osnovnim iskustvima koja su zajednička celom čovečanstvu.

Ja ne znam jugoslovenski jezik; verovatno nikad neću biti u stanju da na njemu pročitam neku knjigu. Ali u delu ova četiri umetnika nalazim jezik kome ne treba prevodioca ni tumača. To je jezik čijoj se čari divim.

Bernard Denvir

Iz zemlje oblakodera

»Savremena umetnost u SAD«

U OBLASTI umetnosti Amerika je prvo iznenadila svet svojom književnošću. Prošavši jednu fazu u kojoj su pisci bili bliski evropskim uzorima i školama, bez obzira da li su obrađivali lokalne sižee ili nisu, došla je ona druga u kojoj je »Novi kontinent« našao svoje specifične metode i izraze. To se desilo sa »izgubljenom generacijom« posle Prvog svetskog rata.

Oslobođenje likovne umetnosti od starog sveta išlo je polaganije. U njenoj prošlosti nije bilo takvih talenata kao što je bio jedan Edgar Alan Po koji bi, hteli to ili ne hteli, ulivali veru u sopstvene snage, nego se slikarstvo kretalo uglavnom bojažljivo, često čak onom fatalnom stranputicom sladunjavog realizma koju je favorizovao buržoaski ukus svuda u svetu.

Impresionizam je i za Ameriku bio trenutak buđenja. Dok je jedna čuvena žena, Meri Kasat, radila i ostala u Francuskoj, dotle se Moris Prendergast vratio u svoju zemlju i presadio tamo gledanja moderne umetnosti. Sa njime hronološki počinje izložba »Savremena umetnost u SAD«.

Započeta u Evropi, prenešta i presađena u Ameriku, moderna likovna umetnost je tamo na svoj način dala izraza nove okoline. Velika zasluga organizatora sadašnje izložbe u Beogradu sastoji se baš u tome što je njome ukazano na onu stranu sudbine umetničkog toka u SAD koja se razlikuje od evropskih događaja. Slično kao u književnosti i u ovoj oblasti su posebne američke prilike, način života, arhitektura, urbanizam, zatim konstantno smenjivanje starih rekvizita onim što je najefikasnije i najnovije, precizan i pedantan rad, pretstavljali uslove za umetničke posledice »sui generis«. To su sve oni elementi koji Evropejca pri prvom kontanktu iznenade i primoravaju ga da se na njih postepeno navikne. Tako su umetnički utisci, transponovani u svoje određene materijale, poneli sa sobom jedan deo toga života, fraprajući, verovatno, onog gledaoca koji je, recimo, vaspitan samo u duhu pariske škole.

Da su specifičnosti američkog života snažno obeležile njenu umetnost dokazuje i činjenica da je jedna tematska izložba »Američki slikari i grad«, o kojoj je bilo reči na ovim stupcima u okviru ovogodišnje Bienale u Veneciji, sastavljena gotovo na isti način, sa istim glavnim imenima kao i ovaj istoriski i sistematski prikaz. Znači, sa koje se god strane zahvati problem današnjeg američkog slikarstva, njegovi bitni aspekti ostaju isti, tojest oni u kojima je zemlja imala nešto posebno da kaže. Zato pokušajmo da ih sagledamo i sažmemo.

Rekao bih da su ti posebni aspekti po svojoj usmerenosti vezani za socijalnu problematiku, s jedne strane, ili za razbijanje krutosti oblika koji zatvaraju modernog čoveka, sa druge strane. Po umetničkim pravcima te su se tendencije kanalisale najsnažnije u realizam, i to u minuciozan, oštar i bez mi losti, onakav kakav se u Evropi nije ranije ni mogao gledati, ili u apstraktni ekspresionizam, uzbuđen, isprepletan, haotičan, onakav kakav ni takozvani »lirski« nastrojeni apstraktni umetnici iz dobre mediteranske kulture nisu nikada izrazili. Jasno je da tu mislimo prvenstveno na Ben Šana kao pretstavnika prvog nastrojenja, i na Džeksona Poloka, kao pretstavnika onog drugog. Po našem shvatanju oni znače najjače i najautentičnije tačke prikazanog slikarskog ansambla.

Čini nam se da se paralela sa književnošću i tu može dosta logično povući. Zar naglašena preciznost Ben Šanovih detalja, njihova jasnoća i oštrina ne odgovara Hemingvejevoj kristalnoj čistoti zapažanja? Kod jednog i kod drugog kompozicija je često takva da nosi karakter slučajnog fotografskog snimka, kao da se gledalac ili čitalac nalazi tu usred događaja, nešto kao u filmskim žurnalima ili italijanskom neorealizmu, a ne kao posmatrač sa neke izabrane tačke, sa galerije ili iz parterа, ne više kao docilni slušalac kome se događaj priča.

Zar isprepletene linije i mrlje Džeksona Poloka, koje kao žice u klupčadi izviru iz dubine, previjaju po površini, da ponovo utonu iza spleta, zar taj čudni preplet koji nema ni početka ni kraja ne potseća na Foknerove romane, kako po kom poziciji, tako i po simboličnoj aluziji: Njihova komplikovanost u formi, koja se ipak jednim pogledom može obuhvatiti čini veoma efikasnu protivtežnju geometrijskoj funkcionalnosti, konstruktivizmu i suvim površinama moderne arhitekture i uopšte, mehanizovanom i na kronometar preciznom funkcionisanju svakodevnog života. Tako je jedan ekstrem izazvao drugi. Ravnoteža je održana.

Ravnoteža koja mora postojati u ljudskom životu i u prirodi, ali koja nije deklarativna i simplicistička, nego duhovita, slobodna i dinamična, čini sadržaj mobilnih skulptura Aleksandra Koldera. One nisu opterećene nikakvim psihološkim podtekstom, nego u svakom trenutku i sa svake tačke deluju kao da je sve rešeno lako i bez konflikta. Otuda su Kolderove skulpture vedre, pružaju odmor, pa su i dekorativne. Ima u njima nečeg prirodnog od biljaka, prožetog finom, pronicljivom inteligencijom.

Naravno, da pored ova tri primera postoje još mnoga druga dela koja svedoče o jednoj visoko razvijenoj umetnosti. Počevši od prve generacije modernih slikara, iz koje nas posebno privlače Džon Marin, Fajninger i Maks Veber, pa među realistima Eduard Hoper i Džek Levin, zatim izvrsna nadrealistička slika »Večni grad« od Piter Bluma i sutinovska »Nevesta« Hajmana Bluma, do današnjeg apstraktnog slikarstva, u kome se naročito ističu Ahil Gorki, De Kuning, Mark Rotko i Mark Tobi, sve to ima svoju direktnu ili indirektnu vezu sa opštom američkom atmosferom i kulturom, ili sa pojedinim njenim ambijentima.

Možda se ona preciznost u radu i sloboda maštе pri upotrebi materijala, kojom se odlikuje savremena proizvodnja, najlepše povezuje sa grafikom. Izložena kolekcija spada po svome savremenom delu u najlepše izložbe ove vrste. Tu stojimo pred činjenicom da u grafici američki umetnici ne zaostaju po broju svojih prvorazrednih pretstavnika ni pred jednom drugom nacijom u svetu.

Arhitektura ne pretstavlja samo jednu od umetničkih grana, nego i nužan preduslov za egzistenciju modernih slikarskih i vajarskih dela. Velike materijalne mogućnosti i razvijene potrebe navele su američke arhitekte da ostvare veoma smele poduhvate, koji po koncepciji idu paralelno sa onim što je dato i u drugim granama likovne umetnosti. Ako ćemo biti pravedni, onda treba reći čak da je ona primarna, pogotovu u ovome slučaju. Kada danas Evropejac misli na Ameriku, on prvenstveno ima pred očima sliku oblakodera. I to ne bez razloga. Arhitektura gradova dala je, verovatno, najsnažnije obeležje njenom današnjem životu. Takođe ostale umetničke grane duguju dobrim delom svoju posebnu autentičnost ambijentu i životu koji je potekao između tih zidova, bez obzira da li je realistična ili apstraktna.

Izloženi primeri gradske arhitekture, s jedne strane i one u prirodi, sa druge, upućuju gledaoca na misao kolike su ogromne mogućnosti, pa i dužnosti onih koji grade, i koliko svuda u svetu ostaje još da se učini za kulturnu i materijalnu egzistenciju čoveka.

Spomenimo da izložba »Savremena umetnost u SAD« ima i jedan deo posvećen umetničkoj fotografiji, koji bi zaslužio svoju posebnu analizu. Verovatno da svaki posetilac nosi po koju od tih slika u svome sećanju i ne može da je zaboravi. Za mene je to »Porodična grobnica, Kentaki« od Ivans Uokera.

Aleksa Čelebonović

Džon Marin: Vudvored bilding, Njujork
Sa izložbe „Umetnost SAD"

POZORIŠTE

Između zvuka i reči

AKO pratimo razvitak pozorišta od ranih mediteranskih dana pa do modernih vremena, zapazićemo da njegova razvojna linija ne pokazuje veće padove i skokove, da je odraslo i ostarilo pod mirnim nebom skoro nevidljivih promena i prilagođavanja. Prve tragove prave revolucije primetićemo tek na početku ovog veka kad se, pred mislenim i pomalo umornim okom čoveka, odigravao jedinstven kulturni fenomen: rađanje filma i radio drame. Po nekom čudnom atavističkom nagonu (strah od misterije početka?) ljudi su odbijali da shvate suštinu promene i radio dramu, kao i film, pratilo je potcenjivanje i prezir. Bilo je potrebno da prođu duge godine nesporazuma i da se između klasičnog pozorišta i novog koje je nastajalo pojave ponori razlika, pa da dođe do opšteg priznanja originalnosti novog načina scenskog izražavanja. Udaljavaje ovih oblika ogledalo se u menjanju izražajnih sredstava i u prihvatanju drugih puteva u uticanju na gledaoca. Gledalac je postao žrtvom zanimljive mistifikacije. Jedan, njemu odavno poznat svet dolazio mu je preko radija i mada je u toj igri naslućivao stare, poznate utiske, zbunjivala ga je jedna novina: između njega i konkretne, vizuelno uobličene imaginacije isprečio se slepi zid. Pozornica je odjednom postala nevidljiva i egzaltirala je samo u zvucima. Sumnje nije bilo, ona je nestala a zajedno sa njom mrak je progutao dekor, osvetljenje, pokret i masku glumca, jednom reči sve od čega je do tada zavisio njegov doživljaj u pozorištu. Ostao je samo ljudski glas i u njegovim naborima trebalo je da se krije neka tajanstvena sila, tako su tvrdili vizionari, koja će omogućiti da pozorište preživi sahranu vidljivog i da i dalje dočarava sve impresije scenskog sveta u vibriranju magnetskih talasa; zvuk će u tom rvanju odigrati presudnu ulogu, a cela istorija radio pozorišta svodiće se na prometejsku čežnju da se savlada slepilo od rođenja.

Druga razlika, psihološkog karaktera, takođe je bila određena prirodom nove tehnike. Pozorište je odlazilo sa upaljenih avenija i trgova i zavlačilo se u male, obične domove, ali je time gubilo deo svoje čudesne moći. Kolektivna reakcija kroz koju primamo iluziju sa scene i strasna identifikacija koju ona povlači za sobom bila je otsutna u radio drami u kojoj je doživljavanje postalo strogo individualno. U njoj takođe nije više postojao ni složeni proces uzajamnog delovanja između publike i glumca i ovaj nije mogao da dobija korektiv ili nadahnuće iz trenutne reakcije gledalaca. Prikazivanje se odvijalo u slušaočevom domu i on nije odlazio iz njega da bi proveo dva ili tri časa u nekoj sali oprašćujući zbog nekoliko sekundi iskrenog uživanja duge minute zamora i dosade. Jer te zvuke što trepere mogao je da uništi okretom dugmeta.

Ako osvetlimo problem iz ovakvog ugla, možemo pogrešno zaključiti da se radilo o degenerisanom obliku, o nekoj vrsti plaćanja duga tehničkom napretku i konformu, no zagledamo li se dublje u suštinu pitanja primetićemo da je radio drama, svedena na reč i zvuk, ipak uspela da savlada ograničenja tradicionalnog teatra. Svaka umetnost poznaje tu bolnu dilemu: najsugestivniji izraz omogućuje nekoliko tehničkih sredstava, ali umetnikova mašta nikako ne pristaje na barijere koje ona postavljaju, tako da glavno oružje postaje iluzija pomoću koje se ove savladavaju. U pozorištu gledaočeva uobrazilja trajno zavisi od vizuelne komponente, a njegov udeo je sputan čvrstim i realnim linijama (dinamičkim i statičkim). Pozorište pokušava da savlada slabost poetskim tekstom u čijim dubinama, pri uprošćenim fizičkim delovima scene, treba da pronađemo potsticaj za skrivene igre mašte i za sopstveno kreiranje, ali je teško pretpostaviti da će se ikad uspeti da mesečina ne bude apsolutno određena vizuelnom sugestijom redi telja i scenografa. Drugi bitni nedostatak pozorišne umetnosti je u nepromenljivom uglu gledanja, usled čega je moć montaže svedena na najmanju meru tako da je pozorište gotovo nemoćno da izrazi subjektivne vidove svesti i svet razigrane fantazije. Zasnovano na pokretu, obliku i boji ono mora da se okreće reči da bi dočaralo takva duševna stanja umesto da, poput filma, iskoristi pokret za prostorna i vremenska sabijanja u aktuelni trenutak.

LJUDSKO uho zbog svoje trenutne i visoko diferencirane reakcije na akustični udar, kao i zbog toga što čovek emotivnije reaguje na potstrek primljen čulom sluha, veoma je pogodno da se krozanj prodre do u samo srce publike i tajna radio drame kao i muzike leži u tome. Zatvorena u začaran trougao reč-zvuk-muzika radio drama je pronašla sopstvene načine da ispriča ono što pozorište nije moglo. Ona je bitno proširila krug izražajnih sretstava i pri tom se pokazalo da montaža u kadru i van njega, kontrapunkt slike i zvuka, panorama, dupla ekspozicija, planovi i usporeno i ubrzano proticanje nisu isključivo sretstva filmskog izražavanja i lako se može dokazati da svako od njih ima ekvivalent na radiju. Montaža van kadra postiže se na njemu beleženjem odvojenih sekvenci na gramofonsku ploču i smenjivanjem delova u cilju ostvarivanja plastike mesta ili impresivnog pokrivanja nekog velikog prostora. Dupla ekspozicija nastaje istovremenim projiciranjem dva zvuka pri čemu jedan od njih postepeno slabi. Pretapanje počiva na istom principu. Sasvim je realno misliti u radio drami na montažu planova (utvrđivanjem najudaljenijeg i najbližeg zvučnog izvora omogućavamo sebi da u okviru tog raspona realizujemo planove zvuka). Zamagljivanje se ostvaruje prisustvom odjeka u radio sceni. Ubrzavanje i usporavanje projiciranja veoma je raširenо ali se mora voditi računa da se promenom brzine menja visina tona što dovodi do neprijatnih utisaka. Na kontrapunkt skoj tehnici počiva i radio pozorište, a u njemu se stvaralački suprostavljaju reč i zvuk. Putevi spajanja su krajnje različiti: reč i ton mogu se kontrapunktski ukrstiti u čisto dramske svrhe, sa željom da se izazove neki muzički utisak ili pak da se izrazi ritmičko variranje. Izgleda da je uzrok ovom podudaranju u tome što se u oba slučaja nestvarna umetnikova zamisao prenosi gledaocu (odnosno slušaocu) treperavim putevima iluzije, tehnikom ostvarene, nasuprot pozorištu u kome je posrednik realni oblik čoveka i scene koji svojim konkretnim linijama skučava i uprošćuje kreatorove tajne namere.

U radio drami nameće se nekoliko problema tehničke prirode koji opredeljuju njenu strukturu. U prvom redu javlja se potreba za vizualizovanjem imaginarne scene, tačnije rečeno za njenim uspostavljanjem i za stvaranjem plastičnosti koja se suštinski razlikuje od glumčeve na pozornici. Kod ovoga znatnu pomoć pruža upotrebljena reč ali bi ona sama ostala nemoćna i široki vidici otvaraju se u trenutku kad se ostvari specifična sinteza triju, podjednako važnih, dramskih komponenata: reči, tona i muzike. U domenu njihovog organizovanja nalaze se najveće mogućnosti radio pozorišta, ali je potrebno podvući da korišćenje ovih elemenata određuju neumoljivi zakoni.

Kod upotrebe jezika pozorišni dramatičar vodi računa o pojmovnom i simboličnom značenju, a radio pisac pre svega o zvučnoj vrednosti. On takođe jasno razlikuje prirodu jezika u dijalogu od one u narativnom tekstu. Moguće je upotrebiti samo lapidarnu i jasnu konverzaciju jer slušalac ne može da se vraća unatrag da bi proverio svoje opažanje. Dijalog koji on piše pali nizove vizuelnih asocijacija, izaziva jarke pretstave u svesti i daje dovoljno podataka o nosiocima drame. U nedostajanju spoljnih karakteristika veliku pomoć pruža raznoliko ritmičko tretiranje govora raznih ličnosti. Sa druge strane reč često objašnjava i dopunjuje zvuk, dok se kod naracija jasno naglašava ne samo šta je urađeno nego i kako. Melodija jezika svojom oštrinom ili mekoćom pojačava osnovnu atmosferu.

U oblasti tonova moramo u radio drami razlikovati zvuke koji proističu iz radnje od onih koji uspostavljaju scenu i ova druga vrsta je neuporedivo značajnija. Njihovim sistematizovanjem u prostoru i obrazovanjem tački ukrštanja scena dobija treću dimenziju, a snaga sugestije povećava se do neslućenih razmera.

Osobina uha da lako zaboravlja ranije utiske ako stalno pridolaze novi, prouzrokuje niz dramaturških teškoća. Kako ne postoji vidljiva scena već se ona obrazuje pomoćnim načinima kao glavni zadatak javlja se vanje i obnavljanje. Usled toga konstrukcija ne trpi ništa suvišno, a sukobi moraju biti precizni i neopterećeni pojedinostima. Suprotno klasičnoj strukturi, tekst radio drame često ponavlja presudne stvari da bi mesto zbivanja i odnosi ličnosti što jasnije egzistirali u mašti slušalaca. Za ova neophodna obnavljanja dobro služi i zvuk (ili sistem zvukova) vezan za neki prostor ili konflikt i štedljivo upotrebljavan. Predugačka ekspozicija protivna je karakteru radio pozorišta koje traži od početka dinamičan sudar u kom se lako uočavaju protagonisti. U tehničkom smislu dopuštene su mnoge varijante. Tako se korisno upotrebljava kometator kod onih tema kojima nedostaje spoljna akcija (narativna drama).

Muzika je u radio drami uzdignuta na stepen ravnopravne dramske komponente i postoje čitava stanja koja jedino ona može izraziti. Njena glavna namena je da stvori osnovno raspoloženje u sceni ili celom komadu i ona, čak i kad ima zadatak samo da prati odlomak, sugerira nam neko emotivno stanje. Ona tada deluje slično osvetljenju na pozornici. Zbog toga muzika ne sme da služi samo neposrednim dramskim interesima. Postupili se protivno ona će iskidati tok dramske akcije. Muzika se mora uobličavati u zaokrugljene fraze prema svim zakonima harmonije. Muzika može takođe služiti i kao isključivo dramsko rešenje jer sama po sebi katkad indicira fizičku radnju. Postoji jedan dobar primer koji će ovo objasniti: u nekoj staroj radio drami, uzbuđena povorka traga za nestalom decom. Traganje se povremeno bezuspešno završava u slepoj ulici, pred zatvorenim vratima ili neljubaznim domaćinima. Ti neuspesi nagovešteni su ponavljanjem muzičkog pasaža koji liči na frenetičnu lupu zvekira. Zbog te svoje osobine ona uspešno dočarava događaje velikih razmera (bitke, naprimer). Vrlo se interesantno upotrebljavaju u radio komedijama za podvlačenje groteske ili komike.

Vladimir Stamenković

DNEVNIK

Poruka ulice

LITERATURA RRED SUDOM ČITALACA

PISCI-kritičari: to je uglavnom raspon u kome se kod nas kreće diskusija o realistima i modernistima, starima i novima, domaćim i stranim... Zato pokatkad izgleda da se ta rasprava zatvara između korica časopisa, između zidova soba, u jedan začarani krug koji se sužava... Čovek oseća potrebu da nađe izlaz iz kruga, da se probije nekud van, u pravcu rešenja tih kontroverzi. Tražeći neku mogućnost izlaza, on izlazi na ulicu. U tom smeru upućuje ga, pored izvesne nejasne intuicije, još i jedna jasna tvrdnja Hegela: »Pesnik stvara za publiku i pre svega za svoj narod i svoje doba, koje sme zahtevati da umetničko delo razume i da se u njemu oseća kao kod svoje kuće«. Izlaz na ulicu je put u publiku. Svakako, današnja publika nije jedini arbitar. U poslednjoj instanci, književni sporovi se rešavaju — ukoliko se uopšte rešavaju — pred sudom istorije. Ali istorija nije samo prošlost. Njen glas odjekuje pre svega iz dubine budućnosti. bog toga, on nam je danas još prilično nerazgovetan, ako ne i nečujan. Glas publike nam je daleko bliži i zvučniji; i ne bez važnosti, mada se ponekad odbija od periferije »začaranog kruga« o kome je reč. To je glas sa ulice... Treba otvoriti prozore. Još bolje, treba sići na trotoar...

»OSOBITO LJUBAVNI ROMANI«

ULICA Maršala Tita. Publika je i tu. Ali, ona se na ulici nekako »atomizira« i gubi u rekama prolaznika. Knjižare i biblioteke pojavljuju se kao rukavci, u koje se sliva čitalačka publika, izdvajajući se iz bujice prolaznika. Skrećemo u Zmaj-Jovinu ulicu. Tragom pojedinih mladića i devojaka ulazimo u Gradsku biblioteku. To je jedna od prolaznih stanica između literature i publike. Začudo, veoma prometna stanica u ovo doba, u sezoni plaža, godišnjih odmora i školskih ferija. Reda radi, obraćamo se najpre šefu »stanice«. Upravnica biblioteke daje nam pregršt sumarnih podataka, koji se sažimaju u jednu opštiju sliku »prometa«:

— Beletristika se guta, — predusreće nas upravnica. — Osobito ljubavni romani. Mislim u prvom redu na englesku i američku literaturu; uostalom, izdavačke kuće najviše i štampaju prevode iz te literature. Zatim dolaze francuski pisci. Onda, jugoslovenska književnost... Od domaćih autora, Ćosić je nesumnjivo favorit naših čitalaca; naročito njegovi »Koreni«. Uopšte, publika traži i čita sve nagrađene autore. Ali, i tu ima čudnih izuzetaka: naprimer, malo se traže Marinkovićeve »Ruke«. Da! Publika se uvek mnogo interesuje i za »eBlu ženu« B. V. Radičevića. Takođe i za Ćopića. Poezija?

Pauza ispunjena uzdržanim uzdahom. Onda:

— Ne čita se mnogo... Čitaju je, izgleda, uglavnom studenti književnosti i srednjoškolci (verovatno, članovi literarnih družina). Kad je reč o našim čitaocima: intelektualci isto tako čitaju lake romane; oni se slabo zanimaju za dela iz drugih oblasti, sem iz svoje struke...

Zavojitim gvozdenim stepenicama spuštamo se u slagalište knjiga. U srce »prometa«. Ovde, u tišini, govor knjiga zamenjuje — i dopunjuje — podatke bibliotekara. Zapravo, govore »legitimacije« knjiga, u kojima je tačno registrovan broj »obrta«. Od njih tražimo odgovor na pitanje o poeziji. Najveći broj čitalaca ove godine zabeležila je »Flora«, pa »Zrenjanin« od Davića. Zatim, zbirke Vaska Pope, Rista Tošovića i Miodraga Pavlovića... U pitanju je bila savremena poezija. Od »starijih«, prednjači Krleža sa »Knjigom lirike«. Od još starijih — Laza Kostić.

»DOMAĆU KNJIŽEVNOST? NE, NE ČITAM JE!«

NAPUŠTAJUĆI knjige prilazimo samim čitaocima. Vitka brineta u plavome prebira kartone u ormaru sa kartotekom knjiga.

— Oprostite. Samo jedno pitanje... neočekivano, zaista...

— Koju knjigu sada tražim? »Čarobni breg« ili »Dr. Faustus« od Tomasa Mana. Poslednji put pročitala sam »Mobi Dik« od Melvila. Trenutno me interesuju savremeni autori. Sad ih tek upoznajem. Teško je napraviti izbor među njima. Inače, ranije sam čitala uglavnom francusku i rusku literaturu... klasičnu. Domaća književnost? Ne, ne čitam je. Čini mi se da su Prust i Žid najprodorniji psiholozi u literaturi. Osim romana, čitam povremeno i eseje: Tomasa Mana... Marka Cara... Romani devetnaestog veka, romani Dostojevskog i Balzaka izgledaju mi savremeni: govore o čoveku... Držim da savremena književnost ne mora uvek tretirati »aktuelne« teme. Glavno je da priča o najobičnijim, svakodnevnim motivima, naprimer o ljudskom radu i erosu, prožimajući ih poezijom i filozofijom. Ja ne pišem ništa. Samo čitam... iz čistog zadovoljstva. Moje ime? Zanimanje? Zar je to važno? Najposle... dobro: **Bojka Katić, student psihologije.**

Rumeni, živahni mladić u čitaonici pretstavio se odmah i neusiljeno: **Pavle Kon, gimnazijalac** koji tek sad treba da se upiše u Srednju tehničku školu.

— Hteo bih opet da pročitam neki od istoriskih romana. Volim Sjenkijeviča i Valtera Skota. I »Srpsku trilogiju« od St. Jakovljevića. Najviše me privlače naučno-fantastični romani: pročitao sam bez malo celog Žil Verna; isto toliko volim romane, biografije i dnevnike istraživača, kao što su Amundsen, Kuk i Brem. Od naših autora rado čitam Sremca. Među savremenima dopadaju mi se Vasa Popović i Branko Ćopić. Kritika? Uopšte je ne pratim. Ne sećam se da sam pročitao ijednu stvar moderne poezije: ne razumem je.

— Najviše čitam Dostojevskog — odgovorila je **Smilja Pavićević, učenica osmog razreda gimnazije.** — U njegovim delima uvek nalazim nešto novo, različito od ostalih pisaca. Nešto realno, životno, doživljeno. Tražim i sada njegove knjige, ali ih u biblioteci nema: na čitanju su. Od domaćih, najviše: Prežihova Voranca, Lazu Lazarevića, Ćosićevo »Daleko je sunce« i Ćopićev »Prolom«. Poezija? Goranovu »Jamu« i pesme Vojislava Ilića. Radije čitam stare nego nove pisce. Kod savremenih mi smeta njihov izraz, koji je možda realan, ali gola realnost me ne oduševljava, jer to i ovako znam. Čitam knjige iz zabavne biblioteke.

»U SLOBODNIM ČASOVIMA ŽELIM DA SE ODMORIM«

POSLE čitaonice — ponovo na ulici. Izlog knjižare. Pred njim, četvorica mladića, neki od njih gotovo dečaci. Komešanje, neodređeni glasovi i gestovi. Najednom, izvi se uzvik prijatnog iznenađenja:

— Pazi! »Oblak u pantalonama«... Majakovski... Upadaj!

Gurajući se i smejući se, momci iščeznuše u prodavnici. Svejedno, oni su — i neupitani — dali svoj prilog anketi.

U prolazu pored trolejbuske stanice jurio je na biciklu **Aleksandar Laković, biciklista iz Beograda.** Pomislili smo: zgodna prilika. Kad smo mu rekli o čemu se radi, odgovorio je:

— Literaturu posmatram brzinom od sto kilometara na sat. Do dva sata posle podne radim. Službenik sam. Posle ručka, svakog dana treniram. Za četiri-pet sati prelazim dnevno najmanje sto kilometara. To je fizički napor. Za čitanje mi ostaje samo kratko vreme pred spavanje. Ali tada ja nisam u stanju da čitam »teške« stvari. Čitam ono što me ne zamara. Literaturu u kojoj se zna gde je šta. Od savremenih pisaca najbliži mi je Mihailo Lalić i po stilu i po tematici, valjda zato što smo zemljaci. Kao dečak sam dosta čitao klasike. Od svih mi je najdraži Balzak. Svaka mu je rečenica umetnost. Treba ga čitati u zrelijim godinama. Strane savremene pisce manje poznajem, sem onih njihovih stvari koje izlaze po listovima i časopisima. Modernu poeziju nisam spreman da razumem. Čini mi se da treba za poeziju da je telo smireno. A kod mene nije takav slučaj. Te nove pesme zamaraju me i liče mi na rebuse, a meni je u slobodnim časovima stalo da se zabavim a ne zamorim. Ali već kad me pitate, volim pesme Jovana Popovića, a od mlađih pisaca Slobodana Marković. Književnu kritiku čitam samo iz dnevnih listova. Ona mi pomaže samo da odaberem knjigu. A sud donosim sam. Naša poezija ne napušta me ni na turnejama po inostranstvu. Ali onda se sećamo uglavnom klasika. Jednom, na putu za Afriku, prolazeći pored Krfa recitovali smo po sećanju Bojićevu »Plavu Grobnicu«. Čini mi se da moje sportske kolege, mlađi biciklisti, većinom vole pesme Branka Radičevića. Onog starog Branka.

Reporterska šetnja zaustavila se na jednoj klupi u parku kod Manježa. Šetnja se prekinula, ali ne i anketa. Naime, na klupu je seo mladić koji je odmah, iz prilično iznošene tašne, izvukao »Floru«. Listovi se okreću, momak ponire u tekst, mrgodi se, vraća se na prethodne stranice, onda lista dalje i — najzad — razvedri se...

— Izgleda da ste ove stihove »odgonetnuli«?

Bile su to izrazito erotične partije »Flore«. Čitalac se trže, začuđen primedbom. Ipak, reče bez ustezanja:

— Da. Ali, u ove filozofske delove ne mogu da udem...

Ko je on? Nije hteo da kaže. Digao se i otišao.

Stojilov Pere, učenik VIII razreda gimnazije iz Kočana pristao je da se pretstavi. Provodi raspust u Beogradu. Sedi na klupi u jednoj sporednoj aleji Kalemegdana i čita — knjigu o dijalektičkom materijalizmu. Knjiga nas je navela da stupimo u kontakt s njim.

On voli Maksima Gorkog. Nedavno je pročitao »Klima Samgina«. Misli da čovek mora početi poznanstvo sa literaturom preko realizma. Realisti su mu dragi, jer daju život prosečnih ljudi, a ne izuzetnih pojedinaca. Zapravo, oni daju individualnost običnom anonimnom čoveku. U romanu ga ne zanima toliko radnja, koliko dijalog i njegova tematika. Stojilovu se čini da čitaoci u Makedoniji obraćaju više pažnje stihovima nego romanu. Njemu lično ti stihovi se ne sviđaju mnogo, jer ih smatra kao modernističke, neodređene, bez rukovodeće misli, — a modernizam ostavlja na njega utisak samo jedne prelazne faze. Od makedonskih pesnika čita Gana Todorovskog i Aca Šopova, dok su ga u ostaloj jugoslovenskoj poeziji zainteresovali Davičo (»Višnja za zidom«) i B. V. Radičević, koji mu se čini razumljiviji od drugih.

Sa **Milanom Tomovićem, preciznim mehaničarom iz »Mikrona«**, ukrštanje pitanja i odgovora bilo je kratko i — rečito. U prolazu pored »Moskve« on je odgovorio gotovo lakonski:

— Ranije sam mnogo čitao. Međutim, u toku poslednje godine i po dana nisam čitao skoro ništa, sem političke literature. Pročitao sam samo »Korene«. Delo zaslužuje da se čovek udubi u njega. Žao mi je što to nisam učinio; ali nisam mogao: stanujem kao potstanar u jednoj sobici... nemam vremena...

»RETKO KO VODI RAČUNA O ONOME ŠTA MISLE ČITAOCI«

Student književnosti, Slavoljub Ivanović odgovorio nam je:

— Nedavno sam čitao »Gole i mrtve« Normana Majlera. Moram da priznam da me je ta knjiga oduševila i svojom kompozicijom i prodiranjem u dubinu ljudskih odnosa. Majler kao da je imao u ruci skalpel i otkrivao do detalja sve dobro i loše u ljudima u jednoj oluji, koja je što-šta počupala a ponegde nešto i nabacila. U poslednje vreme proza Vladana Desnice i Ranka Marinkovića su za mene pravi umetnički doživljaj. Drago mi je što se ponovo potvrdilo da se može biti majstor reči bez šetkanja po »izmima«. Mislim, pak, da je naša kritika još uvek nedorasla da da solidnu ocenu i uputi na ono pravo. I još nešto: retko se ko interesuje šta mi čitaoci mislimo i želimo, a kljukaju nas nekim izdanjima loših i skupih knjiga. Ali, i to će, nadam se proći.

Živorad Mitrović, štamparski mašinist u penziji, svako pre podne čita poneki roman sedeći pod orahom u svom dvorištu na Čuburi. U poslednje vreme pročitao je Dafne di Merijeovu »Rahelu«, Zolin »Slom« i »Zver čovek«, Igovog »Čoveka koji se smeje« i »Mati« od Gorkog. Naše pisce ne čita, naročito ne savremene; inače, sviđaju mu se priče Petra Kočića. Eseji? Pročitao je samo jedan: o Branislavu Nušiću od Velibora Gligorića u »Savremeniku« broj 6 za prošlu godinu. Za njega, najveći domet obeležavaju Igo i Zola, donekle i Zilahi: nad nekim njihovim stranicama plakao je. Snaga i vrednost dela meri se po tome koliko ono uzbuđuje čitaoca. Inače, film možda ima prednost nad literaturom.

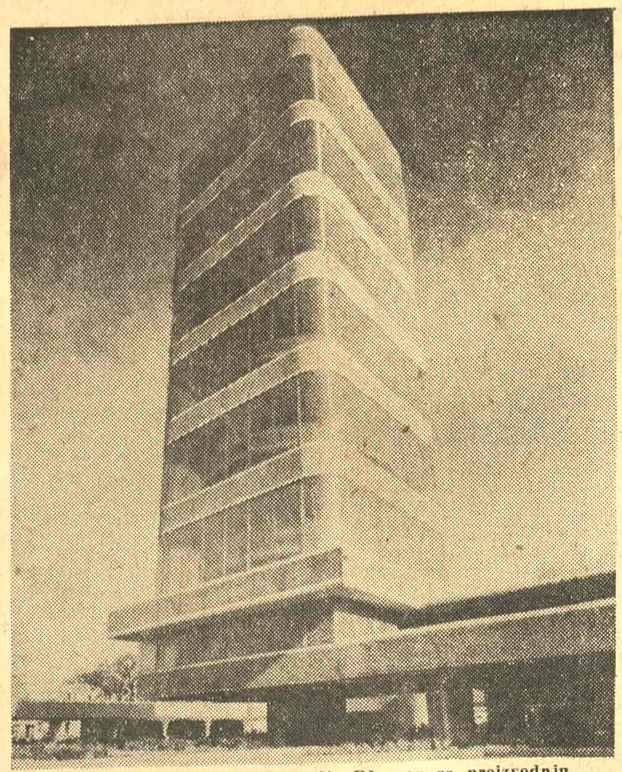

Frank Lojd Vrajt: Laboratorija Džonson za proizvodnju voska, Resin, Viskons, 1949

Možda bi trebalo više pisati za film. On sam napisao je pre neki dan nacrt jednog filmskog scenarija. Statirao je u »Potrazi«.

Samim izborom, čitaoci već izriču sud o piscima i delima.

»ČITALAC PISCU MOŽE DA SUGERIRA IZVESNE ZAKLJUČKE«

GLASOVI sa ulice« posle ove kratke ankete pružaju i neke zanimljive podatke. U prvom redu, kada se radi o proporciji čitanja domaće i strane literature, činjenica je da se relativno nesrazmerno više čita strana književnost. To je donekle i razumljivo, ako se uzme u obzir želja ljudi za upoznavanjem kulture i života drugih naroda. A sa druge strane, uzrok za to, možda, treba tražiti i u izdavačkim planovima naših preduzeća. Takođe je zanimljiv podatak da se savremena svetska književnost više čita od klasične. Međutim, za našu književnost to se ne bi moglo reći. Izuzimajući dela nekolicine pisaca, čitaoci, izgleda, više imaju ljubavi prema »starim« poznanicima iz prvih đačkih dana. Isto tako, domaća prozna dela imaju prednost nad poezijom. I među publikom, uostalom kao i među samim piscima, poezija je, izgleda, čvorno pitanje. Većina upitanih je odgovorila da savremenu poeziju vrlo malo čita. Od savremenih pesnika koji se donekle čitaju, prema ovoj anketi, ako bi davali bodove kao u fudbalu, prvenstvo bi odneo Oskar Davičo, a posle njega Vasko Popa. Nesumnjivo je da je poezija dužna da bude razumljiva, prisna savremenoj publici. Publika ima pravo na razumevanje savremene poezije. Međutim, postoji nerazumevanje. Izgleda da se ne radi o »razumljivosti« i »nerazumljivosti« poezije. Šta je to, onda, što sprečava poeziju da u potpunosti izvrši sv je »dužnosti«? Šta uskraćuje publici njeno pravo? Šta je uzrok izvesnog nerazumevanja između savremene poezije i savremene publike? Čini se da bi najbolji odgovor na ovo pitanje bio ako se kaže da uzrok za to nije ni u publici ni u poeziji, već u faktorima izvan njih. A to je u prvom redu brzina življenja i kretanja i nedostatak vremena za udubljivanje u poeziju.

No, i od poezije, kod publike je gore »prošla« kritika i esejistika. Naročito kritika za koju, uglavnom, svi kažu da im služi kao obaveštenje, a nikako ne kao neka pomoć za donošenje određenog zaključka o nekoj knjizi. Sem toga, publika od savremene literature zahteva, u pogledu tematike, da obrađuje ona pitanja i teme, koji se tiču svakodnevnog života i rada običnog čoveka i — erotiku.

Zaključci koje nagovešťava ova anketa su tek jedna od polaznih tačaka i jedna orijentacija za potpunije, zrelije zaključke. Čitajući književna dela čitalac izvlači zaključke, koje mu sugerira pisac. Međutim, možda bi reč čitaoca trebalo da sugerira piscima izvesne zaključke, jer publika ne samo da sudi o literaturi; ona je, ustvari, inspiriše; one se inspirišu međusobno.

S. Đonović

POZNANSTVA

»Sve dugujem svojoj ženi«

SUSRET SA POL GITOM

Pol Git napisao je razna dela (romane, pripovetke za decu, eseje, pozorišni komad, tekst za operu) pre nego što je kreirao »Naivka«. »Memoari Naivka« (»Les Mémoires d'un Naïf«) nagrađeni su 1953 sa »Pri Kurtelin«. Već iduće godine on publikuje »Naivko pod Zastavama, »(Le Naïf sous les drapeaux«), a pre nekoliko meseci izlazi »Naivko i četrdeset mališana« (»Le Naïf aux 40 Enfants«).

Gitov Naivko priča i opisuje je zbivanja smešno i uprošćeno ali sa finom satirom koja potseća na Don Kihota i na Sanco Pansu i na Kandid; on je minuciozan posmatrač koji registruje i analizira nevino i začuđeno a u jedno je Naivko novi lik jednog »anfan teribl«.

— Rođen sam u Pirenejima u siromašnoj poluseljačkoj poluzanatlijskoj porodici. Moje školovanje zahtevalo je velike žrtve od mojih roditelja, a i ja sam prošao kroz razne teškoće i peripeti je dok sam završio studije. Postao sam profesor liceja, predavao sam francuski, grčki, latinski, istoriju... Želeo sam tada da se izvučem iz siromaštva, trudio sam se da sebi ulijem poverenje i sigurnost... Da, za to je trebalo dosta hrabrosti! I sanjario sam tada o slavi, o sjajnom životu. Ali već tada se u sva moja sanjarenja, kao pribeleške na marginama, uvlačio potsmeh. Osećao sam se nekiput kao jedan od tragičnih likova Dikensa Čehova, Čaplina, a nekiput sam video drugu stranu medalje, onu bezbrižnu i smešnu....

Git stanuje u prizemlju malog paviljona usred bašte. Njegova soba za rad, izdvojena hodnikom, svetla je, a hiljade žutih i belih knjiga zaklanjuju zidove do plafona, leže unaokolo...

— Počeo sam da sređujem knjige, preplavljen sam... Vidite, sve ovo! To je apstraktna literatura. Mrzim sve što je apstraktno... Egzistencijalizam je prava kolera za Francusku. Ustvari je sa njim gotovo, on pripada prošlosti, ali je ostavio veoma rđave tragove, talase prljavštine koji se sada slivaju u kanale... To je produkt sterilne misli jednog slabog romansjera... Najzad je došla reakcija na te opasne ideje... Kritika? Ona je neujednačena i ćefovska... Većina kritičara želi da oda sebe a vrlo malo govori o delu o kojemu piše... A dok on nas ocenjuje, mi ocenjujemo njega... Postoji jedan univerzalni kritičar za pisca: čitalačka publika! Njoj treba verovati. Ako se jedna knjiga mnogo traži onda je ona dobra ma šta rekli kritičari...

Telefon zvoni. — Figaro? Odelenje za reklamu?... Molim... pošaljite po slike.... napisaću... slažem se...

— Nehotice slušajući vaš razgovor htela bih da vas pitam... Zar ne igra veliku ulogu reklama?

Igra do izvesne mere. Ali ni najveća reklama ne pomaže slaboj knjizi, ona se ne može održati.

— Šta je najvažnije za vaš rad?

— Na to vam mogu odgovoriti u dve reči: moja žena! Ja sam najsrećniji čovek što imam takvu ženu! Moja žena je pravi anđeo. To se ne može zamisliti kakva je ona. Koliko je nežno i duboko njeno razumevanje za mene. Ona je moj najstroži kritičar, ali da znate kako pažljiv i kako osetljiv. Zamislite kada kuca moje rukopise ona oseća pod prstima suvišnu reč, kao neku smetnju... zar to nije nepojmljivo? Ja njoj sve dugujem, sav moj uspeh... ona oseća šta ja mogu da zamislim, šta mogu da ostvarim....

Git se smeši na moje iduće pitanje: — Ne, ne poznajem ni jednog ženskog pisca kojemu muž pomaže, zaista i ako dobro razmislim ne mogu da se setim nijednog... dok poznajem mnoge književnike koje žene inspirišu, pomažu im neposredno i posredno...

— Vi imate i ćerku?

— Nemamo dece... po če mu ste mislili da imamo baš ćerku?

— Soba u kojoj sam neko liko minuta sedela sa vašom ženom učinila mi se kao da u njoj stanuje mlada devojka... U njoj sve izgleda kao nedovršeno u traženju nečega: slike bez okvira koje se lako zamenjuju, kreton na otomanu je samo prebačen, između knjiga stoje lutke i figure kao dojučerašnje igračke, male saksije, vazna sa ljubičicama... nigde nema tračka a soba ispunjena vedrinom...

Naslovna strana nagrađene knjige Pol Gita

— To je dnevna soba moje žene! Rekao sam vam da je ona čudesna, nenadmašiva i divna. Moj uspeh? Pa to je njen! Mi smo jedno biće. Znate, ona ne veruje da postoje dva bića, već dve polovine koje čije jedno.... Mi i nemamo svaki svoju ličnost već imamo oboje jednu...

Madam Git dočekala me je u svetloj cicanoj haljini. Pored nje stajao je aparat za čišćenje. Rukovala se, i pošla mekim korakom pored mene. Njeno lice je svetlije od bele cicane haljine, ono je nežno, predano, pouzdano...

— Lepota? — pitam.

— Zar ne mislite da je izreka »lepota je prolazna« sasvim pogrešna? Ne, ni mladost nije prolazna... Ne mogu godine da pokvare ono što je zaista lepo, ne mogu ni da ostare oni koji nisu sebični i zli. Jedno humano lice nije staro, ono je divno... u njemu su uklesane misli, razumevanje.... Naravno, epoha u kojoj živimo je muč na. Ali mi se moramo energično odupreti kao što su to činili Šekspir i Mocart i Haj ne... Oni nisu kapitulirali pod pritiskom, predali su sebe jednom višem cilju... Ne, ne treba ulepšavati istinu, treba gledati život u ogledalu koje ga neiskrivljeno reflektuje i preobražavati sebe

— Odmor i prijateljstvo..?

— To mi se sviđa! Vi ste povezali ono što je povezano... u prijateljstvu nalazimo odmor. Ne može se bez toga. Čovek bez prijatelja kao da i nije čovek, a u odmoru se kontrolišemo... to zajedno daje nam merilo... Vidite, u piscu postoji ono pararelno posmatranje drugoga i sebe i kada se dođe do veće objektivizacije, kada se sebe isključi onda se dolazi do mnogih otkrovenja, prela ze se etape iza kojih ostaju jučerašnja otkrovenja. Pisac treba svakoga dana da kaže: pusti me idem dalje.

— Pariz? On je čaroban. U njemu sve postaje tanano, njegova osetljivost je kao u gazele... Pariz je glavni grad intelingencije.

Postoje gradovi koji su teški kao olovo, Pariz je vazdušast... On me uvek iznova oduševljava. U njemu su mnoge fasade tamne i čađave a ipak ostaje misterioznost njegovog sklada. Pariz je i melanholičan... Vilon lepo kaže »on se smeje plačući« (»Il rit en pleurs«). A njegove boje! Stotinu nijansa najlepših sivih tonova! On je grad slikara i slika nad slikama. On je najženstveniji grad sveta, grad lepote koji najviše pripada ženama...

Još u metro-u vidim sliku male ulice sa uzanim travnjacima koja je ostala iza mene, ali slika nestaje na poslednjim stepenicama sa kojih vidim Etoal. Iz veličanstvenog kruga razgranjuju se dvanaest najlepših avenija: Jelisejska Polja, Igo, Vagram, Foš Jena... Čini se kao da se ovde Pariz »ne smeje plačući«. Na trgu i duž beskrajnih avenija automobili pristižu i prestižu kao na večitoj traci neprekidno, neumitno, danonoćno...

Julija Najman

TRIBINA

»AL JE ĐAVO ALI SU MAĐIJE ALI NESTO TEŽE OD OBOJE«

Na koricama posljednjeg izdanja Pododbora Matice hrvatske u Splitu, tj. na koricama zbirke pjesama Krune Quiena »Kameni grad« u svom neobuzdanom oduševljenju Bora Pavlović naziva Quiena »virtuozom izraza«, a u posljednjem broju »Zadarske revije« u članku »Mediteran u poslijeratnoj hrvatskoj poeziji« Pavlović nastavlja svoje hvale Quienu nazivajući ga »jednim od najboljih hrvatskih pjesnika danas« i zatim kaže »Ljepšeg i zanosnijeg, duhovnijeg i duhovitijeg pjesnika ljepote naših starih gradova ne samo da nema naša današnja generacija, nego po mom mišljenju ni čitava novija hrvatska književnost«. U istom se članku Pavlović gnuša i osuđuje današnje književne kritike, koje su »u najbolju ruku klikaške samohvale: hvali me, da te hvalim, kadi mi da ti kadim.« Taj neodoljivi protest Bore Pavlovića na današnji moral kritike možda je pohvalan, a da bi ga se potpuno shvatilo, potrebno je da ovdje iznesem neke primjedbe u vezi Quienove poezije, kako bi članak Bore Pavlovića dobio na svojoj iscrpnosti i cjelovitosti.

Vjerojatno zbog ograničenog prostora ili brzine pisanja Pavlović nije ni spomenuo ono književno potkradanje Quienovo, o kojem je već bilo govora u »Vjesniku u srijedu« od 13 srpnja, 1955. Kad je Nikola Milićević o tome pisao i kao primjer naveo pet Quienovih stihova iz pjesme »Requiem« sravnjujući ih sa istih pet stihova Juan Ramon Jimenesa, izostali su mu još neki Quienovi stihovi, koji su jednaki sa stihovima drugih romanskih pjesnika.

Ante Cettineo objavio je u »Književnim novinama« od 18 marta 1954. prijevode Ricarda Casiana i popratio ih s malim komentarom u kojemu kao ilustraciju Casianove poezije citira Bandeira«... on nam se čini prirodnim kao da kaže: — Činim sunce, kišim, događam se.« Quien u spomenutoj pjesmi ima stihove:

I ti si nekad
kišio
bio sunce
događao se.

Prvi stih Baudelaire-ovog »Spleena« glasi: »J ai plus de souvenirs que si j'avais mille ans« (Imam više uspomena nego da mi je hiljadu godina).

U istoj Quienovoj pjesmi nalaze se i ovi stihovi:

Sarkofag tako siv, da pomislim
hiljadu mi je godina

U »Magazinu za Sjevernu Dalmaciju« 1934. člankopisac V. R. često spominje »kamene gradove«, ali isto tako »kameni grad« naći ćemo i u Cettineovoj »Baladi svijetla i sjene«

»...dotle, kameni, sivi grad.

Kad smo već prešli na Quienov »Kameni grad«, naći ćemo u njemu veza ne samo sa Cettineom prevodiocem, nego i sa Cettineom pjesnikom specifičnih rekvizita mora i Dalmacije. Tako u Cettineovoj pjesmi »Kman« stoji metafora;

...maestralun češljen srebrenim
a u Quienovoj pjesmi »Grčko doba«

...plavim češljevima maistrala
ili
..jer niko ne zna kako
su beskrajno tužne oči
u mrtve ribe
Cettineo: »Zlatni ključ«
Gledaš me
okom mrtve ribe.
Quien: »Zid svjetlosti«

Isto tako ko pročita Quienovu »Barkarolu« i zatim Cettineovu pjesmu »Podne radosnog nestajanja«, naći će neobične podudarnosti u ideji, u morivu pjesme. Još prije Cettinea o moru je pjevao i Vladimir Nazor, koji je mnogim đacima poznat

Lazar Vujaklija: Narikače (XXVIII Bijenale)

Artističko čudo Kine

ZABAVNI ŽIVOT u većim gradovima naše zemlje biće u ovom mesecu i u znaku gostovanja kineskog cirkusa. Oko 50 pekinških akrobata i mađioničara, od 51 do 12 godina starosti, stigli su u našu zemlju, gde su u Beogradu izveli oko 20 odabranih tačaka. To što se dogodilo na podijumu beogradskog Tašmajdana, ponoviće se u Kreki i Zagrebu, Pulskoj areni, na letnjim pozornicama Opatije, Splita, Dubrovnika, Cetinja, Tivta, Titograda; Skoplja, Sarajeva i Novog Sada, — može se nazvati zaista pravim i nedostižnim vrhuncem akrobatske umetnosti. Hiljade gledalaca pozdravlja akrobatiku rođenu iz narodne umetnosti, programu bez jevtinih efekata, zabavi na koju nije navikло oko evropskog posetioca cirkusa. Preciznost, sigurnost, veština i gracioznost kineskih umetnika, gracioznost čak i u najtežim i najsmelijim trenucima, zbunjuje publiku, koja bez daha prati vrtoglave akrobatske tačke.

U akrobatici i mađioničarstvu naših kineskih gostiju ima nešto specifično što je poznato širom sveta. Mada sve tačke deluju savremeno, one su stare po nekoliko stotina godina. Poneke čak i 2000. Mnoge su nikle iz starinskih narodnih igrani poneke iz zabave seoske dece, dok su neke akrobatske tačke samo usavršeni i do detalja razrađeni vidovi nacionalnih sportova ili nekih drugih omiljenih razonoda kineskih ljudi. Tradicija je podloga te umetnosti, koju su obogatili mašta naših kineskih savremenika Iz starih kineskih zapisa pesnika i pisaca ili iz likovnih uspomena starih velikana kineskog slikarstva saznajemo da su mnoge tačke, koje danas gledamo, još u drevnoj Kini bile raznovrsne i popularne. Njih su opisivali pisac Čan Hen, veliki pesnik Kine Du Fu i drugi. Bogat program, koji jugoslovenskoj publici pružaju potomci kineskih majstora akrobatike, zaslužuje nebrojne aplauze i priznanja. Srećan je spoj tradicije i savremenih dostignuća kineskih umetnika, koji se se još od malena posvećuju cirkusu.

Potomci kineskih akrobata naj manje su u svojoj zemlji. Od 1950 godine, kada je osnovan cirkus u Pekingu, oni su obišli put po dužini triput ravan prečniku zemljine kugle. Videlo ih je pet miliona ljudi iz 17 zemalja Evrope i Azije. Najveće priznanje, koje kineski umetnici dobijaju, jeste ono u kome se kaže da oni zabavljajući svoju okolinu prikazujući joj blago drevne Kine, svugde opominju na ljudsko dostojanstvo, ponos cirkuskih umetnika zbog kojih publika ne mora da crveni, već da im se u svakom pogledu divi.

Iz Antologije srpske poezije

ZELENILO POD SNEGOM

Milan Rakić

Nije nimalo slučajno što su dve ili tri jedine Rakićeve „optimističke" pesme dobile mesto u ovoj Antologiji. Uza sav svoj „otmeni bol", Rakić je u suštini bio senzualist, zdrava i krepka duha, ispunjen verom u „tamne nagone", u kojima nije video izvor morbidnih poriva, već biološku neuništivost života. Njegova je simistička lirika, toliko hvaljena sa svoje misaonosti i parnasovske gordosti, retko se kada izdiže iznad konvencionalno rezonerskih izlaganja opštih mesta o prolaznosti života i slave, mladosti i ljubavi, niti je toliko daleka poimanju dremljivih ćifti, kaplara i ćata" koliko se to pesniku činilo. Sličan je slučaj i sa njegovim ljubavnim pesmama, obučenim u rekvizite iz ne mnogo slavnih francuskih garderoba. U osnovi pozitivistički duh, ne mnogo spiritualan, ali i nimalo razboljen, Rakić je najubedljiviji kada podiže glas protesta protiv okrutnih uslova čovekovog postojanja („U kvrgama" i u svojoj vizionarskoj lirici („Kondir"). Njegov udeo u formiranju našeg poetskog jezika ne ustupa Dučićevom.

Zoran MIŠIĆ

KONDIR

Počuj, draga, reči iskrene i jasne
Jedne bolne duše, tvojoj duši prisne,
Pre no oluj stigne i grom strašni prasne,
I nemirno srce najedanput svisne,
Počuj ove pesme uzaludno strasne.

Pre otsudnog boja ja ti nisam dao
Koprenu, ni burmu, ni azdiju, kao
Starinski junaci, po čemu češ mene
Pomenuti kada stigne udes zao
I zapište deca i zaplaču žene.

Sad na razbojištu leži leš do leša.
Plemići i sebri. Leži strašna smeša.
Noć se hvata. Samo munja katkad blisne.

Dok poslednje žrtve stari krvnik veša,
Nepregledna hrpa ranjenika kisne...

Hoće li me naći među njima tvoje
Bistre oči, draga? Hoće l' iz kondira,
Ko preteča skromna večitoga mira,
Pasti kap na rane što zjape i gnoje?
Hoće l' pasti kaplja što bolove spira?

Čekam. Nigde nikog. Svetlost dana gasne.
Noć prosipa tamu i časove kasne,
Ni zvezde na nebu da za trenut blisne.
— Čekam. Nigde nikog. Uz vapaje glasne
Nepregledna hrpa ranjenika kisne...

upravo po svojoj pjesmi »Cvrčak«. I Quien ima svoga cvrčka koji pjeva

Od zemlje do sunca.
Quien: »Cvrčak i noć«
ili
...Cvrči ko napetih
žica trepet zlatan
u bilu, u sluhu, u krvi
čekićaju.
Quien: Katja se kupa

Sunčane žice idu od neba pa do zemlje
Napete kao strune — ogromna harfa sja.

V. Nazor: »Cvrčak«

Intonacija treće pjesme »Zid svjetlosti« na 64 strani «Kamenog grada« uvelike podsjeća na ritam uvodne pjesme Kaštelanovih »Tifusara«. Isto tako u Quienovom »Zidu svjetlosti« postoje i ova četiri stiha.

Četiri mraka
i još četrdeset
mrakova s oficirom
četrdesetiprvim.
Siamo trenta d'una sorte,
e trentuno con la morte.

D'Annuzio: »La canzone del Quarnaro«

U poznatoj Lorcinoj »Romanci somnambula« kao lajtmotiv svugdje se provlači:

Zeleno kako volim zeleno.

Zelen vjetar. Zelene grane.

a Quien svoju pjesmu »Draga na sagu« ovako intonira i to poslije ponavlja:

Volim šareniło
šarena svijeta
i svoju dragu.

U istoj pjesmi se nalaze i ovi stihovi:

Smrti, ne čekaj
na kraju puta
bez predaha
samo načas
ne čekaj. Daj mi.
da zastanem,
da zagrlim
svoju dragu.
Kordoba
daleka i sama.
Crna mazga, velik mjesec
i masline u bisagama.
Iako znam puteve,
nikad neću stići u Kordobu.
. . . . . .
Smrt me gleda
sa tornjeva Kordobe.

F. G Lorca:

U prijevodu Lionella Fimmia Rimbaudov »Quatrain« preveden je na jednom mjestu:

bianche essenze di cielo nel tuo clivo dorsale

a u Quienovoj »Terasi radosti« mogu se pročitati slijedeći stihovi:

ljeto tvoje dojke
s odbljescima bijele
biti neba

Talijanski pjesnik Renzo Laurano izdao je 1934. zbirku pjesama pod naslovom »Chiarra ride«. (a Chiara dolazi od clarus, clara — jasan, jasna) međutim jedna Quienova pjesma nosi naslov »Klara u klasju«. U »Književnom Jadranu« bila je jednom oglašena zbirka pjesama talijanske pjesnikinje Perle Cacciaguerra pod naslovom »Con la bocca piena di fiori«, Ubaldini editore — Roma, au Quiena postoji stih:

usnama punim zrikavaca

čini se, da i ove dvije pjesme imaju sličnosti u svom ugođajnom tonu:

Tko mi kaže, da te grlim,
kaže,
u granju su zvijezde.

Kad ti velim, da te volim,
velim,
zvijezde su u tijelu.

K. Quien

Wer jetzt weint irgendwo in
der Welt,
ohne Grund weint
in der Welt,
weint über mich.
Wer jetzt lacht irgendwo in
der Nacht,
Ohne Grund lacht in der Nacht,
lacht mich aus.

R. M. Rilke

Mislim na kraju da i ova letimična šetnja Quienovim »Kamenim gradom«, a koja bi trebala biti barem djelomična nadopuna Pavlovićeva članka o Quienovoj poeziji, pokazuje da ovdje nešto nije u redu i da neko u svakom slučaju griješi; da li Cettineo što prevodi iz romanskih književnosti, da li Cettineo što piše odavna izvornu poeziju, da li Pododbor Matice hrvatske u Splitu što štampa ovakove stihove, da li Bora Pavlović što ih smatra najvećim dometom naše savremene lirike ili pak pjesnici koji su izdali svoje zbirke pjesama prije nastanka »Kamenog grada« Krune Quiena.

Ćiro Čulić

ROMAN „KNJIŽEVNIH NOVINA"

DECA GERNIKE

Sledećeg dana došao je otac iz Bilbaoa s novim kupcem. Adresu ovog gospodina dobio je od jedne agencije za kupo-prodaju nekretnina. Stranac pregleda sve podrobno, od izloga do Inocencije, odmeri našu majku, zalihe aspirina i pantalone strica Pabla, pusti da mu sve tri puta objasne i smešeći se reče: bueno, bueno! a na kraju održa mali govor: »Ja sam ustvari samo posrednik. Zovem se Arnaldo Nin. Trideset godina se već bavim ovim poslom. Radim samo onda kada mi se objekat dopada. Budite mirni, senjor Espinoza, objekat mi se dopada. Moći ću da ga prodam. To je sitnica. Vaša je cena suviše visoka. Ne nudim polovinu. Ne nudim trećinu. Vaša je cena mirnodopska cena. Znate li gde živite? Živite u ratu. Neki ljudi tvrde da je ovo samo građanski rat. Oni se tačno izražavaju. Ali šta vredi tačnost kad padaju bombe i granate? Da li ste ikada čuli o preprodaji nepokretne imovine? Vidim da imate nevine ćerke. Bog neka sačuva nevinost! Ali kada pljušte bombe i granate i kada, bože sačuvaj, pogađaju, ko pita mrtve za nevinost? Ne pita se ni prodaja nepokretne imovine. A zašto? Zato što je nekoliko stotina mladih uništavila doletelo iz dalekih zemalja u našu otadžbinu da bi se vežbali u pucanju. Da li se ikada pričalo da preprodaja nepokretne imovine propada posle stranih vazdušnih manevara? Eto napretka! Sasvim tačno. Ja sam Napolitanac. Koliko dece imate? Sedmoro? Srećni ste sedam puta! Neka deca beže od kuće iz straha od roditeljske šibe. Ja sam, ete, pobegao od čitavog svežnja šiba. Šta kažete da sam? Antifašista? Senjor! Ja sam Italijan. Ali zato je kriv samo Kavur. Vaš objekat mi se dopada. I gospodin vaš brat je osvojio moje simpatije. Koliko traje već ovaj rat među braćom? Video sam objekat. Poznajem ga sada. Osam dana posle zaključenja mira dolazim s kupcem. Možete mirno da smatrate da je posao već zaključen. Kako? Vi hoćete da vam se sve isplati pre završetka građanskog rata? Senjor, dozvolite mi da se povučem. U Bilbaou ste mi izgledali kao sasvim razuman čovek!«

Posle ovoga nas Napolitanac napusti. Pablo zamalo nije umro od smeha a otac je ćutao. Samo što se naš stric povratio počeo je da ponavlja Napolitančev govor, ne zaboravljajući nijedan jedini slog, ponavljao je govor tako često da smo ga uskoro svi znali napamet. »Objekat mi se dopada!« vikao je stric Pablo smejući se, »znate li gde živite?«

I naš otac se ljubazno osmehivao i došao s novim kupcem. Ovoga puta je kupac bio Portugalac Imao je zeleni prsluk i crvenu kravatu. Njihao se u kukovima kao da sedi na šarkama. Bio je privatnik, tako je izjavio, i imao je suviše pezosa, voleo je da kupuje, čak i apoteke, zatražio je da pregleda knjige, utvrdio da su troškovi suviše visoki i zarada suviše mala. Zatim je izvukao iz torbe od plavog safijana svežanj isečaka iz novina i stavio ga ljupko na sto. Pošto je seo bez poziva, izvadio je navlaku iz svog džepa a iz nje naočare sa zlatnim okvirom, stavio ih na nos, udario lako levom rukom po isečcima iz novina i rekao s ironičnim osmehom: »Zakoni!«

Otac ga nije odmah razumeo. Ispostavilo se da su se isečci iz novina odnosili na ratne propise novih baskijskih ministara u okviru kojih su se njihovi dekreti ticali izbliza ili izdaleka prodaje i kupovine.

»Poznajete li nove propise?« upita stranac. Bio je malog rasta, prodornih očiju, mirisao je na jasmin i trljao neprestano ruke kao da time proizvodi slatke mirise.

»Čitam novine«, odgovorio je otac učtivo.

»Blokada deviza?« zapitao je posetilac i potražio hartije koje se tiču tog predmeta.

»Znam«, reče tata, zaustavljajući ga pokretom ruke.

»Zabrana izvoza nakita?« upitao je kupac cepidlaka, nastavljajući istu igru. »Zabrana prebacivanja zlata iz zemlje? I novca? Markiranje pezosa? Blokiranje računa u bankama?« pitao je Portugalac trepćući. »Onda sigurno znate da niko ne može da digne sa svog računa u banci više od dve stotine pezosa na glavi i to za nedelju dana?« On strogo udari rukom po stolu i lukavo se osmehnu.

»Znam to,« uveri ga strpljivo otac.

»Još jedna budala,« šapnu stric Pablo nama, deci, — koji smo pažljivo i učtivo pratili obilazak kuće i prisustvovali pregovorima oslonjeni o zid, nepomični i nemi kao porodične slike.

»Dobro,« izjavi Portugalac ljubazno, »onda možemo da se složimo. Hoćete li da se verno pridržavamo ovih propisa?«

»Naravno,« uveravao ga je otac, »do kraja!«

»To mi odgovara«, odgovorio je pobednički kupac, trljajući svoje namirisane ručice. »Ponoviću vam, dakle, svoj predlog. Sutra ćete dobiti dvadeset pet hiljada markiranih pezosa. Ja ću preuzeti apoteku i sve ono što ide uz nju. Tri meseca posle ukidanja svih ratnih propisa izvršiću javnu prodaju celog imanja i vi ćete dobiti polovinu, sa odbitkom od dvadeset pet hiljada pezosa.

»Dobro«, reče naš otac. Kupac obeća da će sutra ponovo doći sa dvadeset pet hiljada pezosa, pa će onda svi otići zajedno kod beležnika.

»Kakva ludost!« uzviknuo je naš stric čim je naš stranac izašao. »Hoćeš da nas sve dovedeš do prosjačkog štapa?«

»Bolje do prosjačkog štapa nego u smrt,« uveri ga otac nežno i mirno sačeka sledeći dan i Portugalca.

»Sutradan stiže pismo od Portugalca. Pretio je s anarhistima. Njih je bilo mnogo među Baskijcima i ljudi su ih se bojali, naročito u pozadini. U San Sebastijanu i Irunu palili su anarhisti kuće, streljali zatvorenike, vršili divlje pretrese po kućama i zapalili čak i jednu crkvu u Bilbaou. Nekoliko puta prošli su kroz Gerniku anarhistički bataljoni sa svojim polu crvenim, polu crnim kapama, sa grozdovima bombi za pojasom a pred njima su marširale devojke anarhisti u plavim džemperima i sa jako namazanim usnama. Stanovnici su drhtali pred njima. I mi smo drhtali.

Portugalac je pisao: »Vi ste govorili, zahtevali, obećavali, i to sve protivno zakonima i uz kršenje propisa ministarstva unutrašnjih poslova od tog i tog datuma. Time ste otkrili svoje prave sklonosti i dozvolili da takve i takve naklonosti izađu na videlo...«

Sve ovo bila je čista laž.

»U slučaju da u roku od tri dana — pisao je — i pod uslovom da o svemu ćutite, ne izručite celokupnu sumu...« — on će biti primoran, zbog svojih nepokolebljivih shvatanja i zbog činjenice da su svi članovi uprave F. A. I. i C. I. T. njegovi prijatelji i braća... I u drugim varošima, pisao je on, uništene su čitave porodice. Bez obzira na godine i pol stavljaju članove porodice u red po veličini uza prvi zid. Propis je — tri puščana plotuna. Živimo u izuzetnim vremenima i samo se o velikim mislima može govoriti. I on je tražio samo dvadeset pet hiljada markiranih pezosa. Pretnja, koja se u mirno vreme mogla shvatiti kao šala, bila je pod izuzetnim okolnostima veoma ozbiljna. Jer u ovim vremenima je svaki lupež moćan.

»Imaš li novaca?« pitao je stric Pablo kada nam je otac pročitao pismo.

»Ne«, rekao je otac, »i sada moramo da pobegnemo pre nego što prođu ova tri dana.«

Proveli smo dva dana u najvećem strahu. Šta da se radi? Gde da nađemo novac? Kome da se poverimo? Pretnje Portugalca nadnele su se nad nas kao crni oblaci. Već smo čuli grmljavinu. Već smo videli munje. Dovoljna su tri plotuna, šaputali smo među sobom. Takav je propis, odgovarao je Gil i dizao prst u znak opomene.

Strah je pravi pakao dece.

HERMAN KESTEN

Trećeg dana zatraži Pablo ime i adresu Portugalca i izjavi da putuje za Bilbao. Soses ponudi da ga prati. Stric Pablo odbi sa znacima najvećeg straha ublaženim učtivošću. Noćna pustolovina s našim pomoćnikom nije mu verovatno ostala u lepoj uspomeni. »Samo bez Sosesove pomoći!« rekao je krišom nama, deci.

Uveče se vratio s nekim nepoznatim čovekom. »Gospodin August Perkonig je moj prijatelj već dvadeset godina,« izjavi stric Pablo.

Naš otac ga pozva na večeru.

»Ja sam pretstavnik Krupa,« reče g. August Perkonig kao da time hoće sve da objasni.

Bio je visok i širok kao orman, nekoliko sedih vlasi lepilo se za njegovu ćelu kao iščupani konci, imao je male, nebesno plave oči i prodoran glas. Njegov smeh je potsećao na klokotanje vode u buradima koja se kotrljaju. U tom vlažnom smehu mogle su da se podave čitave porodice. Kada je ispijao čaše pune vina izgledalo je da su mu obrazi od crvenog laka, laka iza koga je plam tela sveća.

»Ja sam pretstavnik Krupa,« ponovio je za stolom i smejao se prijatno »i zastupam ga u Bilbaou još od 1910. Za vreme rata sam bio austro-ugarski konzul. Kada je posle rata Austrija postala suviše mala, postao je za mene konzularni posao suviše veliki. Na početku građanskog rata obavestila me je telegrafski prvo Austrija a zatim Nemački Rajh da u svojstvu njihovog specijalnog konzula spasavam ugrožene, i tako dalje, i tako dalje. Kada je stvar najhitnija, August Perkonig je najbliži.

»To je aluzija za našu nevolju,« objasni stric Pablo smejući se.

»Hoho!« smejao se Herr Perkonig i udarao svom snagom našeg strica po ramenu. »Dvadeset godina je već ovaj Pablo uvek isti! Dvadeset godina,« kazao je, postao odjednom ozbiljan i tužno spustio glavu koja je bila teška najmanje deset kilograma. »Dva deset godina,« reče zamišljeno. »Dobar deo života.«

»Jawoll! Jawoll!« odgovori Gil umesto strica, dostojanstveno i na nemačkom jeziku onim istim osornim tonom kojim je stric Pablo noću pred nama oponašao berlinske poručnike. Mi, deca, smo lupili pod stolom pete o pete.

»Zar vaša deca govore nemački?« upita Herr Perkonig sa svim spoljnim znacima zadovoljstva.

A mi smo svi viknuli u glas: »Jawoll! Jawoll!« Jedino nas je Inocencija ostavila na cedilu. Izigravala je damu i gledala našeg gosta kao da želi da dokaže da se od njenih pogleda zažaruju njegovi obrazi. Sada nam je Herr Perkonig postavljao pitanja na nemačkom jeziku i mi smo, ne razumevajući nh, odgovarali na svoj način i započinjali vatren razgovor. Vodili smo ga naizmenično, sa živim pokretima ruku i izmišljenim rečima koje su nam padale napamet u tom trenutku i bar nama, ličile na nemačke. Plju vali smo puna kola suglasnika i šuštavih glasova.

Herr August Perkonig se smejao do suza. »Kakvu divnu decu imate«, viknuo je dižući ruku s namerom da je spusti na tatino rame. Ali iako se tata zavodljivo osmehivao, nešto je u njegovom pogledu ili u njegovom izrazu zaustavilo ruku u vazduhu, ona je skrenula s puta i spustila se lepršavo ne dodirujući očevo rame.

»Neobično duhovita deca«, uzviknu Herr Perkonig udarajući našeg jadnog strica.

»Jawoll! Jawoll!« vikali smo mi, deca, ovoga puta jednoglasno; i Inocencija nam se bila pridružila.

Nikada neću zaboraviti tu večeru. Bili smo veseliji nego ikada ranije. Voleli smo goste i izvodili pred njima čitave komedije.

Her Perkonig nam ispriča da je srećno udao svoje dve ćerke u našoj zemlji. Jedan zet — rudnici gvožđa, znate, — bio je pristalica Franka i živeo u Sen Sebastijanu. Drugi, crveni, ako se tako može nazvati pobožni katolik i baskijski rodoljub buržujskog porekla, bio je šef baskijske policije. Uostalom, i on, August Perkonig, bio je katolik. Zato je voleo Baskijce i želeo da kod njih živi i umre... što je moguće kasnije, izuzetno kasno, ako je to božja volja. Bio je već star i nije pripadao omladincima koji su se nedavno pojavili u Nemačkoj i koji pune čovečanstvo bukom svojih novih ideja. Njihov Firer je čak napisao i jednu knjigu u dve sveske. Imao je običaj da prelistava tu knjigu s vremena na vreme nedeljom uveče. Imao je šezdeset tri godine. U njegovo vreme pisali su se stihovi za spomenice. Danas se pišu knjige. Bizmark je pokazivao svoju gvozdenu pesnicu. Firer pokazuje ideje »Imam šezdeset i tri godine«, ponavljao je Herr August Perkonig. »Ideje? Ja sam pretstavnik Krupa. Oni su gradili topove teškog kalibra mnogo pre nego što se pojavila ova nova gospoda. Ali ja ipak volim Nemačku i spreman sam da dam svoj život za njenu veličinu. U svakom trenutku!«

»Jawoll! Jawoll!« reče Gil veselo a Herr Perkonig ispi svečano svoju čašu, napuni drugu, isprazni i novu čašu i poče da priča o poslednjem bombardovanju Bilbaoa. »Interesantan slučaj«, izjavi on i pomenu usput da je bilo sedamnaest mrtvih, među kojima i desetoro dece.

»Gospode bože,« uzviknu moja mama, »već ubijaju i decu?«

»Bili su daci,« objasni Herr Perkonig kao da je to puno izvinjenje za sve. Ali slučaj je stvarno interesantan, potvrdi on. Svi znaju da konzuli i stranci i bogataši iz Bilbaoa imaju svoje vile u međunarodnoj zoni Las Arenasa. I gospodin Perkonig je imao tamo svoju kuću, otvorenu svim uglednim ljudima i svim prijateljima. General Franko je obećao da neće bombardovati međunarodnu zonu Bilbaoa. Ali prošlog ponedeljka bombardovalo je trinaest teških Frankovih bombardera tu međunarodnu zonu. A to je bilo kršenje date reči. Konzuli i drugi stranci bili su ogorčeni. »Ja lično sam užasno besan,« viknu Perkonig. »Mislite da je prijatno dobiti takvu jednu bombu po nosu? Zbog toga sam predložio da mi konzuli pošaljemo svoje izaslanike da protestuju u Sen Žan de Lizu, odakle gospoda ambasadori kao sa balkona posmatraju španisku arenu. Sastavili smo, dakle, delegaciju u koju su ušli britanski konzul Stivenson i konzuli Argentine, Švajcarske i Belgije i ja, August Perkonig, počasni konzul Nemačke i Austrije. Prekosutra ćemo otploviti u Francusku na engleskom razaraču »Eksmaut«. Uspećemo sigurno,« zaključi Herr Perkonig.

Ispriča nam da je novi ministar, socijalista Aldasoro, njegov najbolji prijatelj i njegov advokat već godinama.

»Poznajete li Aldasora?« upitao je našeg oca. Ne? Pa morate da me posetite kad se vratim iz Sen Žan de Liza. Interesantan čovek! I može vam biti od koristi. U mojoj kući srešćete samo interesantne ljude. Želim da upoznam što više ljudi. Ja volim ljude. I ništa nije zanimljivije od ljudi. Naši savremeni metafizičari bulazne o mnoštvu sve tova. Tamo gde mi obični pobožni ljudi vidimo samo božji ogrtač, oni žmireći kroz teleskop vide mlečni put i prepiru se oko toga da li postoji kraj sveta ili ne. I kažu da je vreme prostor i materija snaga i svet iluzija. Mi hrišćani to bolje znamo. Ali misao gospodnja nije tim mladim ljudima dovoljno duboka. Pitam se samo kako se ti ateisti ne boje smrti! I da li ta bezbožnička larva veruje da stvarno živi? Vidite, takve mi misli dolaze dok sedim u svom salonu. U mojoj kući naći ćete neobično zanimljive ljude. Zanimljive i korisne ljude. Dođite, don Antonio! Obećajte mi, don Pablo, da ćete mi dovesti brata.

Herr Perkonig se Portugalcu i njegovim pretnjama potsmevao tako glasno da smo se uplašili da naša kuća neće izdržati. »Nevaljalac!« vikao je. »Glupi nevaljalac! Dolazi ponekad u moju kuću. Kad čovek želi da proučava ljude ne sme da bude probirač. Jednom zoologu ne bi smele da budu odvratne čak ni buve. Još sutra ću ga pozvati da dođe u moju kancelariju. Budite potpuno mirni. Naučiću ga ja pameti. On je u mojim rukama. Ali to ću vam ispričati drugi put. Nemojte se ničega više bojati! Najbolje da zaboravite celu stvar. I druge sam ja stenice uništio. I on se poziva na zakone? Zar on da govori o zakonima? Čime on to preti? Smejte se jednostavno! Učiniću to za vas. Učiniću to za svog prijatelja Pabla i njegovu ljupku porodicu. Ushićen sam što mogu da vam učinim tu malu uslugu. A vi ćete mi zahvaliti kada se prilika ukaže. Ali recite mi, zašto hoćete da bežite? I zašto se brinete zbog tih smešnih novih propisa koji se svaki dan menjaju? U ratu ne važi nikakav zakon! Zakon smo mi, posednici! Mi ga stvaramo. I ako se jedan zakon okrene protiv poseda, onda takav zakon nije u pravu. Je li tako?« Nije sačekao odgovor i izjavio je da sve zna, prijatelj Pablo mu je sve objasnio. Naravno, bilo je tu i mnogo ružnih stvari, građanski rat, bombardovanja iz vazduha, anarhisti, Mavari, podivljala omladina — govoreći to on se osmehnu na nas, decu — ali to će proći, ne treba čovek da se zato odrekne svoje otadžbine i da ostavi tako unosnu trgovinu, apoteku na pijačnom trgu. I molim vas gde ćete sve to ponovo da nađete? I ja imam uložen novac u Bilbaou, naprimer u industriji, i ne pomišljam da ga se odreknem. Jednog dana prestaće ratovi zbog nedostatka municije, život teče dalje, prilike se menjaju, jedino poslovi ostaju. A ako su u pitanju razlozi rodoljublja, otadžbina pre svega? Zar ste se uplašili? Razgovarao sam sa svojim prijateljem Pablom. Ja ga stvarno volim. On mi je jednom pre dvadeset i nekoliko godina učinio veliku uslugu. August Perkonig ne zaboravlja. August Perkonig je zahvalan. Nemačka vernost! Ukratko, nudim vam svoju zaštitu. Jer ja sam omiljen u Bilbaou. Pobede li Baskijci, ministar je moj prijatelj a šef policije moj zet. Pobedi li Franko, ja sam nemački konzul a moj drugi zet, sopstvenik rudnika gvožđa, novčano pomaže pobunjenike, kako ih ovde nazivaju. Čovek mora da sedi na dve stolice. Onda mu se ništa ne može desiti. Osim nekog neočekivanog baksuzluka, nemate čega da se plašite. Vi ste pod mojom zaštitom. I kao pobožni katolik ne treba da se uzbuđujete.«

(Nastaviće se)

FILM

Marsel Karne u našoj zemlji

RAZGOVOR SA REŽISEROM FILMOVA »OBALA U MAGLI« I »DECA RAJA«

»Jadran — film« je potpisao predugovor za snimanje filma »Zarobljenici« zajedno s francuskom producentskom kućom »Kontakt« i distribucijom »Pate« Režiser ovoga filma, Marsel Karne, jedan od najvećih filmskih umetnika uopšte i generalni direktor »Kontakta« Rene Tevene stigli su u našu zemlju da dovrše razgovore o ovoj koprodukciji koji se veoma uspešno razvijaju. Oni će se ujedno dogovoriti o raspodeli uloga i izboru terena za snimanje koje će se obaviti u Jugoslaviji.

Marsel Karne

Karne i jugoslovenski umetnici — na zajedničkom radu

Pre nego što je otišao na Pulski festival, Marsel Karne se zadržao u Zagrebu. Od njega smo saznali da će većinu ekipe u snimanju filma »Zarobljenici« sačinjavati jugoslovenski filmski radnici. Pored režisera i njegovog prvog asistenta, Francuzi će još dati tonskog snimatelja kao i šefove dekoracije i šminke. Umesto Iv Montana, koji zbog duže turneje u Sovjetskom Savezu neće moći da igra, za nosioca glavne uloge predviđen je Raf Valone. Jednoj Jugoslovenki namenjena je važna ženska uloga. Biće to verovatno Mia Oremović ili Tamara Marković. Snimatelj: Vodopivec ili Tanhofer. Film će se snimati u posebnom sistemu za široko platno, u tehnici anamorfotičnih sočiva koja je slična frankoskopu, a koštaće oko 150 miliona franaka. Francuski partner snosi 60 posto troškova. Scenario je napisao Rene Veler, autor scenarija iz nama poznatog filma »Fanfan lala«.

Tema je humana, — rekao je Karne. — To je drama nekoliko zatvorenika... Želim da se osvetim društvu koje ih je osudilo. Mesto i vreme su neodređeni. Ovaj motiv me je privukao svojom simbolikom i filozofijom. Sreća se ne nudi dvaput u životu... I: čovek nikada nije izgubljen za društvo — mora mu se samo pomoći. Ali ako ga društvo ne shvati, on će neminovno propasti.

Nasmešio se i malo docnije dodao:

— Recite zar ova ideja ne pruža mogućnost za ispoljavanje više elemenata pozitivnog i aktivnog nego u mojim ranijim filmovima?...

Jedna tematika i dve različite stvaralačke atmosfere

Tako je sam Karne dao povoda da razgovor skrene na područje njegovog ranijeg stvaralačkog puta. Interesovalo nas je naročito kako umetnik danas gleda na predratnu francusku školu »crnog ili poetičnog realizma« u kojoj je on bio najeminentniji pretstavnik, a koja je dala vanredne umetničke rezultate (»Obala u magli« »Hotel Sever« »Zora sviće« i druga dela kojima je pripalo visoko mesto u razvoju svetske kinematografije).

— Ne mogu da prihvatim tezu našeg kritičara Bazena o tome da je tematika predratne škole danas neaktuelna, čak prevaziđena. Zar Beker i neki drugi nisu postigli svoje najviše domene istim temama? Pa Italijani?!... Ipak postoji jedna razlika: Pre rata stvaralačka atmosfera bila je povoljnija Ostavljali su im slobodne ruke. Danas je vrlo teško ostvariti filmove ovako kako bi čovek po svojoj savesti i poštenju hteo. Publika je neverovatno razmažena, ona neumoljivo diktira svoje želje. I odatle se rađa večno ponovljeni dramski sukob na liniji: zarada. — umetnost. Zato film traži svoje fanatike, ljude koji će u njega ludo verovati — da bi umetnost i dalje pobeđivala u ovom sukobu.

Na jednu upadicu: šta je po njegovom mišljenju neorealizam, — Karne je odgovorio jednom rečju:

— Fotografija!... Mi Francuzi na svojim socijalnim sadržajima pravimo slike...

Karne se vratio iz Berlina gde je bio pretsednik Filmskog festivala. Smatra da je bilo mnogo osrednjih dela, nijedno iznad boljeg proseka.

O sebi i drugima

Poveo se razgovor o mladim snagama u Francuskoj.

— Mladi režiseri pribegavaju apstraktizmu, a publika traži nešto jednostavno, razumljivo. Filmovi se moraju svideti i »izabranima« i publici. Usto oni se prihvataju svega što im se ponudi! Šteta!

Jedno konvencionalno pitanje: njegov najdraži film.

— Nemam ga! Možda najviše volim filmove koji imaju najmanje uspeha. Ne gledam projekcije svojih filmova, jer uvek mi je teško kad ih gledam, misleći da nisam postigao što sam nameravao.

— Vi najradije odabirate sadržaje koji počivaju na tradiciji? Vaš novi film »Zemljo, otkud dolaziš« sa Žilber Bekoom i Fransoaz Arnu svakako je čuvena komedija..

— To je moj prvi film u boji. Prihvatio sam se, eto, da jednom učinim nešto drugo i odlučio sam se za kolor komediju. Da li sam i tu što se kaže »svoje« ostvario to ne bih mogao reći. Sem — da je film dinamičan i poletan, za razliku od drugih mojih dela koja su »polagana i teška«. Na ovaj korak potstakao me je jedan duhoviti scenario Žaka Emanoela.

— Naposletku — o pariskoj filmskoj kritici?

— Ima odviše malo srca i odviše mnogo uma. Pa dohvati li čovek nebeske oblake — još nije dobar... Pre bi trebalo zameriti njima nego mladim režiserima na preteranom i hladnom intelektualizmu i cerebralnosti...

Oprostili smo se, privremeno, s našim uglednim gostom, režiserom »Dece raja« koji je nastavio put u Pulu, na Festival jugoslovenskog filma.

Stevo Ostojić

Pismo iz Pule

DOK OVO pišem imamo za sobom svega tri pulska festivalska dana, ali je već ona karakteristična atmosfera naše najveće filmske smotre počela da vlada u ovom udaljenom gradu na Jadranu. Već putem, u vozu, ili automobilu, moglo se primjetiti da Treći jugoslovenski filmski festival neće biti, kao prošlih godina, stvar samo filmskih ljudi i pulske publike, već da ta manifestacija počinje da privlači sve više i više gledalaca iz cijele zemlje. A sve više ih ima i iz inostranstva: drugog i trećeg dana Festivala boravio je u Puli Marsel Karne, a poslednjim pretstavama u Areni prisustvovaće, vjerovatno, i Alber Lamoris, autor »Bijele grive« i »Crvenog balona«. Brionski razgovori Nehru — Tito — Naser, koji su privukli veliki broj stranih novinara, učiniće mnoge od njih i posjetiocima priredaba u Areni. Kineska i sovjetska filmska delegacija već od samog početka festivala borave u pulskom hotelu »Rivijera« kao i jedan rumunski novinar, a očekuje se dolazak i čehoslovačkih umjetnika, na čelu sa Otokarom Vavrom, rediteljem filmova »Jan Hus« i »Jan Žiška«. A što se tiče jugoslovenskih »filmadžija«, već je postala tradicija da se u Puli okupljaju u brojnijem sastavu nego na makom dosadašnjem filmskom kongresu. Tako i ove godine: u Puli se održava ne samo smotra jednogodišnje nacionalne proizvodnje filmova, već i dvanaestodnevni kongres ljudi koji u njoj rade. Od mnogobrojnih radnih sastanaka, koji se uprkos julskoj vrućini svakodnevno ovde održavaju, najznačajniji i najzanimljiviji biće svakako: sastanak filmskih kritičara i novinara, sa dva glavna referata i četiri koreferata, kao i zajednički sastanak proizvođača i pretstavnika Saveza filmskih radnika Jugoslavije.

Pred dvanaest i po hiljada gledaca počela su 14 jula da se prikazujju djela jednogodišnje jugoslovenske filmske proizvodnje, a sudeći po prošlogodišnjoj praksi, taj će se broj održati do kraja festivala. Za razliku od ranijih priredbi u Areni, ove godine ćei sami filmski radnici po prvi put tek ovdje imati prilike da vide šest do sedam novih domaćih igranih filmova. To svjedoči da su se i filmski producenti ove godine posebno pripremali za filmski festival, nastojeći da plasiraju na tržište svoja djela pomoću autoriteta Festivala, ili krijući svoje neuspjehe (»Putnici sa Splendida«, »Pjesma sa kumbare«), zahvaljujući upravo tom autoritetu koji je — u jugoslovenskim razmjerama — Arena već stekla.

Zato se odluke oba žirija, zvaničnog (koji će ove godine podijeliti novčanih nagrada u ukupnom iznosu od oko dva i po miliona dinara prema osamsto hiljada, kaliko je bilo prošle godine) i žirija kritike — očekuju se velikim interesovanjem, tim više što će veliki broj još neprikazanih igranih i dokumentarnih filmova omogućiti kritici da na kraju Festivala otkrije potpuno novu sliku sadašnjeg stanja jugoslovenske filmske umjetnosti, a ne da samo potvrdi već postojeću i poznatu vrijednost — kao što je to bilo prošlih godina, kad je većina prikazanih djela bila već poznata.

Da li će umjetnički rezultati ovog Festivala biti na visini svih onih organizacionih mjera koje su ove godine u Puli preduzete da bi omogućile njihovo izbijanje na površinu — moći ćemo da odgovorimo tek u idućem broju »Književnih novina«.

Pula, 16 jul 1956 — Vicko RASPOR

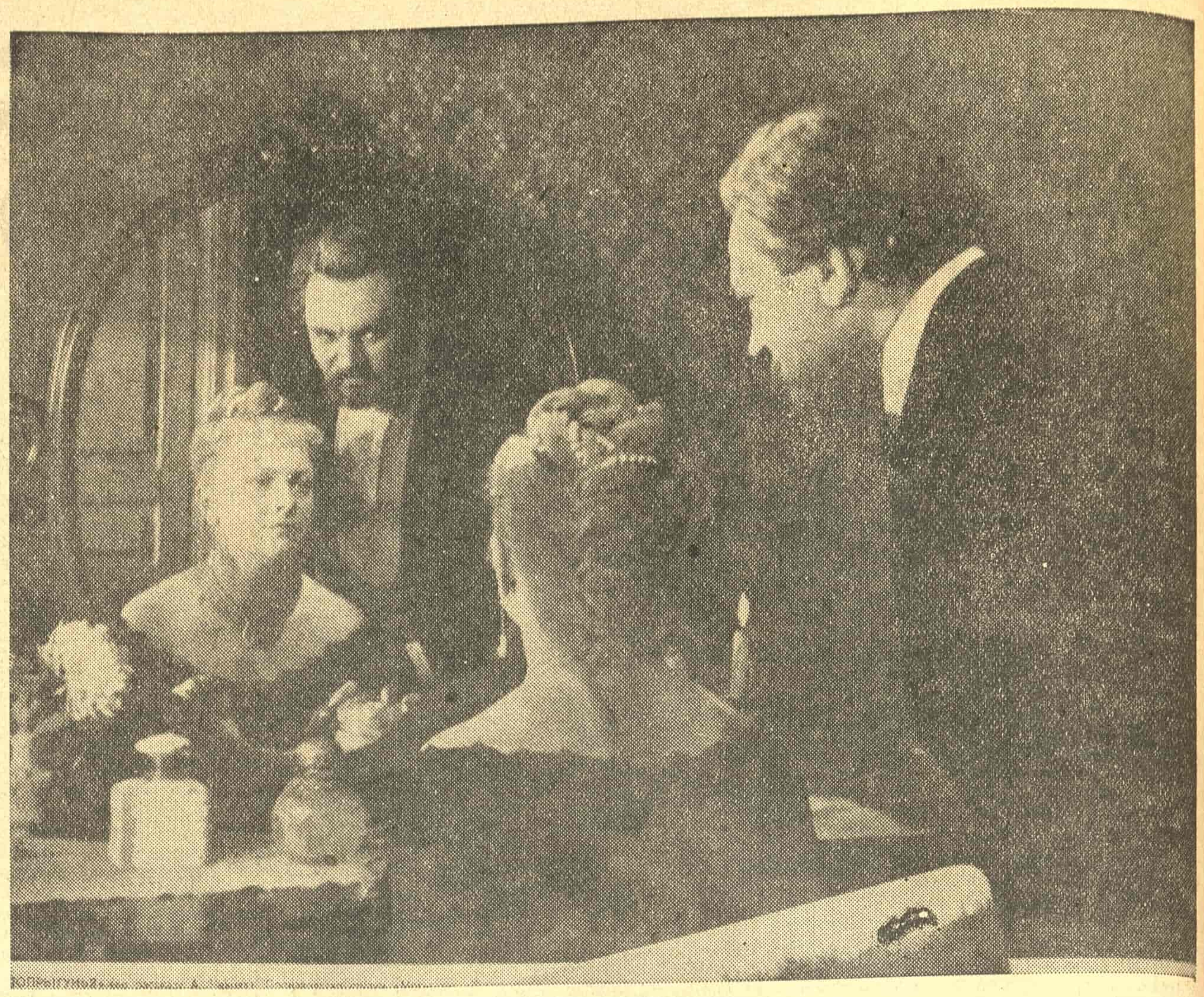

Scena iz sovjetskog filma „Cvrčak"

Ekranizacija Čehova

JOŠ uvek ima ljudi koji smatraju da film i nije umetnost s obzirom na dijapazon i registar umetničkih kvaliteta koji je u stanju da postigne. Mnogi odriču mogućnost filmu da prenese na ekran izrazito literarni kvalitet. Zato se na filmske adaptacije oduvek gledalo sa skepsom, pogotovu kad se radi o specifično literarnim sadržajima. Tako se činilo u slučaju Mopasana, dok se s još više prava sumnjalo povodom Čehova. Zar se njegova literaturna svojstva mogu dovesti u sklad sa tehnikom filmskog izraza?

Čehovljevo delo je sve u prigušenim lirskim akcentima, onim literarnim akcentima koji su omogućili stvaranje čitave jedne pozorišne tradicije. Nema tu ničeg praskavo spoljnjeg, nikakve velike drame u razmerama i konstrukciji fabule ili u efektu epiloga. Ima tu, doduše, tragičnih završetaka, ali akcenat nije nikada na spoljnjem kvalitetu tragike. Ovde se umire i strada i život podnosi kao patnja bez velikih ili bez ikakvih spoljnjih nagoveštaja. Sve je prigušeno, povučeno za nekoliko dužina unutra, upijeno, stopljeno sa samim ljudskim bićem. Tragika se ne nosi u rečima, nego u krvi. Fabula i ne postoji, po svojim efektima, u klasičnom smislu reči, jer ćete i bez nje vrlo često sve razumeti i sve osetiti, ona će vam nekad biti i izlišna.

Uzmite bilo koji isečak, on će biti dovoljan. Nema dakle, kao pravila, neophodne funkcionalne veze između događaja i psihološkog smisla, između odigranog i literarnog kvaliteta. Sve to nije nikad jedini ili odlučujući simbol za intimnu dramatiku. Spoljna i unutarnja zbivanja ne moraju se do kraja poklopiti. Uvek, mimo svih okvira fabule i dramatske srži, promiče i protiče neuhvatljiva reka jedne dublje hu..ane sadržine. Ona se ni učemu spoljnjem do kraja ne iscrpljuje, mada je svaki elemenat spoljnjeg nevidljivo njime natopljen, u njoj osvetljen. Ima kod Čehova jedan trenutak humanosti koji je u svemu prisutan, ali ni sa čim identičan, koji ga samo naslućujete, a opet ga ničim ne možete da izdvojite, zaokruglite i na kraju kažete: eto, jedino u takvom i takvom završetku priče sva je dubina Čehova; ili: samo u takvom razvitku događaja ispoljava se piščeva intencija; ili: kod njega je fabula sve, počnimo od nje.

Ovde nema tako izdvojeno elementa od koga bi se počelo. Humanost zrači iz svega, ona nije isključivo i samo praskava teza koja se rezimira zvučnim frazama. Ona je prvenstveno i najviše u odnosima, valerima, u tonskim prožimanjima i nijansiranju. Ona je diskretna tačno toliko koliko to može da bude jedno slikarsko platno ili jedno muzičko delo kao poseban umetnički oblik u odnosu na literaturu kao umetnost reči. Slika ne mora da vam govori ni fibulom ni zbivanjem, isto kao i muzika, već tonalitetom i odnosima valera. Postoji i figura, ali se ona ovde do kraja može da potčini osnovnom kolornom tonu. Njena se humanitarna suština ne rezimira verbalno, vi se njome natapate, dublji i prozračniji sadržaji samo se tako spontano i prenose, i taj intenzivni spontanaitet glavna je literaturna odlika Čehova.

KAKO da se to prenese na filmsko platno?

Današnja sovjetska kinematografija ima iza sebe tradiciju jednog Ajzenštajna, ali svaki filmski realizator Čehova ne može a da se bar ne seti onoga šta su hudožestvenici postizali sa Čehovljevim tekstom. Iz njegove atmosfere potekao je čitav jedan stil uzdržane patetično doživljene, specifično stilski realizovane glume Jedna naročita taetralna statičnost postala je neodvojivi elemenat hudožestvene scenske vizije. Teatralna počivka, spori ritam mizanscena, unutarnja patetična projekcija, grandiozna shema doživljaja — to su sredstva hudožestvenika kojima su iz vlačili na scenu Čehovljev tekst.

Ali hudožestvena gluma nije počivala samo na Čehovljevom tekstu, već i na pretpostavkama jedne pliholoŝke škole. Ona je njena primena na dramski tekst Čehova. Otuda je vremenom moralo doći do scenske evolucije i ono što smo tu nedavno imali priliku da gledamo na našoj sceni kao hudožestvenu glumu sasvim je nešto drugo od klasičnog hudožestvenog stila. I baš je taj stil sadašnjih moskovskih hudožestvenika karakterističan za mogućnosti filmske adaptacije Čehova. Njegove »Tri sestre«, u savremenom izvođenju hudožestvenika, odlikuju se iznad svega slikarskom koncepcijom uravnoteženosti scenskoglumačkih elemenata. U prvom planu je harmonična vizuelna celina, jedan prigušeni tonalitet koji je izrazito likovni kvalitet. Pretstava ne deluje samo rečima, već zrači. (Reči čak i smetaju, jer se mestimice deklarativna patetika odbija od prigušenoga tona vizuelne celine). To zračenje iz okvira njene tonalne likovne impostacije postala je osnova za današnju ekranizaciju Čehova, kakvu smo imali prilike da vidimo u filmu »Cvrčak«.

ODMAH treba ostaći da je ona maksimalno adekvatan kvalitet koji se može postići pri »prevođenju« jednog psihološkog i emocionalnog sadržaja sa jezikom jedne umetnosti na jezik druge. Štaviše, ujednačenost celine više se i upadljivije postiže, jer jezik kolora u njegovom surdiniranom tonalitetu vizuelno govori gledaocu neposrednije i efektnije od samog teksta. I..je utisak, kad gledate »Cvrčka«, kao da se nalazite pred slikarskim platnima nek.. od majstora flamanske škole. I taj efekat je, sa minimalnim, jedva uočljivim nijansama, isti bilo da je u pitanju enterijer bilo da se radi o eksterijeru. Mislim da se neću prevariti kad kažem da ovaj flamanski »štimung«, ovaj sfumato-ton kolorističkog senčenja omogućuje maksimalnu ujednačenost (i po liniji kontrasta) kadrova enterijera i eksterijera.

Sve je prevučeno, svaki kadar, bez obzira gde se odigrava, napolju ili unutra, jednim kolorno ujednačenim zatamnjenjem, a istovremeno svaki je kadar likovno postavljen i rešen odgovarajućim slikarskim stredstvima: sve je ovde, u konstrukciji kadra, kako mi se čini, prvenstveno potčinjeno likovnim zakonima klasično komponovane celine, i kada se detalj izdvoji, pa se naglašeno na njemu zadrži kamera, to nije moderna upotreba filmskog detalja (kojim je još Ajzenštajn majstorski rukovao), i koja bi ovde trebalo da ima iza sebe psihološku potrebu savremenog gledaoca u tehniku modernog doživljaja, već je to samo izdvajanje jednog momenta iz slikarske celine kompozicije.

Upravo ta upotreba kamere i konstrukcija kadra na likovnoj osnovi statične slikarske celine, pretstavlja jedan od elemenata nesavremenog, staromodnog tretiranja koji režija nije izbegla Ali ako je ovaj elemenat nametnut samom suštinom slikarske koncepcije, izvesna teatralnost, statičnost ne samo kamere nego i glume, statičnost u pokretu na sceni, — dug su, neprevaziđeni dug snažnim tradicijama nekadašnje hudožestvene škole.

Zoran Gluščević

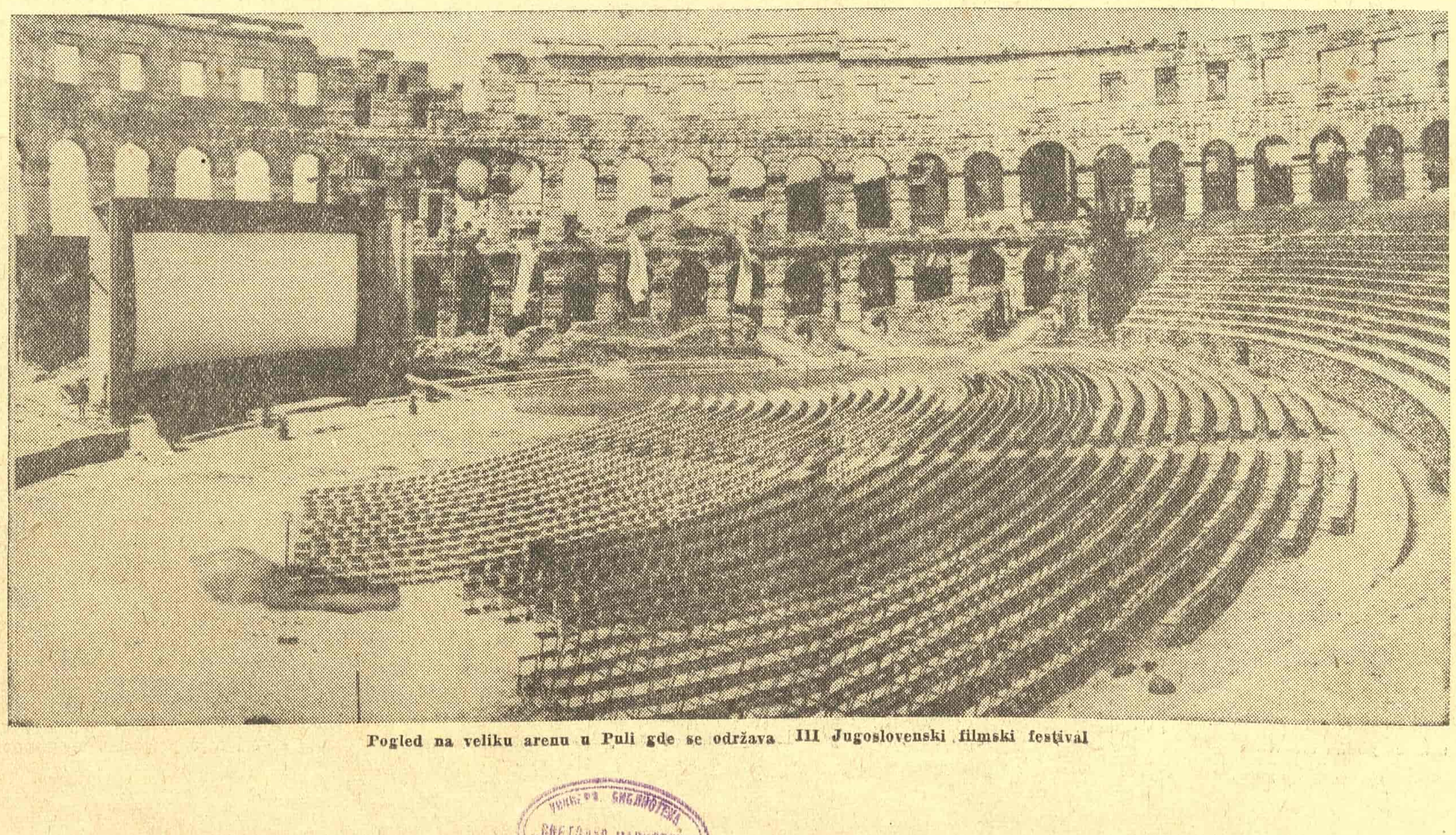

Pogled na veliku arenu u Puli gde se održava III Jugoslovenski filmski festival

KNJIŽEVNE NOVINE

List za književnost, umetnost i kulturu

Direktor: TANASIJE MLADENOVIĆ

Odgovorni urednik: RISTO TOŠOVIĆ

Redakcioni odbor: Oto Bihalji, — Merin, Radomir Konstantinović, Dušan Matić Tanasije Mladenović, Miodrag Pavlović, Vicko Raspor, Dragoslav Adamović i Risto Tošović.

Tehničko-umetnička oprema Dragomir Dimitrijević

List izdaje novinsko-izdavačko preduzeće „Književne novine". REDAKCIJA i ADMINISTRACIJA: Francuska 7, tel. 21-000. Sve uplate vršiti na tek. rač. 102-T-208.

Cena pojedinom broju Din. 30. Godišnja pretplata Din. 600, polugodišnja Din 300, za inostranstvo dvostruko. List izlazi svake druge nedelje.

Rukopisi se ne vraćaju. Štampa Novinsko-izdavačko preduzeće „Borba". Beograd, Dečanska 31